

Сүйіндік ЖАНЫСБАЙ

АЗАМАТЫМ –
АРДАҒЫМ

Сүйіндік ЖАНЫСБАЙ

**АЗАМАТЫМ –
АРДАҒЫМ**

Қарағанды, 2013 ж.

УДК 821.512.122

ББК 84

Ж 27

Ж 27 Жанысбай С.

Азаматым – ардағым./ С. Жанысбай -

Қарағанды: «Арқо» баспасы, 2013 - 256 бет.

ISBN 978-601-204-148-4

Жазушы Сүйіндік Жанысбайдың жаңа кітабында облысымызға белгілі ғалымдар мен қаламгерлер туралы кезінде өзінің жазған естеліктері мен мақалаларын топтастырған. Кітап облыс тарихын зерттеушілер, өлкетанушылар мен жалпы оқырман қауым үшін пайдалы болары сөзсіз.

УДК 821.512.122

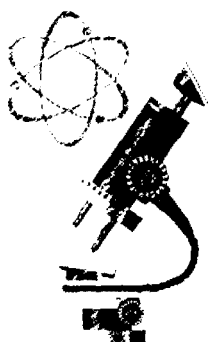
ББК 84 Қаз-7

ISBN 978-601-204-148-4

© Жанысбай С., 2013 ж.

Бірінші бөлім

ҚАРАҒАНДЫ ҒАЛЫМДАРЫ

«ДҰРЫС БАҒЫТПЕН ЖҮРІП КЕЛЕМІЗ»

Елбасымыз Н.Назарбаевтың биылғы жылғы халыққа Жолдауына орай белгілі ғалым, «Қазақ тұтыну одағы» Қарағанды экономикалық университетінің ректоры, экономика ғылымдарының докторы, профессор, Халықаралық Жоғары мектептер ғылым академиясының корреспондент-мүшесі Ерқара Балқараұлы АЙМАҒАМБЕТОВКЕ жолығып, қазіргі дағдарыстың барысы, одан шығу жолдары туралы әңгіме қозғадық.

- Ереке, Сіздің ойыңызша осы дағдарыс неден басталды? Ол өзінен-өзі пайда болмайды ғой. Оған бір әсер болған шығар?

- Әрине, дағдарыс туралы көп айтуға болады. Қазіргі ақпарат құралдары беттерінде көптеген ғалымдар сөйлеп, өз ойларын ортаға салып жатыр. Солар дағдарыс Америкадан келді дейді. Ол рас. Ол ипотекалық дағдарыспен байланысты. Одан кейінгі қаржы дағдарысы деп септеледі. Бұл екеуі енді экономикалық дағдарысқа айналды. Дағдарыстың басты себебі

бұрын пайдаланылмаған, экономикаға қайшы әдістемелер қолданылуында болды. Бұрын Дүние жүзіндегі үлкен дағдарыс 1929-1931 жылдары болған.

Бұл дағдарыс туралы 2000-шы жылдың басында-ақ «2007 жылы дағдарыс болады» деп шетелдік ғалымдар, Нобель сыйлығының лауреаттары айтып, негізді болжамдар жасаған болатын. Бірақ оған көңіл бөлген ешкім жоқ. Экономикамыз мықты болды. Мұнайдан, газдан ақша түсіп жатты. Барлығына баға жақсы болды. Қайда кетіп бара жатырмыз деген сияқты бағыттымызға, экономиканың секторлары арасындағы қарым-қатынасқа болжам жасалып отыруы керек еді. Ондай болжам жасалмады. Өйткені, мұнайдың болсын, газдың болсын бағасы бірқалыпты тұрмайды. Бір баррель мұнай бір кезде 10 доллар болды, одан соң 40 болды, бірге-бірге 150 АҚШ долларына жетті. Осы берген нәрсенің ар жағында бір қиындық болары сөзсіз. Сол кезде баға түсіп кеткен шаққа не істеу керек дегенге көңіл бөлінбей қалды. Одан соң шет елдерде не істеп жатыр, Ресейде не істеп жатыр деп, жан-жаққа жалтақтау да көп болды.

Қазір осы дағдарысқа байланысты республика көлемінде, облыс көлемінде, жеке кәсіпорындар көлемінде бағдарламалар қабылданып жатыр ғой. Біздің оқу орнымыз экономикалық университет болғандықтан ғалымдарымыз солардың барлығына назар аударып, студенттерге сабақ беріп жатыр. Мен де үнемі қадағалап, талдау жасап отырамын. Сол туралы мен облыс әкімінің бірінші орынбасарына өз ұсынысымды бердім және облыс әкімінің 7 ақпан күні өткен халық алдындағы есебінде осы макроэкономикалық дағдарыс туралы өз ойымды ортаға салдым.

- Жаңа бір сөзіңізде экономикаға қайшы келетін әдістемелер қолданылғанын айтып кеттіңіз. Соны тарата түсеңіз.

- Дағдарыстың пайда болуының бірнеше себебі бар. Ол туралы әзір ешкім айтпай жүр. Соның ішінде ипотекалық

дағдарыс, несиелік және (оны «дефолттық своп» деп атайды) тексеруден өтпеген, яғни, тәжірибеде бұрын болып көрмеген қаржылық әдістемелер мен тетіктерді пайдаланудың және басқа да себептердің (деривативтердің) салдарынан экономикалық дамудың жалпы қайталануымен, шикізат тауарларына жоғары бағамен, нарық қорының сыңаржақ дамуымен байланысты болады.

Дамып келе жатқан экономикада рецессия мен инфляцияның салдарларын атап өтуге болады. Саяси экономикалық және геосаяси салдарлар да елеулі болады. Шын мәнінде жаңа экономикалық үлгілер, жаңа институттар құрып, жаңа «ойын үлгілерін» жасап шығаруға болады. Бұл оасқа әлем болып шығады.

Біз қазір шоғырлануды, уақытты, талдауды талап ететін макроэкономикалық проблемалармен бетпе-бет келіп отырмыз.

- Дағдарысқа қарсы түру мақсатында Ұлттық қор құрылды. Бұл туралы пікіріңіз қандай?

- Бұл дағдарыстан тез шығып кетеміз деп үстірт қарауға болмайды. Сол сияқты жағдайымыз қиын деу де дұрыс емес. Дағдарыстан қысылмай шығуымыз үшін талай шаралар жасалып жатыр. Бұл 90-шы жылдар емес, қазір аяғымыздан тік тұрдык қой. Қазіргі экономикамыздың базасы мықты. Соның бірі ұлттық қор. Ол туралы кезінде әр түрлі көзқарастар болған. Тіпті таратып беру керек дегендер де болған. Қазір мұндай қор АҚШ-та да, Ресейде де құрылған. Норвегияда да бар. Негізінен алғанда әлемнің көптеген елдерінде бар. Сондай қорлардың жұмысын дұрыс жолға қойсақ, көптеген іс тындыруға болады.

- Негізі осы дағдарыс дегеннің өзі банк жүйелерінің несиені қалай болса, солай бере бергенінің салдарынан болды деп айтылып та, жазалып та жүр. Сол рас па? Ал енді банктер жүйесі, қазіргі банктік саясат туралы не айтар едіңіз?

- Оның рас жағы да бар. Дағдарыс тек банктің тегін несиесіне ғана емес, басқа да жағдайларға байланысты болды.

АҚШ-тың өзінде ипотекалық несиені пәндік ставкамен елдің барлығына бере беріпті. Соның салдарынан жүз мың отбасы банкрот болып, олардың үйлерін тартып алып қойған. Оны экономика тілінде «перетрев» дейді, біздіңше мұны «сыңар-жақ даму» немесе «ақшаның шамадан асып кетуі» деп аударуға болатын шығар. Ақша тым көп болып кеткен. Мұндайға келешекке жол беруге болмайды.

Қазір Қытай мемлекет тарапынан банк жүйесіне ешқандай көмек көрсетпей отыр. Олар не болса — ол болып дейді. Экспорт саласында да онша көп көмек жасап отырған жоқ. Тек салық жүктемесін аздап төмендетті. Қытай экономикасының қазіргі оағдары инфрақұрылымдарға жол салу болып отыр. Ауыл шаруашылығын көтеруге, ауылдың жағдайын жақсартуға, қосымша шаруашылықтарды, көлікті дамытуға, несиелер беру мәселелеріне қатты көңіл бөлініп жатыр.

Бұрын банк жүйесінде «судный процент» деген болатын. Сол кезде де банктер пайда тауып жүрді. Бірақ банкирлердің өздері соншама жоғары жалақы алған жоқ болатын. Ал банкирлердің қазіргі еңбекақылары тағы да экономиканың заңдылығына сыймайды. Бұған қоса банктер өздеріне тәп міндеттермен айналыспай кетті. Өздерінің активтерін шығарды. Шетелдерге капитал шығара бастады. Қамтамасыз етілмеген несиелер төледі. Шетелдерден көптеген қарыз алып қойды. Ондай қарыздарды пайызымен қайтару керек қой. Міне, сондай кезде әлгі біз айтып отырған Әл-ауқат қорының пайдасы зор. Егер бізде ұлттық қор болмаған жағдайда мемлекет қалай көмектеседі. Сондықтан да, Елбасымыздың айтып отырғанындай, ештеңеге алаң болмауымыз қажет. Банкілерде болса миллиондаған адамдардың салымдары жатыр. Оларды уақытымен беріп тұру керек. Сонымен қоса, банктерден халық еңбекақысын да уақытымен алуы қажет қой.

- Қазір «девальвация» деп жатырмыз. Бұл ақшаның, яғни, теңгенің құнсыздануы. Біз неге бұлай жасадық? Оның қандай жақсылығы бар?

- Негізінен алғанда, ақпаның құпсыздануы жақсылық емес. Бірақ оның дәл қазіргі жағдайда пайдалы жақтары да бар екендігін естен шығармауымыз керек. Қазіргі кезде біз оның тек пайдалы жағын ғана айтып жатырмыз. Ол мынадай - бізде инвесторлар бар, өзіміздің ірі-ірі кәсіпорындар бар. Олар мұнайды, газды, темірді, мысты бәрібір өндіреді. Бәрібір шетелге сатады. Оны қаншаға сатса - оншаға сатсын, бәрібір пайда түседі. Пайда түскен соң мемлекетке салық түседі. Экономикада қозғалыс пайда болады. Бұл жағынан ол пайдалы.

Екінші жағынан, халыққа қиындық келтіреді. Өйткені, тауарға бағаны қазірдің өзінде көтеріп жатыр. Әсіресе, шетелдерден келетін тауарлар доллармен алынады.

- Сонда халықтың әл-ауқат деңгейі төмендей беретін болды ғой?

- Иә, төмендей береді. Оны Президентіміз де, Премьер-Министріміз де, халқымыздың өзі де біледі. Дағдарысқа қарсы шаралар сондықтан да қабылданып жатыр. Осы жағын ескергенде жұмыссыздықты жою, инфляцияның деңгейін қысқарту, сұранысты жандандыру, ішкі нарықты, әр мемлекеттің ішкі нарығын дамыту қажет.

Ал енді өзіміздің ішкі нарығымызда өзіміздің тауарымыздың, ауыл шаруашылығы өнімдерінің бағасын ұстап тұруға, оның бағасын төмендетуге біздің құқығымыз бар.

- Сонда ғалым ретінде осы макроэкономикалық дағдарыстан шығудың жолы қандай деп ойлайсыз?

- Бұл дағдарыс бір өндірістің, бір облыстың немесе бір республиканың көлемінде болып отырған жоқ. Ол бүкіл әлемді қамтып отыр. Сондықтан да, үш түрлі мәселеге көңіл бөлу керек. Олар - жұмыссыздық, инфляция және сұраныс пен ұсыныс. Бұлар экономикалық тепе-теңдіктің негізгі элементтері. Сондықтан, онымен Үкімет, Ұлттық банк және Қаржылық қадағалау агенттігі (АФН) мықтап айналысуы керек. Егер осыларды бақылаудан шығарып алсақ, онда ырыққа бағынбайтын үдеріске айналып кетеді.

Мұның айналасында да көптеген мәселелер бар. Мәселен, инфляция неге жоғарылап кетті. Ол тарифтерге байланысты. Кенес Одағы кезінде экономика саласында «халық шаруашылығының өндірістік шығыны» деген болған. Сол сияқты өндіріс пен тұтыным арасында тепе-теңдік, содан соң еңбек ресурстары арасында тепе-теңдік болған. Сондай тепе-теңдіктер қайта айналып келуі керек. Өйткені, инфляцияға, жұмысқа байланысты әрбір тиын есепте болуы қажет.

Өнімнің өзіндік құны екі есеге дейін өсті. Енді жалдау үшін үй салуымыз керек дейді. Осындай үй салған дұрыс, салынып та жатыр. Бірақ ол қандай бағамен сатылалы? Егер ол дұрыс жолға қойылмаса, онда да сыбайлас жемқорлық тұр.

Осы уақытқа дейін еңбек өнімділігі табыстан жоғары болуы керектігі айтылып келе жатыр. Біздің айналымда жалақы алда, өнімділік томен. Бұл ешқандай заңдылыққа сыймайды.

«Мұндай жағдайдан қалай шығуға болады?» деген сұрақ туындауы орынды. Одан шығудың жолдары көп. Елбасымыздың халыққа Жолдауында және «Дағдарыстан шығу кілті» атты мақаласында жан-жақты көрсетілді. Одан артық айту мүмкін емес. Соның біріншісі – экономикалық процестердің қозғалысын талдау, тенденцияларды және жағдайды болжау, дұрыс шешім қабылдау үшін қалыпты тетіктерді және бағалау жүйесін тиімді пайдалану маңызды мәселе болып табылады. Бұл тиісті экономикалық басқару органдарына макроэкономиканың мәселесімен бұрынғыдан да іргелі және жауапты түрде айналысуға мүмкіндік береді. Олар – ішкі несиелендірудің өсу қарқынын бақылау, республика және өңір бойынша жинақтың ішкі деңгейіне бақылауды жүзеге асыру, төлем тепе-теңдігімен және жалпы сыртқы қарыз көлемімен байланысты қарыз капиталы мен макро тәуекелдің сыртқы нарығынан арзан қарыз алуға жол бермеу деген сөз.

Екіншіден, жұмыссыздықты болдырмау. Ол үшін жүйелі қызмет керек. Мәселен, Қытайда жұмыссыздықты болдырмас үшін қолдан келген шараның барлығын жасап отыр. Соның

өзінде ондағы жұмыссыздық 40 миллион адамға барды дейді. Қазіргі шаралар ештеп кешпеуілден қалған шығар, дегенмен де біздің экономикамыз тек қана өзіміздің ішкі қызметімізбен шектелмейді. Біз шетелдермен тығыз байланыстағы елміз. Қала құрайтын «АрселорМиттал» болсын, «Қазақмыс» болсын шетелдерге өнім шығарады. Сондықтан, Қазақстанның жағдайы басқаларға қарағанда аздап өзгешелеу. Тек ішкі экономикамен шектеліп қалмай, шетелдермен байланысты жапандандыра беруіміз қажет.

- Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйінін айтқанда, осы дағдарыстан қиналмай шығатын болдық қой. Жалпы, осы дағдарыс шамамен қанша уақытқа созылар екен?

- Оны дәл болжап айту қиын мәселе. Сөзіміздің соңында осы дағдарыс дегеннің де зиянымен қосы пайдалы жағы бар екендігін айта кетуіміз керек. Өйткені, қазіргі ғылыми-техникалық прогресс кезінде дағдарыс деген бола береді. Оның пайдасы – жаңа мен айтып кеткен алынсағарлықпен пайда табатын ұйымдар болады, солар өзінен-өзі кетеді. Жаңа жүйе, жаңа көзқарас пайда болады. Қытайлықтар бұған қуанып отыр. Кейбір елдерде мұны «қатер» дейтін болса, Қытайда «мүмкіндік» дейді. Адамның ағзасын тазарту үшін қанды жанартады ғой. Дағдарыс та соған ұқсас. Экономиканы тазартады. Дағдарысты айтып, даурыға беруге болмайды. Келешекте тек тексерілген, пайдалы әдістемелермен ғана жұмыс істеуді ойластыру қажет. Сонда дағдарыстан аулақ боламыз.

- Әңгімеңізге көп рахмет. Өзіңіз де ғылым жолында табыстарға жетіп, еліміздің экономикасын оркендетуге үлес қоса беріңіз.

ЕСКЕРТУ: Бұл сұхбат Президентіміздің халыққа жыл сайынғы дәстүрлі Жолдауына және дағдарыс мәселесіне орай 2009 жылғы наурыз айында алынған болатын.

ГЫЛЫМНЫҢ ҚИЯ ЖОЛЫНДА

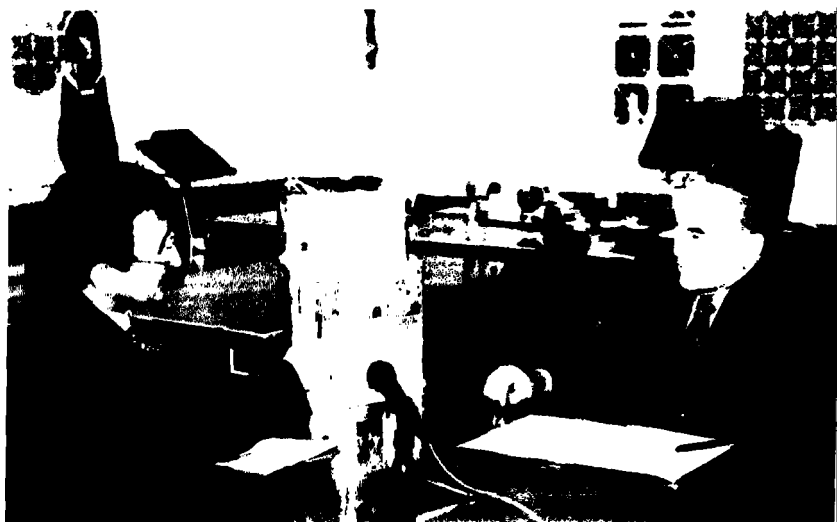

Елбасы Қарағандыға келгенде Фармацевтика зауытына соқпай кетпейді.

Қаламызда өзінің еңбек етіп жүрген ұжымымен біте қайнасып, соның ыстығына күйіп, суығына тонатын азаматтар көптеп саналады. Солардың бірі Қарағанды фитохимия институтының директоры, ҚР ҰҒА-ның академигі, химия ғылымдарының докторы, профессор Серғазы Мыңжасарұлы Әдкенов.

Серғазы жасынан алғыр болып өсті. Соның нәтижесінде

мектептегі оқуын да, жоғары оқу орнын да үздік бітірді. Одан соң химия-металлургия институтына қызметке келді. Оның құрамынан органикалық синтез және көмір химиясы институты бөлініп, өз алдына отау тіккен кезде Серғазы жаңа құрылған институтқа ауысып кетті. Өйткені, оның ғылыми ізеністері осы ғылыми-зерттеу институтымен байланысты болатын.

Президент Н.Назарбаевтың қабылдауында болуы.

Жас ғалымның ең алғашқы биік белесі осында жүргенде ғылым кандидаты атағын ойдағыдай қорғап шығуы болатын. Ол сол кезде Қарағанды қаласындағы ең жас ғалым болған еді. Көп ұзамай докторлық диссертацияны да абыроймен қорғады.

Серғазының өміріндегі тағы бір биік белес ҚР ҒМ-ҒА Орталық Қазақстан бөлімшесінің ИОСУ табиғи қосылыстар лабораториясы негізінде осыдан он жыл бұрын құрылған фитохимия институтына директор болып келуі еді.

Институттың ең әуелгі мақсаты өсімдіктерді зерттеу, олардан дәрі-дәрмек жасау, оны жаппай өндіруді жүзеге асыру-

мен айналысу болды. Сол үшін бірнеше дәріхана ашты. Солар арқылы медициналық мекемелер мен тұрғын халықты өсімдіктен жасалған дәрі-дәрмекпен қамтамасыз етіп келеді. Қаламыздың 50 гектарға жуық жерді алып жатқан ботаникалық бағы бар. Онда қазіргі кезде пайдалы өсімдіктердің мыңға жуық түрі өсірілетін болса, тоқсанға жуығының емдік және шиалық қасиеті бар. Ал, жалпы, фитохимия институтының басты мақсаты – дәрілік өсімдіктердің коллекциясын жасау, өсімдіктердің генофондын сақтап қалу, осы өсімдіктер бойындағы биологиялық белсенді заттарды зерттеу және оларды дәрі-дәрмек жасау үшін фармацевтика зауытына беру.

Оуелгі кезде жабдықтар жағы жетіспей, қиындықтар көргені рас. Ойткені, ол кезде қаржы да тапшы болды. Ал институт шығаратын дәрі-дәрмекке сұраныс өте жоғары еді. Біздің елімізде де басқа елдердегідей бруцеллез, туберкулез, гепатит, СПИД аурулары тегін емделеді. Басқасын айтуғағанның өзінде гепатитті емдеу үшін ғана жылына миллион таблетка отандық салсоколлин дәрісі керек екен. Оның шикізаты кәдімгі дала қаңбағы. Қаңбақтың өзі 12 түрлі болады. Соның ішінде бұйрат қаңбағынан алынады. Жалпы алғанда Қазақстанда фармацевтика өндірісі енді ғана дамып келе жатыр. Еліміз тәуелсіздікке қол жеткізген алғашқы кезеңде өзімізде өндірілетін дәрі-дәрмек көлемі жалпы тұтынымның 3 пайызын ғана құрайтын. Қазақстан халқын дәрі-дәрмекпен қамтамасыз ету үшін кем дегенде 320 млн. АҚШ доллары қажет екен. Сол үшін фармацевтиканы дамыту қажет, ол үшін ғылымның дамуы қажет. Мұны институт директоры өте жақсы түсіне білді. Сол үшін еңбек етті.

– Қазір фармацевтиканы дамытудың негізі қаланып жатыр. Фармацевтикалық химия дамымай, өсімдіктерді өсіріп-өндіру дамымай, ісіміз алға баспайды. Біздің соған қызмет етіп, соған баса назар аударғанымыз дұрыс. Кадр мәселесінің атқаратын ролі зор. Технологияны игере алатын жастар болуы қажет.

Кезінде біздің республикада тек шикізат қана дайындалып,

олар Батуми, Челябинск, Қорған, Барнаул, Томск фармацевтика зауыттарына жіберілетін. Бізде шикізат дайындау ғана болғанымен оны өңдеп, дайын дәрі-дәрмек жасайтын таблетка машинасы, ампула дайындайтын және стерилизациялау жабдығы қажет. Ампула түрінен басқа таблетка, суппозитрин және май түріндегі дәрілер бар. Соның бәрине арнайы жабдық қажет. Бір сөзбен айтқанда дәрі өндірісін жолға қою біздің басты мақсатымыз, – деген еді бір сөзінде Серғазы Мыңжасарұлы біраз жыл бұрын.

Қазір осы саладағы жұмыс қарқын алған. Оған фармацевтика зауытының пайдалануға беріліп, оның жұмыс істеп жатуы куә болады. Серғазының ғылыми ізденісінің ең басты жемісі арглабин екені сөзсіз. Оның осы саладағы ізденісі елеулі белестің бірі болып табылады. Қазір институт осы елеулі жемісті жалғастырып жатыр десек, артық айтқандық болмас.

Бұл «Арглабин» деген тұңғыш отандық дәріні тек тықыр жусаннан ғана алады. Жалпы, жусанның Қазақстанда 80-нен астам түрі болса, соның ішінде жиырмаға жуығы эндемикалық болып табылады. Олар басқа жерлерде өспейді. Американдықтардың, үндістердің, пәкістандықтардың осы Қарағандыға келіп, жусанға «құда түсіп» жүргендері сол. Біраз жыл бұрын осы тықыр жусанды американдық ғалымдар өздеріне апарып өсіруге тырысқан. Жусан осуін оскенімен, оның құрамында арглабин түзілмей қойған. Бұл біздің табиғаттың және топырақтың ерекшелігінен екені сөзсіз. Сондықтан да тықыр жусан Қазақстанның байлығы деп түсіну керек. Арглабин қатерлі ісікке қарсы қолданылады. Ол иммундық жүйенің жұмысын жақсартады. Бұл дәрі бауыр ісігіне, әйелдердің төс ісігіне ем. Осы арглабин жөніндегі жұмыстар АҚШ-тың, Англияның, Пәкістанның ғалымдарымен бірігіп жүргізілуде.

Серғазы Мыңжасарұлының өміріндегі ең бір елеулі белес, ұмытылмастай есте қалған бір кезеңі оның Елбасының қызмет бабымен қыбылдауы болатын. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаевтің жеке қабылдауында болу үлкен

мәртебе. Сонымен қоса бұл аса жауапты қабылдау болатын. Басты мақсат - отандық өндірісті одан әрі өркендетуге, отан инвестиция тартуға ерекше назар аудару еді. Соныдықтан, Серғазы Әлекенов Президент алдында жүрексізбестен республика тұрғындары мен медицина мекемелерін аса зәру және шетелдік дәрі-дәрмекті алмастыратын препараттармен қамтамасыз етуге арналған мемлекеттік ғылыми-техникалық бағдарламаны жүзеге асырушы мекеменің басқарушысы ретінде фитохимия институтының ғылыми, ұйымдастыру және өндірістік қызметі туралы кеңінен ақпарат беріп шықты.

Жас директордың ақпараттарын мұқият тыңдаған Президент институттың жаңа отандық дәрі-дәрмек өндіріп, шетелдік өндірісті алмастыратын препараттар өндірісін ұйымдастыру мен құру мақсатындағы жұмыстарды толығынан қолдайтындығын білдірді. Олардың еліміздің тұрғындары мен медициналық мекемелерін қамтамасыз етудегі көлемін жақындағы үш жылда 30 пайызға дейін жеткізуді тапсырды. Елбасы жаңа дәрі-дәрмек препараттарын жасау мақсатында Тарбағатай тауларының бай флорасын фитохимиялық тұрғыдан зерттеуге және марал мүйізі пангтарының химиялық құрамын зерттеп, оларды дәрі-дәрмекке айналдыратын өзіндік емдеу жолдарын жасауға назар аударуды ұсынды. Қарағанды қаласында қуаты жылына 1 млн. ампула болатын фармацевтикалық зауыттың ұйымдастырылуы мен оның салынуына ерекше назар аударатындығын айтқан еді.

Елбасымен кездесу сәті әрқашан бола бермейді. Сондықтан да біраз жайларды ойластырып барған болатын. Мемлекеттік тапсырыс бойынша ғылыми-техникалық жұмыстар жүргізетін институттар, кәсіпорындар мен мекемелерге салықты жеңілдету үшін заңға өзгерістер енгізу, іргелі ғылыми зерттеулердің қаржыландыру көлемін заң жүзінде бекіту, мемлекеттік ғылыми кәсіпорындардың қызметкерлерін бюджеттік және бюджеттен тыс қаржыландыру бойынша жалақы төлеудің тарифтік жүйесін қайта қарау, талапты жас ғалымдарды тұрғын

үймен қамтамасыз ету үшін жеңілдікпен несиелер беру мәселесіне тоқталды.

Бұдан соң Елбасының тікелей тапсырмасы бойынша фармацевтикалық зауыт пайдалануға берілді, қазір оның екінші кезегі салыну үстінде. Қазақстан Үкіметі «Фитопрепараттарды жасау мен оларды өндіріске енгізу және Республика халқын, медициналық мекемелерді отандық, дәрі-дәрмекпен қамтамасыз ету» мақсатты бағдарламасына фитохимия институтын бас мекеме етіп бекітті. Біздің Республика үшін өзекті де маңызды дәрі-дәрмек түрлерінің тізімі негізінен шетелдік синтетикалық препараттардан құралған. Сондықтан, импортты алмастыруға бағытталған зерттеулер стратегиялық жағынан аса маңызды болып табылады. Яғни, ол шетелдік препараттарды алмастыратын тиімділігі жоғары, табиғи ортадан алынған отандық дәрі-дәрмек құруға бұрынғыдан да белсене кірісті. Соның нәтижесінде «Арглабин» әлемдік рынокқа шыққан фитохимия институтының ғана алғашқы препараты емес, бүкіл қазақстандық алғашқы препарат болып табылады. Бүгінде институт әлемнің оннан астам елінде халықаралық патенттеудің екінші ұлттық фазасына шықты. Бұл мемлекеттер «Арглабинді» рак ауруына қарсы қолданылатын қазақстандық жаңа препарат ретінде таныды. Серғазы Әдекеновтің авторлығын бекітті. Сөйтіп, қысқа мерзім ішінде қарапайым ғылыми лабораторияның жабық тәуелсіз өндірістік циклы сирек кездесетін ғылыми-өндірістік кешенге айналуы теңдесі жоқ жағдай болды. Бүгінде «Арглабиннің» әлемдік рыноктағы жалғыз бәсекелесі «Таксол» фитопрепараты болып табылады. Бірақ та оның авторы Серғазы Әдекеновтің әрі досы, әрі әріптесі итальяндық Дживовани Аппендино: «Болашақ «Арглабиндікі», – деп мойындады. «Таксол» тиіс ағашының қабығынан өңделіп алынады. Оның зияндылығы жоғары. Ол ағзадан шықпайтын улы зат. «Арглабин» сияқты ол да рак клеткаларының өсуін тежегенімен, адамның иммунитет жүйесін бұзады.

Сөз соңында айтарымыз – бүкіл әлемді өзіне қаратып оты-

рған, қатерлі ісік сырқатының алдын алуға септігін тигізетін «Арглабиннің» біздің облыста шығарылуы, оның авторы өзіміздің жерлесіміз, талантты ғалым, бүгінгі күні ердің жасы елуге келген Серғазы Мыңжасарұлы Әдекенов екендігі біз үшін үлкен мақтаныш. Ғалымдықпен қоса облыстық Мәслихаттың депутаты болып, қоғамдық іспен қоса айналысуға да уақыт тауып жүрген тынымсыз жанның әлі де талай жаңалықтар ашатындығына, халқының денсаулығы үшін талай жұмыс тындыратындығына сенімдіміз. Оған еңбегіне жеміс, өзіне зор денсаулық тілейміз.

АРТЫНДА ҚАЛҒАН ІЗІ БАР

Қарағанды экономикалық университетінің профессоры, қаржы-экономикалық сырттай-қашықтан оқыту факультетінің деканы Ермакқали Алмажанов бірлық жұмырын осы оқу орнына арнаған, осы оқу орнының ардагерлерінің бірі, кейінгі жас ұрпақты тәрбиелеу ісіне сүбелі үлес қосқан азаматтардың бірі еді. Сұм ажал тырнағын аямай шеңгелден салды – Ерекең сексеннен асқан қарт апасы Шәумен екеуі жол апатынан қайғылы қаза тапты,

жары Зәуреш ауыр жарақат алды. Бүгінде Зәукең оңалып келеді, соны көңілге демеу тұтқан бірге жүрген жолдастары мен туыстары Ерекеңнің адамгершілік қасиетін ауызға алуды оздеріне парыз санап отыр.

Қарағанды экономикалық университетінің ректоры, Халықаралық жоғары мектеп ғылым академиясының корреспондент мүшесі, профессор Ерқара АЙМАҒАМБЕТОВ:

- Ермакқали Алмажанұлы университеттің серпінді дамуына барын салып кірісті, қандай қызмет атқармасын ерекше

күлшыныс танытып, мүлгікеіз орындауға кірісетін. Өзінің лауазымдық қызметін атқара жүріп, үлкен ғылыми және ғылыми-әдістемелік жұмыстарды да зор күлшыныспен орындады. Қоп жыл оқу орнының партия ұйымына басшылық жасады. Мен ол кісіні сонау Мәскеу экономика-статистика институтын бітіріп келген 1968 жылдан бастан білемін. Одан соң Ерекең осы оқу орнының (қазір әлемге мәлім Мәскеу мемлекеттік экономика, статистика және ақпараттандыру университеті) аспирантурасын тәмамдап, «Қазақстандағы статистиканың дамуы» деген тақырыпта кандидаттық диссертация қорғады. Оның диссертациясы республикамыздағы статистиканың негзгі жақтарын сипаттады. Бұрын оұл тақырыпта бір де бір басылым болмағандықтан, мұндай зерттеудің тек ғылыми-теориялық қана емес, сонымен бірге тәжірибелік мәні де зор болды.

Ерекең ұжым арасында зор беделге не бола отырып, жас мамандардың тәрбиесіне, оқытушылардың кәсіби шеберлігін арттыру мәселесіне ерекше көңіл бөлетін. Ол декап ретінде алғашқы болып оқу үрдісіне оқытудың психелік технологиясын енгізген еді.

Ерекең әрбір адаммен қалай тіл табысуды, қандай тақырыпта әңгімелесуді жақсы білетін. Ұжым мүшелерінің әрбір күнделікті істеріне қамқорлық жасап, мерекесіне шын жүректен қуанатып. Тағы бір ерекшелігі өз әріптестерінің туған күндері мен мерейтойларына қандай зат сыйлаудың лайықты болатындығын бұлжытпай табатып. Адамның өмірінде талай оқиғалар болып жатады ғой. Сондай қуанышты сәтте де, ренішті сәтте де кісінің көкейіндегі сөзді дөп басып айтатып.

Ол кісінің отырған жері қашанда көңілді болатып. Еремекқали Алмажанұлы ізденімпаз еді. Оны өмірдің барлық жағы: техникалық жаңалықтары да, оқытудағы жаңашылдық әдістер де, қазақ халқының мәдени құндылықтары да, діни мәселелер де қызықтыратып. Сондықтан да, біздің Сарыарқа өзінің мәдени қазынасын бағалай білетін, оны жоғары ұстайтын,

онымен мақтанатын бір азаматын жоғалтқаны өкінішті. Өйткені, ол халықтың салты мен дәстүрін жақсы білетін, әрі өзінің білгенін маңайындағыларға реті келгенде айта отырудан әсте жалықпайтын.

Ерекең ұлттық ерекшеліктер туралы өзінің жас әріптестеріне рахаттана әңгімелейтін. Мұндай қасиет бірге еңбек ететіндердің қиын сәттерде бағыт-бағдарын айқындауына, ішкі көңіл-күйінің қалыпты болуына қолайлы жағдай туғызушы еді, көмек сұраған адамның қолын қағып көрген емес. Уақытымен санаспай, білегін сыбанып кірісіп кететін.

Кейінгі жылдары дін мәселесімен айналыса бастаған еді. Меккеге оарып, қажы болып келген соң ол кісінің жан-дүниесі тіпті байыды деуге болады. Оның туа біткен табиғи адамгершілік қасиеті бұрынғыдан да арта түсті. Өмірінің соңына дейін ата-бабамыздың мәдени байлықтарын қызықтаудан тайған жоқ. Өткен жылы Ұлытауға барып, Жошы ханның мазарына тәуеп етіпті. Содан әкелген фотосуреттерді елдің бәріне көрсетіп, Жошы хан туралы, Қазақстанның тарихындағы Жошының рөлі туралы әңгімелеп берген болатын.

Біз қырық жылға жуық бір-бірімізбен араласқандықтан оның қызметтегі ғана емес, отбасындағы өмірін де жақсы білеміз. Ол осындай жайдары мінезінен отбасында да танбады. Бала-шағасының қамқоры, адал жар болды. Мұндай асыл азаматты біздің университеттің ұжымы әрқашан ұмытпай еске алып отырады.

Облыстық тұтынушылар одағының бас бухгалтері Жарылқасын БИКЕНОВ:

- Біз досымыз Еркеқали Алмажановтың көзі тірісінде, оның өзінің көз алдында, халықтың алдында дұрыстап айта алмадық па деп өкінемін. Ерекең кәдірлі азамат еді.

Онымен біз осыдан отыз жыл бұрын Қара теңіздің жағасында «Орталық Одақтың» «Жумка» атты демалыс үйінде Зәуреш екеуімен танысқан болатынбыз. Содан бері достығымыз жарасып, тонның ішкі бауындай араласып кетіп едік. Комиссаров

көшесінде (ол кезде Жданов көшесі) көп жыл көрші тұрдық.

Ол Атырау облысында 1940 жылы дүниеге келген. Әкесі Алмажан соғыс басталысымен әскерге алынып, содан қайтпай қалғандықтан, не алдында аға, не артында іні жоқ, жетім қалады. Оны анасы Шәумен бірінші сыныпқа ертіп анарғаннан бастап, бірде өзінің туыстарының, бірде нағашыларының қолында болып, пансионатта оқып, орта мектепті аяқтайды. Әкесінің ізін жалғастырсам, сондай азамат болып өсем екен деп арман етеді. Сол арман жолында алған бетінен қайтпай, қайсарлықпен талпыныс жасайды. Орта мектептен кейін Атыраудың ауыл шаруашылығы техникумын тәмамдайды. Одан соң Мәскеудің экономика және статистика институтына өз бетімен барып түседі. Сонда оқып жүрген кезінде әскерге алынып, борышын өтеген соң қайтадан жалғастырады. Сол кезде өзі сияқты қазақ мектебін бітірген, орысша оқу қиындық келтіріп жүрген өзі қатарлы жастарға, өзінен кішілерге қамқор болады. Ерекеңнің талпынысын байқаған институт профессорлары мен доценттері, әсіресе француз тілінен беретін оқытушы өзінің баласындай тәрбиелейді.

Мәскеуде оқып жүрген кезінде елінен ақша, тамақ салатын әкесі жоқ болған соң нағашылары Қайыпқали, Ізғали, Жолдасқали көмектерін көрсетеді. Соның ішінде Қайыпқали нағашысының көмекші ерекше. Ерекең тек оларға қарап аузын ашып отырмайды, жаз айындағы каникул кезінде Москва-Владивосток поезына жолсерік болып орналасып, жалақы табады, елдің босатқан шөлмектерін жинап өткізіп, бір жылға жететін қаражат жинап, киім-кешек алып, қыс бойы өмір сүреді. Ара-арасында Мәскеудің сұрыптау станциясына барып, вагоннан көмір түсіріп, ақша тауып жүрген кездері де болады.

Тағы бір айта кететін мәселе – сонда жоғары курста оқып жүрген кезінде осы күнгі Қазақстанның белгілі қоғам қайраткері, ел азаматы Сарыбай Қалмұрзасевқа және басқаларға ағалық қамқорлығын жасаған. Олармен оқыған Бегім Төлепбаев қазір Алматы облыстық статистика департаментінің төрағасы,

Оналбек Саписев ғылым докторы, Бакберген Досмамбетов сенатор. Бакберген сол институтта оқып жүрген кезінде әскерге алынғанда Ерекең өзі әскерден киіп келген шинелін кигізіп, жақсы тілсізден аттандырып салған екен. Кешегі күні іні болған сол белгілі азаматтар және сенатор Мүсірәлі Өтебаев және Тілеуғазы Нұркенов деген азаматтар соңғы сапарға шығарып салуға қатысты. Өз қолдарымен топырақ салды. Мұны сол кешегі Мәскеудегі жас кездеріндегі достықтың қадірін білгендік, адамгершіліктің қадірін білгендік деп түсінуіміз керек.

Ерекесі кандидаттық диссертациясын абыроймен қорғап, алғаш табылдығына аттап кіріп, қызметкер болған Кооператив институтына қайтадан оралуы, осында Зәуреш Жантемірқызымен шаңырақ көтеріп, үй болуы да ұзақ әңгімеге тұрарлық оқиғаларға толы.

Осы оқу орнында Ерекесін құрмет тұтатын, бәрі көрші тұрған Сәбит Қарашолақов, Садық Қуанышев, Қасым Шабаров сияқты жігіттерді інілерім дейтін. Бірде Қасым институтта кәсіподақ комитетінің төрағасы болып сайланады. Сонда Ерекең қуанып: «Бастық болдың, енді тезірек үй әперетін шығарсың» деп арқасынан қағыпты. Содан біраз күн өткенде Қасым үйге келіп: «Ереке, мен тексеріп көрсем, сізді төртінші етіп қате тіркеп қойыпты. Сіздің кезеңіңіз енді жиырма бесінші болды» деген екен. Кейін дүниеден жас кеткен Қасымды еске алып, осы оқиғаны айтып отыратын. КЭУ-дің қазіргі ректоры Ерқара Киевте аспирантурада оқып жүрген кезінде әкесі қайтыс болады. Оны самолеттен қарсы алып, топырақ салуға бірге барады. Қайтарда бір қой сойып, өзі қатарлы жас жігіттердің басын қосып, үйіне шақырып, қайғысын бөлісіп, аспирант қой, тауып жатқан жалақысы жоқ деп, жігіттерден жинап, қалтасына ақша салып берген екен. Ол кезде Ерқара Аймағамбетов қарапайым аспирант. Оқуын да бітірмеген, оның ол кезде ректор болатынын ешкім де білмейді. Бұл оқиғалар оның манайындағыларға деген қамқорлығының бір мысалы ғана.

Сол Ерекең 1993 жылы облыстан барған бір топ діндарлар-

мен бірге күллі мұсылман қауымының жиналатын жері қасиетті Меккеге барып, қажы болып қайтқан соң келесі жылы менің анам Зағина 87 жасында Кобетей аулында дүние салды. Сонда Ерекең анамды жерлеп жатқанда әуелі Меккеден әкелген топырақты салып еді. Сол оқиға әлі күнге есімізден кетпейді. Енді сол топырақтан қалған екен, оны анасы мен екеуім қатар жерлегенде екеуіме де бірінші болып, Зәуренгің тапсыруы бойынша, сол топырақтан салғыздым. Одан соң туған балдызы Ерболат сонау Атыраудан әкелген туған жердің топырағы салынды.

Өмірде өзі тазалықты жақсы көретін, шындықты жақсы көретін, өтірік сөзден жиренетін, ақиқат болса екен деп тұратын, қызметке берілген жан еді. Өзі қызмет атқарып жүрген Қарағанды экономикалық университетінің абыройының асқақтауына қолынан келгенше көмегін жасап, әр қызметкерінің, әр оқытушы-профессорының, әр студенттің қай жерде болмасын жақсылығын айтып, мақтап етіп отыратын. Кешегі күні соңғы сапарға шығарып салғанда бүкіл ұжымның, бүкіл студенттер қауымының көзіне жас алып, қабырғасы қайысуы соның дәлелі.

Мен мұндай азаматтардың, жақсылардың аты өлмейді деп санаймын. Атырауда туған Исатай, Махамбеттердің ұрпағы Арқаның белді азаматының бірі болып кетіп еді. Жолдастыққа дегенде одан адал жан табылмайтын еді. Осы қалада Сәтбек Уәйісбеков деген азаматпен жақсы араласты. Сол Сәкең дүние салғанда Ерекең Атырауда болатын. Сол жақтан телефон соғып, оған да Меккенің топырағынан салғызып еді.

Тағы бір айта кететін мәселе – қаламызға белгілі Сейілханмен және Ғазиратпен құда-құдағи болғандағы олардың арасындағы қарым-қатынас басқаларға үлгі боларлықтай жайеді. Құда сыйлай білудің өзі өнер екенін сонда көрдік десек болады.

Кейінгі кезде Ерекеңнің тағы бір дәрежесі пайда болды. Қарағандыда тұратын атыраулық жас азаматтар іздеп келіп,

біреулері өздерінің үйлесу тойларына, біреулері туған күніне, енді бірі қызының ұзату тойына, енді бірі баласының үйлесу тойына шақырады екен. Құда етіп ертіп баратынды шығарыпты. Ерекең соларға көшбасшы болып, алдында жүретін. Өзінің барлық балдыздарына қамқор болды. Олар «аға» деп сыйлады.

Ерекеңнің құдағиы Ғазират МЕДЕУБАЕВА:

- Біз Еремқали Алмажанұлымен осыдан бес жыл бұрын құдай қосқан құда болып едік. Ол өзі бір керемет таптырмас, есте қалған кезең еді. Қызымыз Әлия Ерекең мен Зәукеңнің тұла бойы тұңғышы Әзімханға тұрмысқа шығып, шаңырақ көтергенде екі жақ та қатты қуандық. Біздің Әлиямыздың әкесі Секең марқұм мен Ерекең марқұм бірден-ақ жарасып кетіп еді. Екеуінің бойы да, тұлғасы да бірдей еді. Ойлары да бір жерден шығып, біріне-бірі өте құштар болып, кездескен сайын керемет көтеріңкі көңіл күйде болатын.

Өттең сол бір ғұмыр қысқа ғана болды. Көп ұзамай, небәрі бір жылдан соң Секең көз жұмды. Сондай ауыр күндерде Ерекең мен Зәукең бізге тірек болып, жанымыздан табылып, көңілімізді аулай білді. Міне, сұм ажал ел-жұртына, жүрген ортасына қадірлі, балаларына аяулы әке, немерлеріне асыл ата, біздерге құрметті құда Ерекеңді ортамыздан алып кетті. Бұл қаза жанымызға батып, Зәукең мен ұлдарының қайғысына ортақтасып отырмыз.

Ерекең тек маған ғана емес, менің маңайымдағы үлкенді-кішілі жақындардың барлығына қадірлі, қимас бауырдай болып кетіп еді. Керегінде ақылшы да, қамқоршы да бола біліп еді.

Ерекең адам баласын алаламайтын, жаны таза еді. Тірі жан бойынан тек кісілікті, кішілікті көре білегін.

Өзі Атыраудың азаматы болса да, осы Сарыарқаның көптеген жігіттерінің біріне аға болса, біріне іні бола білді.

Тағы бір ерекшелігі – көпшіл еді. Өзінен гөрі өзгеге болсын дейтін асыл азамат еді. Жолдас-жорасы еліміздің түкпір-түкпірінен келіп, жыртылып-айырылатын. Достары-

на ерекше қадірлі еді. Алтындай үш ұлға ардақты әке, зайыбы Зәурешке сүйікті жар, немерелеріне мейірімді де, шуақты аға еді. Бойына ойы сай, рухани әлемі соншалықты бай болса да қарапайым еді. Марқұмның рухына бас иіп, аруағын құрметтеп, жарқын бейнесін есте сақтап, оның осы қасиеттерін келешекке ұрпақтарына айға жүруді өзімнің парызым деп санаймын.

Міне, осы айтылғандардай аяулы азамат Ерекең маған да аға болып, отбасымызбен сыйластық. Біздің редакциямызбен де үзбей қарым-қатынас жасап тұрған болатын. Сонау жылы Меккеге барып, қажы болып қайтқанда жазған жолжазбасы оқыған жұрттың барлығына ұнады. Одан соң сүйікті ағасы Сәтбек Уәйісбеков туралы қаншама мақала жазды. Ұлытауға барған сапарынан тамаша мақала әкелді. Оны суреттерімен басып шығардық. Атақты полковник Ғабдолмәжит Сабралиев ағамызбен мені таныстырып, ол кісі туралы «Ақиқатты ашқан азамат» атты очерктің туындауына ықпалын тигізген еді. Ең соңғы рет тамыз айында осы ағамыз сексен жасқа келгенде арнайы мақала жазып, ол біздің газетте жарық көрді. Бірақ ол кісінің суретін алып кетуге үлгермеді. Тағдыр солай болды...

ҰЛЫҚТЫ ІСТЕРДІҢ ҰЙЫТҚЫСЫ

Еңбек медицинасы мен медициналық экологияның әдістемелік және ғылыми-теориялық негіздерін қалыптастыру. Осындай ауқымды шараларды жүзеге асыру үшін 1958 жылы Қарағанды қаласында Еңбек гигиенасы және кәсіптік аурулар Қазақ ғылыми-зерттеу институты құрылды. Институт негізінен Орталық Қазақстанда шоғырланған тау-кен, көмір және металлургия өнеркәсібі кәсіпорындарының жұмысшыларына медициналық қызмет көрсету үшін ұйымдастырылған еді. Биылғы жылы

құрылғанына 55 жыл толып отырған аталмыш институт әлі күнге дейін басты міндетін абыроймен атқарып келеді.

Институт құрылғаннан бастап алғашқы директор Зейнолла Қазыұлы Төлегенов 12 жыл басқарған еді. Сол жылдардағы әлеуметтік қиыншылықтарға карамастан, ол кісі институттың іргетасын мықты тұрғызды, соның арқасында бүгінгі зәулім ғимарат тұғырында берік тұр. 1974-1990 жылдар аралығында институтты аса ірі ғалым, жаратылысында бекзат тұлға, акаде-

мик Бауыр Ембергенұлы Алтынбеков басқарды. Осы жылдарда институт тек даму үстінде болды.

1990 жылдан 2006 жылға дейін институтты атақты академик, ақындар «Алаш Академиясы» деп атаған Ғабдулла Әбдіқожаұлы Құлқыбаев басқарды. Ғабекен аса ірі ғалым еді, ол кісі келе сала әзірлеген ғылыми бағдарламалар арқасында институт қанағым жая дамып, 150-ге тарта адам ғылыми диссертация қорғады. Ұйымдастыру менеджментін керемет игерген Ғабдулла Әбдіқожаұлы қағардағы ғылыми-зерттеу институтын мемлекеттік дәрежедегі Үлттық орталыққа айналдыра білді. Ол кісіден кейінгі уақытта институт жұмысы сәл қожырағанымен, соңғы 2-3 жыл көлемінде қанға өрісу кезеңін бастан кешіруде. Оған осы Орталыққа белгілі ғалым Ізгілеу Аманжолұлының басшылыққа келуі себеп болды.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасы денсаулық сақтау саласын дамытудың «Саламатты Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы аясында кәсіби патология қызметін халықаралық стандарттар негізінде одан әрі дамыту, тұрғындар арасында кәсіби аурулардың Мемлекеттік регистрін қалыптастыру шараларын жүргізу жоспарлануда. 2020 жылға дейінгі Қазақстанның индустриалдық-инновациялық дамуының Мемлекеттік бағдарламасында өндірісті одан әрі қайта жарактау, заманауи және қауіпсіз технологиялар мен техникалық қондырғыларды пайдалану, жұмыс істеуші тұрғындардың денсаулығын қорғау саласында халықаралық стандарттарға сәйкес ету қажеттіліктері көрсетілген.

Осындай жұмыстарды жүзеге асырушы Ізгілеу де ауылдан шыққан қазақтың қара домалақ баласының бірі. Өмір жолына көз салсақ, 1963 жылы 5 сәуірде Жаңаарқа ауданының Өркендеу аулында өмір есігін ашқан. Оның жастық шағы ауылда өскен қара сирақ балалардың өмірінен еш өзгешелігі жоқ. Тек ол кішкене күнінен сабаққа алғыр болып өседі, оқуын жақсы оқиды. Арқа төсіндегі ажарлы Жаңаарқа елі тума таланттар мен тарлан қайраткерлерге толы. Киелі топырақтың әсері бо-

лар, жастайынан білім мен ғылымға ынтызар болады. 1980 жылы Қаражал қаласындағы №1 қазақ орта мектебін бітіріп, сол жылы Қарағанды мемлекеттік медицина институтының санитариялық-гигиеналық факультетіне түскен. Бұл білім ошағын 1986 жылы тәмамдап, еңбек жолын арнайы жолдамамен барып, Торғай облысы Жаңадала ауданында бас дәрігерліктен бастайды. Одан кейін медициналық білімнің қара шаңырағы Қарағанды медицина институтында он жыл оқытушылық қызметте болады. Бұл жылдар аралығында мақсатты күндізгі аспирантураны бітіріп, 1996 жылы Қазақстан Республикасы бойынша алғаш олып мемлекеттік тінде кандидаттық диссертация қорғаған. Мұнан кейін ғылыми жұмыстарын еңбек гигиенасы мен физиологиясы ғылыми-зерттеу институтында жалғастырып, 2007 жылы докторлық диссертациясын ана тілімізде қорғап шыққан. 2004 жылы доцент, 2010 жылы профессор ғылыми атақтарын иеленген. 2010–2011 жылдар аралығында Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінде жауапты қызметте болған. 2011 жылдың қазан айынан Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігінің Қарағанды қаласындағы Еңбек гигиенасы және кәсіби аурулар ұлттық орталығының директоры.

Отбасында үлгілі шаңырақтың иесі. Өмірлік жары Салтанат Танашқызы құрметті ұстаз, ұзақ жылдардан бері Қарағанды мемлекеттік медицина университетінің эпидемиология кафедрасында сабақ береді. Үйдің үлкені Нәзерке, Е.Бөкстов атындағы ҚарМУ-ді «қызыл дипломмен» тәмамдап, магистратурада оқуын жалғастыруда. Қазақ, орыс, ағылшын тілдерін жетік меңгерген заманына сай маман. 2012 жылғы Республикалық «Тілдарын-2012» конкурсының жеңімпазы. Жадыра болса ҚарМТУ-дің мақтанышы, оқу озаты. Жеті жасар Парасат мектеп оқушысы, үміт күттірер ұл.

Ізтілеу Аманжолұлы өзі өмір сүріп жатқан қоғамның, өз ғұмырын арнаған кәсіби істің ыстық-суығына бірдей төзіп жүрген азамат. Айналасында болып жатқан әрбір келелі іс,

түйінді мәселе оның назарынан тыс қалмайды. Мәскеу қаласында шығатын «Медицина труда и промышленная экология» халықаралық ғылыми журналының, елімізде шығатын «Еңбекті қорғау. Охрана труда» журналының Редакциялық алқасының мүшесі, «Гигиена труда и медицинская экология» халықаралық ғылыми журналының Бас редакторы, ҚР Министрлер Кабинеті жанындағы жұмысшылар денсаулығы проблемалары бойынша Үйлестіру кеңесінің, Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің ғылыми-техникалық кеңесінің, «Байқоңыр» космодромы іс-әрекетінің экологиялық қауіпсіздігі бойынша Қазақстан-Ресей бағдарламалары ғылыми-техникалық кеңесінің, Денсаулық сақтау министрлігі Ғылыми кеңесінің, мемлекеттік санитарлық-эпидемиологиялық қадағалау Комитеті алқасының мүшесі ретінде атқаратын жұмыстары ауқымды. Сонымен қатар, Парламент Мәжілісі депутаттарын сайлау учаскесінің төрағасы, Бүкіләлемдік денсаулық сақтау ұйымының Қазақстан Республикасындағы адам экологиясы және еңбек медицинасы проблемалары бойынша үйлестірушісі тәрізді жауапкершілігі зор міндеттер мен қоғамдық жұмыстарды да атқарады.

Медицина ғылымдарының докторы, профессор Ізтілеу Аманжолұлы Аманжолдың тынымсыз еңбегі бағалаусыз қалған жоқ. Ол Еуропа Жаратылыс таңу академиясының академигі атағын иеленген, ҚР «Денсаулық сақтау ісінің үздігі» төсбелгісімен, ғылыми жетістіктері үшін Роберт Кох атындағы халықаралық медальмен, тағы басқа да мәртебелі атақтармен марапатталған.

Ізтілеу Аманжолұлы әр түрлі басылымдарда жарияланған 183 ғылыми еңбектің авторы, олардың ішінде 20-дан астам методикалық құжат, 1 патенталды және 1 авторлық куәлік, студенттерге арналған 2 оқу құралы, 1 методикалық әдістеме, 1 түсіндірме сөздік, ғылыми нысанға авторлық құқығы мемлекеттік тіркелген 2 куәлік, «Еңбек гигиенасы» (2 томдық) бойынша басшылық құралы, 4 монография бар. Оның бас-

шылығымен медицина ғылымдарының 6 кандидаттық диссертациясы және 1 магистрлік диссертация сәтті қорғалған және Бас редактор ретінде 2 Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның материалдарының (2011, 2012 жж.) жинақтарын шығаруға басшылық жасаған.

- Қазіргі таңда Ұлттық орталықтың ғылыми ізденістерін 22 ғылым докторы, 40-тан астам ғылым кандидаты, 100-ден астам ғылыми қызметкер атқаратынын ескерсек, олардың ішінде Айгүл Ысмаилова, Айгүл Аманбекова, Лейсан Мусина, Жарас Сембаев, Сайлаубай Опаев, Нәйлә Дүйсембаева, Марал Отарбаева тәрізді ғылым докторлары, Дархан Әбітаев, Динара Құрманғалиева, Маңғаз Дана Фазылова, Сәуле Ақыпжанова тәрізді лаборатория, бөлім меңгерушілерінің және тағы басқалардың ерен еңбектері мақтануға тұрарлық. Бұл ғалымдардың басты еңбектері медицина ғылымын дамытуға арналғанымен олар елімізде орын алған түйткіл мәселелердің бәрінде өзінше ат салысады. «Протон» зымыранғасығышы біздің облыс жерінде екі рет құлаған кезде аяқталған зардаптарын жою жөнінде институт ғалымдары әр түрлі экспедициялар құрамында 10 жылдан бері талмай еңбек етуде. Бұл халықтың денсаулығы үшін аса қажетті маңызды іс. Қоршаған ортаның қордаланған мәселелерін шешуде Ұлттық орталықтың алатын орны ерекше. Өндірістер шоғырланған ірі қалалардың экологиясы, Ертіс, Нұра, Сарысу, Есіл өзендері суының сапасы мен суасты жолының тазалығы, Арал теңізі аймағы халқының медициналық проблемалары, ірі кәсіпорындардағы еңбек даулары, жұмыс істеуші тұрғындардың денсаулығы, зиянды жұмыс орындарын аттестаттау, өндірістік-экологиялық мониторинг жүргізу сияқты мәселелердің барлығы да республика деңгейінде біздің институттың ғылыми-тәжірибелік әлеуетінің арқасында атқарылып жатады. Осындай аса маңызды мәселелерді шешу жолында Еңбек гигиенасы және кәсіби аурулар Ұлттық орталығының ұжымы өздерінің жоғары ғылыми әлеуетінің қалыптасқан жағдайында, жылдар бойы жинақталған

мол тәжірибе негізінде және ұжымның аса ұйымшылдығы мен ұйымдастыру менеджментінің жоғары деңгейі арқасында алға қойған міндеттемелерін абыроймен атқара беретіндігіне сендіргім келеді, – дейді ұжым басшысы, бүгінде ердің жасы елуге қадам басқан Ізгілеу Аманжол.

Иә, белгілі ғалым, ұжымдағы бүгінгі атқарылып жатқан ұлықты істердің ұйытқысы Ізгілеу Аманжолұлына тек сәттілік тілегеннен басқа айтарымыз жоқ.

2013 жыл, сәуір.

АҢҚЫЛДАҒАН АҚЖҮРЕК АҒАМЫЗ

Біз Ерекеңмен көп әңгімелестік. Жақсы адаммен әңгімелескеннің өзі жарты бақыт. Осы біздің облыста Ерекеңді, Е.Бөкетов атындағы ҚарМУ-дың тарих факультетінде доцент Ермек Қонбайұлы Адамбековті білмейтін адам жоқ деп айтуға әбден болады.

Сөзді әдеттегі «Неіі жақсы көресіз?» деген сияқты жағтанды сұрақтардан бастауға болушы еді. Бірақ бұл кісінің қандай жауап беретіндігін біліп отырмын. Сондықтан да:

– Әскерде болдыңыз ба?

деген сұрақтан бастадым.

– Әрине болдым. Қарағандыдағы № 26 орта мектепті бітірген жылы жаз айында, әлі ссiмде, шiлденiң 7-i күнi әскерге алып кеттi. Сол жылы сiгiн бiтiк шыққан. Көкшетау облысының Володар ауданына келiп, сiгiн жинауға қатыстық. Қазақстанның алғашқы миллиард пұт астығы сол жылы жиналып, «Тың және тыңайған жерлердi игергенi үшiн» медалiн омырауыма қададым. Қоңыр күзде Брест қаласына жiбердi, одап соң Львов қаласына ауыстым.

Бұдан соң: «Кандидаттық диссертацияны қандай тақырыпта қорғадыңыз?» деп сұраймын деп оқталдым. Бірақ сұрамадым. Өйткені, бұл сұраққа жауапты ол кісі әскер қатарынан келіп, ҚазМУ-дың тарих факультетіне түскеннен бастап, оны бітірген соң Сарандағы Абай атындағы педучилищеде бір жыл қызмет атқарып, пединституттың тарих факультетіне оқытушы болып ауысқанын, облыстық партия комитетінің үгіт-насихат бөлімінде лектор болғанын, 1973 жылы Мәскеудегі СОКП Орталық Комитеті жанындағы Қоғамдық ғылымдар академиясына жіберіліп, оны бітіргенде «Дамыған социализм жағдайындағы ауыл шаруашылығы жұмысшыларының мәдени-техникалық деңгейін көтеру» деген тақырыпта диссертация қорғап, тарих ғылымдарының кандидаты атағын алып шыққанын айтар еді.

Мен енді:

Өп салғанды ұнатасыз ба? деп сұрадым.

– Ұнатқанда қандай! деп жанын түеті Ерекес. Баяғыда... Иә, баяғы болып кетті ғой. Әскерде жүрген кезімде Львов қаласында мыңнап астам адам сиятын опера және балет театрында домбырамен «Аққұм» және «Қалқа» әндерін шырқағанмын. Бізбен бірге бір қырғыз жігіті болды. Сол домбыра істеп берген. Соны тартып, казармада өлең айтып отыр едім, Ливенцов деген командиріміз кіріп келді. Сонда ол қарап тұрып: «Мынадай дауыспен сахнада ән шырқау керек қой», – деген еді. Ақыры әскери слет кезінде ел алдына шықтым. Сол сәт әлі күнге дейін есімнен кетпейді. Қазақтарды жонді білмейтін украиндықтар қазақ әнін тыңдап, дүбірлете қол соққаны бар.

«Отбасыңыз туралы айтып беріңізші?» – деп сұраныз, ол кісі жұбайы Сырға Мырзаханқызының Қарағанды экономикалық университетінде әлеуметтік пәндер кафедрасында аға оқытушы, үй болғандарына 34 жылдан асқанын, үлкен ұлы Мұхтар облыстық әкімдікте бас маман екендігін, кіші ұлы Дәурен әскер қатарында екендігін, екеуінің де заң факультетін

бітіргендігін, үлкен ұлынан екі немере көріп отырғанын айтар еді. Мен болсам ол кісінің інілерін - Досбектің заңастағы полковник, Көмектің заңастағы подполковник, ал Бітімбектің ҚарМУ-де доцент, тарих ғылымдарының кандидаты екендігін бұрыннан білетінмін. Ерекенің төрт қарындасы да әр жерде қызмет атқарады екен.

Өміріңізде есте қаларлықтай қандай қызықты оқиғалар болды? – деп сұрадым.

Әуелі ол кісі ойлағанын отырып қалды. Әлгі Львовта қазақ әндерін шырқағанын айтты. Содан соң ғапа:

– Иә, бір оқиға есіме түсті, – деді қуанып кетіп. Мәскеуде оқып жүрген кезімде Қарағандыға ұшамын деп байқамай Краснодарға өтіп кеткенім бар. Домоделово әуежайына келсем, Қарағандыға ұшатын ұшаққа отырғызу аяқталғанын хабарлап жатыр екен. Жүгіріп барып билетімді тіркегітім де, ұшу алаңына шықсам, екі ұшақ қатарынан тұрып алып, қалақтарың енді ғана айналдыра бастағты. Есіктің алдында тұратын аэрофлот киіміндегі қыз біреуіне қарай сілтеп жіберді. Жүгірген беті мініп кеттім. Дереу есікті жауып алды. Көп ұзамай ұша жөнелдік. Стюардесса келіп, билетімді тексеріп, көзі атыздай болды. «Бұл Қарағандыға бармайды» дейді. Бір ұшып кеткен соң мен үшін қайтып қонсын ба, еріксіз Краснодарға барып, Минеральные воды арқылы Қарағандыға келдім. Осы оқиға да әлі есімнен кетпейді.

Ерекеннің ұмытпай жүрген басқа да оқиғалары баршылық екен.

Облыстық партия комитетінің лекторлар тобына жетекшілік етіп жүрген кезі болса керек. Ол кезде іс-сапарда жиі болады. Жыл сайын 120-130 күн үйде болмайды екен. Қарағанды облысының бүкіл кеңшарлары мен олардың бүкіл бөлімшелерін аралайтын кез. Бір күні Жаңаарқа ауданынан келе жатқанда, жолшыбай бір танысы «Волганың» жүк салғышына бір қойды салып береді ғой. Орта жолда Ерекен «Осы қой өліп қалған жоқ па екен?» деген ой келеді. Тоқтап, жүк салғышты ашып

қалса, аяғы шешіліп кеткен қой атып шығады. Содан олай қуады, былай қуады, ұстапайды, оқпелері әбден ошеді. Ақыры қойды машинамен соғып ұстайды ғой. Енді оны бауыздап аймақ болады. Тамақтан орып жіберген кезде қойдың аяғын байлаған жібі үзіліп кетіп, тағы да тұра қашады. Бұлар тағы да тұра қуады. Сөйтін, үсті-бастары қан-жып болып, зорға дегенде қойды ұстап, машинаға салады...

Енді бірде Ерекең: «Інек-қарыштың керегі жоқ», деп, сойып берген жылқының бүкіл қарғасы мен қарынын тастап кеткен кез де болыпты.

Мұндай мысалдарды Ерекеңнің аққоңыл, адал, ақ жарқын, кейде «Қожанасыр» мінезін көрсету үшін әдейі жазып отырмын. Халқымыз «Аққоңылдың аты арып, тоны тозбайды» дегенді осындай жандарға бағып-таса керек. Өйтпесе, Ерекеңнің ғылыми ізденістері, педагогикалық еңбегі, оқу орнына көсіп отырған үлесі өз алдына бөлек-бөлек әңгіме. Ол кісінің алдынан өткен шәкірттердің арасында айтулы қызметкер болып, ел аузына іліккендері де жоқ емес. Ермек Адамбеков ағамыз жинармдан астам ғылыми еңбектің авторы. Ол кісінің «Промстрой» тресінің тарихы туралы еңбегі жеке кітап болып шыққан.

Осындай еткен мол еңбегі үшін үкімет тарапынан алған марапаттарының өзі жеткілікті. Сондықтан да, елі күрмет түтқан Ерекеңнің алдағы уақытта да жемісті қызмет ете беруіне тілектестік білдіреміз.

ЕСКЕРТУ: Бұл мақала Ерекеңнің 65 жасқа толуына орай жазылған еді. Қазір Ерекең 70 жастан асса да әлі тың, Қарағандының «Болашақ» университетінде еңбек етіп жүр.

ХАЛҚЫ ҚАДІРЛЕГЕН ҚАБЕКЕҢ

Қаламыздағы И.Нұрмақов атындағы №2 мектеп-интернатта көп жыл директор болған, одан соң облыстық мұғалімдердің білімін жетілдіру және қайта даярлау институтында «Аймақтық білімді дамыту» зертханасының меңгерушісі, «Он екі жылдық білім» бөлімінің меңгерушісі болған, қазір сонда әдіскер болып істеп жүрген, химия ғылымдарының кандидаты Қабылкәрім Ахметкәрімов ағамыз жұртшылыққа жақсы танымал. Ел ағасы, көпшілік құрметіне

бөленген белгілі ұстаздың өмір жолына көз жүгіртіп өткенді жөн санадық.

Қабекен сонау аумалы-тоқпелі, ел басына бұлт болып үйіріліп, қанды қасабымен есте қалған зобалаң жылдары Қарқаралы ауданының «Қарасу» колхозында (қазіргі Томар ауылы) дүниеге келіпті. Әкесі Ахметкәрім ауылдағы көре алмаушылықтың салдарынан «байдың баласы, жаңа үкімтке қарсы, наразы пікірде» деп көрсетінді болудың салда-

рынан 1937 жылдың шілде-тамыз айларында Қарқаралының түрмесіне әкеліп қамалады.

Шешесі Бақпатай Айыртас ауылындағы қырғыз Қадірберлі деген кісінің жасынан еркекшора болып, сырнай тартып, ат құлағында ойнан өскен екен. Әкесі ұсталып кеткен соң тамақ әкеліп тұру үшін 9-10 жасар ұлы Әділкәрімді алып, Қарқаралының жанындағы Үлкен көлдің басына бір спырмен көшіп келгенде, осы баласына аяғы ауыр екен. Сөйтін жүргенде күзде өтеді. Әкесін босатпа қоймайды. Ауылға қайтып барғанымен жағдайлары бола қоймайтындығын біліп, шешесінің Жүкібай деген пағанысы Қарқаралыдағы өзінің Мүсабай деген туысының үйіне орналастырады да, сонда қыстап қалады. Қаңтар айының орта кезінде дүниеге шекесі тореықтай бір ұл бала дүниеге келеді. Оған әкесінің тапсыруымен Қабылкәрім деп ат қояды. Шешесі перзентханада жағқан кезде Әділкәрім күнде түрмеге барып, әкесінің хабарып жеткізіп тұрады екен. Бір күні «Әкемді Қарағандыға әкеліңгі» деп келеді. Жарық дүниеге келген сәбидің өмір жолы осылай басталған екен. Қазір Қабекеңнің қолында тек облыстық соттың 10 жылға соттағаны туралы үкімі мен 1956 жылы ақталғаны туралы ғана құжаттар бар. Ең болмаса жартыкеш суреті де қалмаған.

Содан жаз пшыға шешесі екі баласын алып ауылға оралады да, ауылдық кеңес төрт айға толған балаға 1938 жылдың 9 мамыры күні туған деп куәлік жазып береді.

Шешесі Бақпатай сол кезден бастап колхозда әр түрлі ауыл шаруашылығы жұмыстарына араласып, екі баласын асырап өсіреді. Анасының ел арасындағы құрметінің нәтижесінде әкесі бар балалардан кем қылмайды. Ол кісі сырнай тартып, отырған жерді қызық-думанға бөлейтін болғандықтан, ешбір той ол кісісіз өтпейді екен.

Сонау ел басына нәубет болған ашаршылық жылдары Сібірге кеткен ағайындар орала бастайды. Солармен бірге кеткен ағайы Сәткәрім 1947 жылы оралады. Сол жақта зауытта жұмыс істеп жүріп бір аяғынан айырылған соң етікшілік

кәсіпті меңгерген екен. Енді осы кісі қамқор болады. Содан ағасы Әділкәрім мен Сәткәрім екеуі де үйленіп, балалы-шағалы болады. Қазір екі ағайынның да балалары бар, олар бір-бір үй. Содан 1984 жылы шешесі, 1985 жылы Сәткәрім, 2000 жылы Әділкәрім ағалары қайтыс болады.

Әкесін өзі қормегенімен ол кісінің еңбекқорлығын көзі көргендерден естін өскен Қабекке де биіктерге талпынады. Сол кездегі қиын өмір оны оқу-білімге итермелейді. Әуелі жетіжылдықты сол Томар ауылында тәмамдап, 8 класты Қарқаралыда, 9-10 кластарды Қарағандыдағы Жамбыл атындағы №7 қазақ орта мектебінде оқып бітіреді.

Қарағанды қаласында сол кезде әкесінің інілері Біржан, Хайқан да (шын аты Мұратбек, жеңгелері солай атап кеткен, Жоға деп те атайды екен) 1947-1948 жылдары Владивосток жақтан елге оралып, тұрып жағады. Орта мектепті сол Хайқан ағасының үйінде жатып бітіреді. 1956 жылы Қарағанды педагогикалық институтының физика-математика факультетіне түсіп, оны 1961 жылы физика және жалпы техникалық пәндер мамандығы бойынша бітіріп шығады.

Институтты бітіргенде Қарағайлыға жолдама алып, жүрсеін деп тұрған кезде Жамбыл атындағы №7 мектептің директоры Жарас Сәрсекесев кездесіп, 4-5 курстарда педагогикалық тәжірибе кезінде іс-қимылы ұнап қалған, болашағынан үміт күттіретін жас жігітті облыстық оқу бөлімі арқылы өз мектебіне алып қалады.

– Өзім бітірген мектепке келіп, өзім кезінде сабақ алған Арын Өтешев, Бишан Садықова, Нұрсила Исмағұлова, Илияс Шакипов, Роза Шәмиева сияқты мұғалімдерімнің арасында қызмет атқару мен үшін бір жағы қызықты болса, екінші жағынан зор мақтаныш еді, – деп еске алады бүгінде Қабекке.

Қалада қалып, қызмет атқару жоғары оқу орындарымен, ғылыми-зерттеу институттарымен араласуға, ғылыми жұмыспен айналысуға жағдай туғызды. Сол кезде қолында шешесі, үлкен ағасының мектепте оқитын қызы Қапица болға-

нына қарамастан, сүйін қосылған жары, мектепте мұғалім болып істейтін Төлеу Нұрғалиқызы ғылыми жұмыстармен айналысуға жағдай жасайды. Содан 1968 жылдың сәуір айының соңғы күндері сол кезде белгілі ғалым, Қазақстан Ғылым академиясының академигі, Мемлекеттік сыйлықтың иегері Евней Бокетов басқаратын Химия-металлургия институтындағы спектроскопия лабораториясының меңгерушісі, қазіргі академик Зейнолла Молдахметовтің қарамағына инженер болып орналасады. Енді оған ғылыми жұмыспен айналысуға, лабораторияда физикалық-химиялық бағытта зерттеу жүргізуге мүмкіндік туады. Сөйтіп, 1972 жылдан бастап арнайы диссертациялық тақырып бойынша сол лабораторияның аға ғылыми қызметкері, химия ғылымдарының кандидаты (қазір доктор) Қоялы Лянбергеновтің жетекшілігімен жұмыс жасайды. Жасалған жұмыстар бойынша Алматыда (ҚазМУ), Ташкентте (ТашМУ) өткен ғылыми конференцияларда баяндамалар жасап, мақалалары жарияланады.

Ғылыми жұмыстармен шұғылдану тек қана ғылыми жұмыстармен шұғылдана беруді ғана емес, алынған нәтижелерді әртүрлі ғылыми орталықтарда жария етуді де, олардың қолдауына ие болуды да қажет ететіні сөзсіз. Сондықтан осындай жұмыстарды жүзеге асыру үшін басқа жерлерге іс-сапармен шығу үшін институт директоры Е.Бокетов пен оның сол кездегі орынбасары Ж.Әбішев, сол кезде Шымкенттегі технология институтының ректоры, бірінші ғылыми жетекшісі З.Молдахметовтің және отбасындағы серігі Т.Нұрғалиқызының қолдау, көмектері зор болғанын әлі күнге дейін ұмытпайды. Әсіресе, нағашысы, шешесінің жалғыз бауыры Мүсірәлі Кәдірберліұлы әр кез қол ұшын беріп отырды.

Міне, осылайша жұмыс барысында кездесетін әр түрлі қиындықтарды жеңе отырып 1976 жылы ақпан айында Қазақ мемлекеттік университетінің химия факультетінің ғылыми кеңесінде «Күрделі эфирлердің акрильдік және метаакрильдік қатарларының реакциядағы қабілеттіліктері» деген тақырып-

та кандидаттық диссертация қорғап шығады. Содан соң ХМН-да аға ғылыми қызметкер, патент және ақпарат бөлімінің меңгерушісі болып істеп жүрген кезінде конкурстық негізде Қарағанды педагогикалық институтының жалпы физика кафедрасына аға оқытушы болып ауысып, кейін доцент болады.

Еліміз егемендікке қол жеткен 1992 жылы әр түрлі қиындықтар болып, институт оқытушылары ғылыми атақтарына қарамастан басқа жұмыстарға ауысып, коммерция мен бизнеске кете бастаған. Сол тұста облыс әкімінің орынбасары Нұрлы Бектұрғанов Қабекке қаладағы Н.Нұрмақов атындағы №2 мектеп-интернатқа директор болуды ұсынады.

Бұл мектептің ғимараты 60-шы жылдары салынған, күрделі жөндеу болмағандықтан, көптеген класс бөлмелерінің төбесінен су ағып, едендері де дүмніп кеткен екен. Мектептің ішкі-сыртқы жай күйі, жылу, су, электр жүйелері де күрделі жөндеуді қажет етіп тұрған еді. Бұрынғы мемлекеттік жүйе бұзылып, жаңа қоғамның бюджеттік қаражаты әлі толықпаған кез болатын. Соған қарамастан, қала әкімі Ш.Оразалиновтің, оның орынбасары М.Жошинаның, Ленин ауданының әкімі Б.Қожахметовтің, оның орынбасары А.Құдабаевтың қазақ мектебіне деген азаматтық жанашырлық қамқорлық жасауының арқасында 1994 жылы 10 кәсіпкерлік кооперативпен, 4 жартылай мемлекеттік құрылыс-жөндеу ұйымының кірісуімен шілде айында басталған жұмыстар сәтті аяқталып, жаңа оқу жылы күрделі жөндеуден өткен, саңғырап тұрған ғимаратта басталған еді. Бұл сол кездегі ел басқарған азаматтардың бақылау-басқару жұмыстарының және мектеп директорының тынымсыз еңбегінің нәтижесі болатын.

Бұдан соң жағдай бірте-бірте жақсарып, жыл сайын оқушылардың интернаттағы жағдайы, тамақтар мен жатын орындары түзеле бастады. 2003 жылы жатақхана, 2004 жылы асхана бірінен соң бірі күрделі жөндеуден өтті. Мектеп оқушылары сол уақыттың қиыншылықтарына қарамастан, білім саласындағы әр түрлі республикалық, облыстық, аудандық сайыстар-

да алдыңғы қатарлы орындарға ие болып отырды. Семейде өткізілген Абай оқушыларының бірден-бір жүлдегері осы мектеп-интернаттың оқушылары болды. Сондай жұмыстардың нәтижесінде республикада облыс бойынша қазақ тілі мен әдебиетін тереңдете оқытатын бірден-бір мектеп мәртебесіне ие болды. Айтпа берсек Қабекеңнің директор ретінде бұл мектеп-интернаттың биіктерден көріне беруі үшін жасаған еңбектері орасан. Сонымен, осы жерден зейнеткерлікке шығып, облыстық мұғалімдердің білімін жетілдіру және қайта даярлау институтына ауысқанға дейін мектепте біраз уақыт менеджер болып қызмет атқарды.

Қазір Қабекең негізгі қызметімен қоса институттың құрылуына 60 жыл толуына арналған мерейтойды өткізуге байланысты жұмыстарды ұйымдастырумен айналысуда.

Осындай еңбегінің нәтижесінде Қабекеңнің атқарған еңбегі бағаланып, Қазақстан Республикасы оқу ісінің үздігі аталды. Бірнеше рет үкімет наградалырымен марапатталып, ҚР Білім және ғылым министрлігінің, облыстық білім департаментінің сан мәрте мақтау грамоталарын алған. Басқа да марапаттары толып жатыр. Ол кісінің 40-тан астам ғылыми еңбектері мен 30-ға тарта ғылыми-педагогикалық-әдістемелік мақалалары, әр түрлі жазбалары көптеген ғылыми-педагогикалық және қоғамдық-саяси басылымдарда жарық көрген.

Қабекеңнің алғашқы зайыбы Төлеу ұзақ науқастан кейін 1988 жылы дүниеден қайтқан болатын. Қазіргі жолдасы Бағдат Қыстафинаның да мамандығы мұғалім, №36 орта мектепте директор болып қызмет атқарады. Барлық балаларға ана болып, тағу-тәтті сүруде. Отбасындағы Нұрлан, Гүлжан, Марғұлан, Арман атты балалардың әрқайсысы бір-бір үй болып отыр. Олардан немере сүйіп, қызықтарын көруде.

– Құдайға шүкір, балаларымыздың әрқайсысы өз алдына бір-бір үй, жұмыстары бар, соған қуанамыз. Бағдат екеуіміз енді қалған өмірді балалар мен немерелердің ортасында, көңілді, қуанышта, ешбір уайымсыз өткізсек, шөбере көрсек

екен деген тілегіміз бар. Бізге одан артық ештеңе керекті жоқ,
– дейді Қабекең өзінің әңгімесінде.

Иә, соған жазсын дейік.

ЕСКЕРТУ: Мақала 2007 жылы Қабекеңнің 70 жасқа толуына байланысты жазылды. Қабекең қазір де облыстық мұғалімдер білімін жетілдіру және қайта даярлау институтында табысты еңбек етіп жүр.

«БЕЙНЕСІ КӨКЕЙІМДЕ КӨЛДЕНЕНДЕП...»

Зымыран уақыт тоқтар емес. Кеше ғана ортамызда жүрген Төлегеннің дүниеден өткеніне он жыл болғанын байқамай да қалыңыз. Біз Төлегенмен бірге КСРО МІА-ның (Мәскеудегі) Қанықты және патологиялық физиология институтында аспирант болдық. Бізге сол кездегі отандық ғылымның И.Аршавский, Р.Меерсон сияқты осы саладағы көшбасшыларынан дәріс алу бақыты бұйырды. Соның нәтижесінде Төлеген 28 жасында ғылым кандидаты атанды. Бұл сол кездің өлшемімен алғанда үлкен жетістік болатын.

Біз Төлегеннің табандылығына таң қалатынбыз. Жетпісінші жылдардағы Мәскеудің Жаңа жылы тым әсем болатын. Нсон шамдары жарқырап, қаланы бұрынғыдан да безендіріп жіберетін. Сондай шақтарда ол терезеге де көз салмастан тәжірибедегі қояндар мен тышқандардың «гематокритін» анықтаумен айналысумен болатын. Біз болсақ, қарағандылықтар жиналып алып, «Речной вокзал» тойханасында жаңа жылды қарсы алып, думандатып жағатынбыз. Ол бізге

түп ортасы ауа өзінің тәжірибе жұмысын аяқтаған соң ғана қосылатын еді, - деп еске алады Қарағандының «Болашақ» университетінің фармация және химиялық технология факультетінің деканы, КСРО жоғары білім саласының үздігі, еңбек ардагері, профессор Людмила Ли.

- Біз оны Төлен деп атайтын едік. Біз туысқан едік. Оның әкесі Оразалы соғыс жылдарында Федоровка разрезінде көмір қазып жүрген кезінде қаза болады. Ағасы Төкіш екеуі анасы Панар апамыздың қолында өкімет берген зейнетақымен өмір сүрді. Жасынап көпшіл, білімге құштар болып өсті. Мектепті үздік бітірді, институтты да тамаша тәмамдап, сонда қызметке қалып, аспирантурада оқыды, - деп еске алады ҚарМУ-дың профессоры, биология ғылымдарының кандидаты, КСРО спорт шебері, Қазақстанның Құрметті спорт қайраткері Зейнетдин Есмағамбетов. - Ұмытпасам 1969 жыл болуға тиіс. Египетке баратын болып, уақытымның аздығына қарамастан, жолшыбай Мәскеуде аспирантурада оқып жүрген Төлenniң жатақханасына іздеп бардым. Ол қатты қуанып қалды. Сәт сапар тілеп, аялдамаға дейін шығарып салды. «Студентсің ғой» деп 10 сом ақша беріп едім, «өзіңізге керек болады» деп алғысы келмеді. Ақыры оны зорға дегенде көндірдім. Сол жолы болашақ жары Марияны да көрген едім.

Төлен баланы жақсы көретін. Оның тәрбиесіне зор маңыз беретін. Бір жолы қонаққа немерем Қуанышты ерте келдім. Ол кезде Төлен үйінде тоты құстар ұстайтын. Оның бірнеше түрі болатын. Соның бірі Төлenniң иығына, басына, қолына қонып, неше түрлі қызықты қимылдар жасайтын. Немерем тоты құстарға қызығып қалды. Соны білген Төлен скі тоты құсын торға салып беріп, оларды қалай күту керектігін айтып, қамқорлық жасап жүрді. Қуаныш соны әлі күнге дейін ұмытпайды...

Төлен Оразалыұлы Бекмағамбетов 1960 жылы Қарағандыдағы білімнің қара шаңырақтарының бірі №2 мектеп-интернатты күміс медальмен бітірген соң Қарағанды педагогика-

лық институтының жаратылыстану факультетіне емтихансыз түсіп, оны да биология және ауыл шаруашылығы өндірісінің негіздері мамандығы бойынша үздік белгімен бітіріп шығады. Ол жастайынан оқуға зерек болып өседі. Мектепте болсын, институтқа түскеннен соң болсын үздік оқумен қатар үнемі қоғамдық жұмыстардың бел ортасында болған Төлегенді сол кездегі Қарағандының педагогикалық институтынан спорт факультетінің негізінде бөлініп шыққан Қарағанды дене тәрбиесі және спорт институтына келіп орналасады. Институт оны Мәскеудегі КСРО МГА-ның Қалыпты және патологиялық физиология институтына аспирантураның күндізгі бөліміне оқуға жібереді. Оны 1978 жылы бітіріп келіп, 1970 жылы «К анализу факторов, определяющих количественные характеристики циркулирующей крови в различные возрастные периоды постнатального онтогенеза» деген тақырыпта биология ғылымдарының кандидаты атағы үшін диссертацияны абыроймен қорғап шығады.

Содан көп жыл бойы институтта адам анатомиясы мен физиологиясы кафедрасын басқарады. Осы жылдары ол өзін жоғары біліктілікті маман және табанды еңбек ете білетін ғалым ретінде көрсетеді. Ол оқу үрдісін жетілдіруге, лекциялық және семинарлық сабақтардың сапасын арттыруға барлық күш-жігерін жұмсайды. Ол қайда жұмыс істемесін өзінің міндетіне зор жауапкершілікпен қарайды. Қандай жұмыста болмасын ұйымдастырушылық қабілетімен көріне біледі.

Ол педагогикалық институтында, кейіннен ҚарМУ-да еңбек еткен кездерінде үнемі ізденіс үстінде болады. Сол жылдары 30-дан астам ғылыми еңбек жазған екен. Ол бұған қоса көптеген әдістемелік еңбектердің де авторы. Қоғамдық жұмыстарды да атқаруға уақыт табады. Ол көп жыл факультет деканының орынбасары да болады.

Халқымызда «Шәкіртсіз ұстаз – тұл» деген сөз бар. Ал Төлеген Оразалыұлы болса жоғары оқу орындарында қызмет атқарған ширек ғасырға жуық уақыт ішінде көптеген

шәкірттерге білім беріп, үлкен өмірге аттандырғаны белгілі. Ол кісінің алдынан дәріс алғандарды қазіргі кезде кең байтақ республикамыздың түкпір-түкпірінен кездестіруге болады. Өзіміздің Қарағандыда да еңбек етіп жүргендері бар. Солардың арасынан ҚарМУ-дың екі бірдей проректоры – оқу жұмыстары жөніндегі проректор, педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор Серғали Каргин мен оқу-әдістемелік бірлестік проректоры, философия ғылымдарының кандидаты, профессор Құрал Меңлібаевты, осы оқу орнындағы дене тәрбиесі және спорт факультетінің деканы, педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор Нұрманбек Романовты, бір кезде Қазақстан Республикасы Мәжілісі Парламентінің депутаты болған, көп жыл облыстың дене тәрбиесі және спорт басқармасын басқарған Валерий Громовты және басқаларды айтуға болады.

— Төленнің бейнесі әлі күнге дейін көз алдымда тұр. Ол мәңгі менің жүрегімде. Ол небәрі 57 жыл ғана өмір сүріп, өмірден жас кетті. Ол өмірін ғылымға, педагогикалық қызметке арнап еді, сол қызметінің үстінде дүниеден озыды. Университетте сабақ беріп тұрып: «Дәрімді ішін алайын» деп дәрісхадан шығып, есігін жауып, аузына дәрісін салған, бірақ әрі қарай жұтып үлгермеген екен. Сол жерде отырған беті жүріп кетіпті.

Мен де жаратылыстану факультетінің түлегімін. Педагогикалық институттың 25 жылдық мерейтойы біз оқып жүргенде 1964 жылы Кеншілердің мәдениет сарайында тойланған болатын. Біз Төлен екеуміз сол кеште танысып едік. Содан бастап жұбымыз жазылған жоқ. Ол Мәскеуге аспирантураға кеткенде хат жазысып тұрдық. Екі жылдан соң мен де аспирантураға бардым. Бір жылдан соң ол бітіріп кетті. 1971 жылы мен бітіріп келдім, сол жылы үйлесдік. Үш баламыз болды. Төлен бала тәрбиесіне ерекше назар аударатын. Кішіміз Даниярды жанынан тастамай алып жүретін еді. Қонаққа да ертіп барып, үлкендермен қатар отырғызып қоятын. Балалардың бәрінің жоғары заңгерлік білімі бар, ІІМ саласында еңбек етеді. Гүл-

мира подполковник, Гүлнар мен Данияр майор шепінде. Қазір олардың барлығы да отбасылы болған, бала-шағасы бар.

Ш.Нұрмақов атындағы мектеп-интернаттың мұражайындағы «Түлектер» бөлімінде Төлегеннің суреті ілулі тұр. Кейде әдейі барып қарайтыным бар. Сондай сәтте сонау бірге өмір сүрген күндердегі тәтті шақтар есіме түседі. Адамды ренжітпейтін майда, қоңыр мінезі есіме оралады.

Осы мектептің түлегі болған соң осы оқу орнымен қатынасымызды үзбеу мақсатында және үш тілді бірдей меңгеріп шықсын деген ниетпен немереміз Жәния Жәнібекова мен жинарларымыз Кәмила Мақаншеваны осында оқуға бердік. Сабақтары жаман емес.

Жуырда тағы бір қуанышқа бөлендік, ұлымыз Данияр кішкентайлы болды. Оның қызып атасының атын атағтырын жүрсін деп, «Арпелла Даниярқызы Төлеген» деп жаздырдық., деп толғанады отыз жылға жуық отасқан жары, химия ғылымдарының кандидаты, доцент, ҚарМУ-дың Құрметті қызметкері Мәрия Нұққызы Жубекова.

Иә, бар өмірін ғылым мен педагогикалық жұмыстарға арнаған Төлеген Бекмағамбетовтің еңбегі ескерусіз қалмаған екен. Ол 1977 жылы Қазақ КСР халық ағарту ісінің озық қызметкері атағын алса, 1992 жылы білім беру саласының жоғары наградасы Ыбырай Алтынсарин атындағы медальмен марапатталған. Бұдан басқа да өзі қызмет атқарған оқу орындары басшылығының алғыстары мен Құрмет грамоталарының өзі бірталай.

ЖАНЫ ЖАЙСАҢ ЕДІ

Кеше ғана жанымызда жүрген, қайран Жәкең! Шыр етіп дүние сенің ашқанда елдің қалай қуанғанын көрмесек те кең дүниеден өткенінде жұртшылықтың қалай күңірлегенін көрдік. Бұл Жангелді Қисықұлы сияқты азаматтың орны бөлек екендігін айтпай-ақ дәлелдейтін ақиқат екендігі сөзсіз.

Жангелді жасынан алғыр болып, ел аузына ілігіп, ауыл үйді балалық ақылымен, ертеңгі күнге деген құштар көңілімен өзіне қарата білген екен. Кітапты басына жастанып жатып оқып, әуелі мектептің, одан соң ауылдың кітапханасындағы барлық кітапты тауысыпты. Көңілі ояу, көкірек көзі ашық, зерек болып өскен ол осы оқыған кітаптарындағы өзіне керектің бәрін зердесіне түйіп өскен. Әрине, ауылда теміржолшы болып істейтін әкесі баласының кітапқа, білімге деген құштарлығын байқамай қалған жоқ. Тоғызының ішінен осы баласынан мол үміт күтті. Оның өршіл талабын шамасы келгенше өрістетіп, бетінен қақпай өсірді.

Көп баланың ортасында өскендіктен бөлар, Жангелді де барды қарағат тұтын, жоққа шыдай білді. Мектепте жақсы оқумен қатар белсенділердің қатарында болды. Өсіресе, есенке жүйрік еді, математика пәнін жанындай жақсы корді. Ұстазының айтқанын екі етпей орындаумен қатар қосымша материалдар оқын, өз бетімен ізденіске ерекше коңіл болетін. Оған ұстазы да марқайын, оған қосымша тапсырмалар да берін отырады. Соның нәтижесінде орта мектепті үздік бітіріп шығады.

Мектепті үздік бітіргенінің пайдасын жоғары оқу орнына түскенде корді. Ол екінің біріне арман ғана болған Қарағанды кооператив институтына киіналмай түседі. Жасынан қоғамдық жұмыстарға араласып үйренген Жангелді институтта да алғырлығымен бірден көзге түсіп, факультет комсомол ұйымының жетекшілігіне сайланады. Оқуда үздік атанып, Лениндік стипендияға не болады. Ол кезде үздіктерге лайықты марапат жасалып отыратын. Сондай марапаттың бірі Мәскеудегі Жетісе туының алдында суретке түсу еді. Үшінші курста оқын жүрген Жангелді Бөкенов те осындай құрметке не болады. Бұдан сон тегін жолдамамен Үндістанға туристік сапар шегін кайтады.

Жақсы оқыған, білім ордасының қоғамдық жұмысына белсене араласқан жас жігітті оқу бітірген кезде институтта алын қалады. Оның ғылымға деген құштар коңілі бұрынғыдан да ұшғала түседі. Зерттеу жұмысымен айналысуға бел шене кіріседі. Қазақ тұтыну одағы Қарағанды кооператив институтының ассистенті болын жүрген Жангелді 1982 жылы Мәскеу қаржы институтының аспирантурасына жолдамамен барын түседі. Ол кезде Ұлы державаның билеуші тобы қазақ сияқты халықты «бұратана» санап, Отанымыздың жүрегін атаған Мәскеуге онша маңайлата бермейтін кез ғой. Соған қарамастан Жангелді өзінің білімге деген құштарлығы мен алғырлығының аркасында мұнда да озағ бола білді. Оқу мен зерттеу жұмысын сәтті ұштастыра білді. Соның нәтижесінде оқуын бітірісімен 1984 жылы кандидаттық диссертациясын да сәтті қорғап шықты.

Өзін атқандырып салған оқу орнына ғылым кандидаты болып оралған ол әр түрлі қызметтер атқарды, аға оқытушы, сырттай оқыту бөлімі деканының орынбасары, экономика факультетінің деканы болды. Қандай қызмет атқармасын, қандай лауазымда болмасын ол өзінің ісіне зор жауапкершілікпен қарады. Өзіне де талапты болды, қарамағындағылардан да тиісті дәрежеде талап етті. Осындай еңбегінің арқасында басқарушылық, ұйымдастырушылық қырымен көпшіліктің де, басылылықтың да көзіне ілікті.

Жангелдіні осы тұста Қарағанды мемлекеттік университетінің басшылығы қызметке шақырады. Ол мұнда «Статистика және шаруашылық қызметті талдау» кафедрасының меңгерушісі болады. Жаңа қызметке келісімен жаңа қырым-қабілетімен көрініп, көптеген жұмыстар атқарады.

Будан соң 1994 жылы Жангелді Бокеновке Қарағанды есеп-несие техникумын басқаруды тапсырады. Сол уақыттан бастап Жәкең өмірден өткенше осы оқу орынының нарық қыспағынан шығып, аяғынап қаз тұрып, одан соң республикамызға кеңінен танымал Қарағанды банк колледжіне айналғанға дейінгі кннндықтарын бастап өткерді.

Ұлтжанды азаматтың сонау жылы Қарағанды жеріне «Протон» зымыранғасығышы бірінші жолы Қарқаралыға, екіншісінде Жанаарқаға құлап, талай адам генгилге уланған кезде осы аудандардың балаларын колледжде тегін оқытқандығын ел әлі күнге дейін аузынан тастамай айтып отырады.

2011 жылы Қарағанды банк колледжіне 35 жыл толды. Егер тарихқа көз жүгіртсек, оқу орнының атаулары әр мезгілде өзгеріп отырған екен. Ол КСРО Мемлекеттік Банкісіне қарасты Қарағанды есеп-несие техникумы, Қазақ Мемлекеттік Басқару Академиясына қарасты Қарағанды Банк колледжі, Қарағанды қаржы институты болды, қазір Қарағанды банк колледжі деп аталады. Негізінен банк ісі мамандарын даярлаған есеп-несие техникумының осы сатылардан өтуі – уақыт талабы. Өйткені, қаржы нарығы дегеніміз – тек қана банктер емес, сондай-ақ,

қор биржалары, бағалы қағаздар нарығы, сақтандыру компаниялары, зейнетақы қорлары, акционерлік қоғамдар, барлық деңгейдегі бюджеттер.

Бүгінгі Қарағанды банк колледжі лицей – колледж деп аталатын екі сатылы білім кешені. Қарағанды банк колледжі қоғамның білім беру саласындағы талап-тілектеріне, сұраныстарына сай келетін және сол сұраныстарды нақты орындауға ұмтылатын бірегей оқу орны.

Қарағанды банк колледжінің даму тұжырымдамасында стратегиялық мақсат экономика, басқару, құқық саласында белсенді азаматтық ұстанымы бар, кәсібін жоғары мәдениетпен ұптастыра білетін жоғары білікті мамандар мен орта кәсіби білімді мамандар даярлау екендігі нақты көрсетілген.

Бүгінгі Қарағанды банк колледжі ұжымының алдында тұрған мақсат – болашақ білікті маман даярлауда білім беруді дамытудың 2011 – 2020 жылдарға арналған бағдарламасын басшылыққа алып, еліміздегі жаңа өзгерістерге байланысты міндеттемелерін орындау, колледждің іс-әрекетін әрдайым жақсарту жолында сана аумағындағы саясатты орындау және қойылған мақсатқа толығымен жету үшін аянбай еңбек ету болып табылады.

Колледжді осындай биікке көтерін кеткен ҚР білім беру ісінің үздігі Жангелді Бөкеновтің жарқын ісін табысты жалғастырып жатқан ұлы Алтынторенің еңбегіне жеміс тілейміз. Әкесінің тамаша жолын әрі қарата абыроймен анара беретіндігіне сенеміз.

2013 жылғы сәуір.

«ҒЫЛЫМ ӨНДІРІСПЕН ҮШТАССА ҒАНА ӨМІРШЕҢ»

Ғ Бокетов атындағы ҚарМУ-дың Ж.Ақылбаев атындағы Инженерлік жылу физикасы кафедрасының доценті Токсан Жақатаевты әріптестері «докторлыққа соңғы поезддың соңғы вагонымен жетті» деп қалжындайды. Олай деулеріне негіз жоқ та емес. Өйткені, білім және ғылым саласында жүргізіліп жатқан реформаларға сәйкес ғылым кандидаты мен ғылым докторы атағын алу үшін диссертациялар қорғау ісіне 2011 жылдан бастап түбегейлі өзгерістер енгізілді. Енді мұндай жұмыстар басқаша жүзеге асырылатын болады. Сондықтан да шын мәнінде бұрынғы жүйемен қорғаған соңғы ғылым докторы Токсан Айыпханұлы ЖАҚАТАЕВҚА бірнеше сұрақ қойған едім.

– Токсан Айыпханұлы, табысты қорғалған диссертацияңыздың бекіп, техника ғылымдарының докторы атағын алуыңызбен құттықтаймын. Еңбегіңізді Қарағанды қаласында қорғадыңыз ғой...

- Құттықтауыңызға рахмет. Иә, Қарағандыда Ж.Әбішев атындағы Химия-металлургия институтындағы диссертациялық кеңестің 2010 жылдың 24 желтоқсан күнгі соңғы мәжілісінде қорғадым. Жұмысымды кеңес мүшелерінің барлығы бірауыздан мақұлдады. Әсіресе, институт директоры, техника ғылымдарының докторы, профессор, ҚР Мемлекеттік сыйлығының иегері М.Толымбеков пен диссертациялық кеңес төрағасы, техника ғылымдарының докторы, профессор В.Ким лайықты бағасын берді.

– Сіз өзіңіз физика маманы болып тұра диссертацияңызды Химия-металлургия институтының кеңесінде қорғауыңыз қалай? Жұмысыңыздың тақырыбы байланысты болды ма?

Иә, байланысты болды. Менің тақырыбым «Гидродинамиканың жылу-масса алмасудың және жанудың сынықтық емес модельдерімен металлургиялық процестерді диагностикалау және қадағалау есептері» деп аталады, ол мамандық 05.16.08 шифрлы металлургиялық процестердің теориясына сәйкес келеді. Сондықтан да техникамен тығыз байланысты. Жұмысым ҚР Білім және ғылым саласындағы бақылау комитетінің 27.10.2011 күнгі тарапқа отырысында бекітілікті. Бірнеше есептерімде компьютерді, электронды есептегіш машиналарды (ЭЕМ) қолдану жолдары көрсетілген болатын.

– Ғылыми ізденіс табанды, үзіліссіз және толығымен соған берілген, соған бет бұрған қажырлы еңбекті талап ететінін білеміз. Сондай кездерде ғалым адамның тынымсыз ізденістері отбасындағыларға және маңындағы басқаларға қолайсыздық тудыратынын да білеміз. Осы орайда не айтар едіңіз?

- Шетелдерден аса қажет ғылыми материалдарды жинастырғанда АҚШ-та оқыған екі балам көп көмек жасады. Айнұрым мен Алтайым технологиялары озық елдерде шыққан, есепке аса жүйрік компьютерлік бағдарламаларға қол жеткізді. Сабақ бере жүріп, іргелі ғылыми-зерттеулер жасау, әрине, әжептәуір қиын шаруа. Мұндай жұмыстар көбінде кешкі

уақытта жасалады, үйге кеш қайтып, кейде түп ортасына дейін отырып қалатын уақыт болды. Сондай кезде түсіністікпен қараған анам, ардагер ұстаз Өзиза Нағанбаеваға, ҚарМУ-да оқытушы болып істейтін жұбайым Бақытханға, балаларыма ризашылығым үлкен. Кейбір кездері лабораторияда сенбі, жексенбі күндері (кешкілікте де уақытты шектемей) жұмыс жасауға университет ректоры, профессор Е.Кобесовтің өзі рұқсат берген еді. Алланың қамқорлығы осындай жақсы адамдар арқылы көрініп жатыр. Бұлай айтып отырған себебім – біз сияқты ізденіс жолында жүрген көптеген адамдарға өзгелер де ізгі ниетпен қарасын деген ой той. Осы адамдардың барлығына рахмет айтқым келеді.

– Негізі ғылымға деген құштарлық көбіне адамның бала кезінен пайда болады деген тұжырым бар. Бұл туралы не айтасыз?

– Иә, дұрыс айтасыз. Қарқаралы қаласындағы №2 орыс орта мектебін 1973 жылы бітірдім. Менің бағыма болар, мектепте оқып жүргенде физика пәнін Отто Олегович Фесенко деген өте дарынды, биік талап қойғыш, өз мамандығын сүйетін татауша ұстаз оқытты. Физикадан мектептің, аудандық олимпиадаларға қатысып жүретінмін. Отто Олегович бізге есен шығарудан тәжірибе жиіліктеу үшін Москвада шығатын «Квант» журналын беріп тұратын. Сол кісінің ықпалы көп болды.

Мамандық таңдауыма маған ықпал еткен екінші адам әкемнің жиені Есенжол Сұлтанбеков. Есенжол аға Қарағанды пединститутын физика-математика мамандығы бойынша бітірген, сол кезде Қарағанды қаласындағы мектеп-интернатта физика-математика пәндерінен сабақ беріп жүрді. Жас кезімде бір мақаладан «Физика – барлық жаратылыстану ғылымдарының атасы» дегенді оқыған едім. Сол сөз де маған қатты әсер етті.

– Диссертациялық жұмысыңызды жалғастыру туралы ойыңыз қандай? Өндіріске енгізілгені бар ма?

– Иә, жалғастырам ба деп жүрмін. Алдағы уақытта біраз

еңбектерімді ағылшын тіліне аударып, шетелдердегі ғылыми журналдарда бастырсам деген ниетім бар. Ондіріске енгізілген 4 жұмысымның құжаттары қолымда. Тек жас кезімде өндіріске енгізілген бірнеше жұмысымның құжаттары ғана жоқ. Ол кезде қажетті құжаттар жинастыруды құтқатамын ғой. Әр түрлі журналдарда басылған 60-тан астам ғылыми мақалам, бір авторлық куәлігім және бір патент алды куәлігім бар.

Менің диссертацияммен танысқан мамандар ішінде «Металлургия комбинаттарында жүзеге асырылатын нәтижелер бар екен, соны алдағы уақытта енгізуге әрекет жаса», деп ақыл-кеңес бергендер бар. Мұнда бір емес, екі диссертацияға жетерлік нәтиже бар деп айтқан мамандар да кездесті. Мүмкін, сабақтап босаған жазғы демалыс кезінде болар, алдағы уақытта металлургия кәсіпорындарында теорияны практика жүзінде пайдалану мәселесімен айналысын көрем. Ойғкені, ғалым өндіріспен ұштасқан жағдайда ғана ол өміршең болмақ. Тек Алла қолдасын. Ғылымда еңбек еткен адамға ең бір тапшы, жетпей жататын нәрсе уақыт қой. Диссертациямды Ресейден, Украинадан, Беларусь Республикасынан қолдаған ғалымдар бар.

Сол сияқты жоғары температурада балқыған сұйық металлға магнит өрісімен және қуатты гидроакустикалық толқындармен әртүрлі әсер еткенде болатын құбылыстар – тұнып тұрған физика емес пе? Алдағы уақытта мені осындай қызықты есептер күтіп тұрғанына өте қуанамын.

2012 жыл

АСҚАР АСУЛАРДА

Құрылғанына қырық жылдан асқан Қарағанды экономикалық университетінің (бұрынғы Қарағанды кооператив институты) іргесі қаланғаннан бері еңбек етіп келе жатқан ардагер ағаларымыз көптеп саналатын болса, соның бірі облысымызға танымал ғалым Алтын Шәкірұлы Жаңағұлов. Қазір сексеннің сеңгіріне аяқ басқан ардагер құрметті демалыста жүрсе де, университетте жиі көруге болады. Ол кісі мұнда ардагерлер кеңесінің төрағасы. Қазіргі

кезде ардагерлер атқаратын іс те аз емес. Бұл ұйымда 81 адам мүше болса, соның көпшілігі оқу орнының ректоры Е.Аймағамбетов пен А.Жаңағұловтың ақасында әлі күнге дейін қатардан қалған жоқ, жастар арасында болып, тәлімгерлік жасайды, білгенін кейінгі ұрпаққа үйретуден әсте жалықпайды.

Алтекең ағамыз сонау 1927 жылы Павлодар облысының Баянауыл ауданына қарасты Біржан сал аулында дүниеге келген екен. Жастық шағы Ұлы Отан соғысына дәп келгендерге

оңай болмағаны белгілі. Белі қатып, бұғанасы бекімей жатып, колхоздың жұмысына араласады. Тумасынан еңбеккер жанның жұмыс өтілі бүгінде алпыс алты жылға толып отыр. Ал Қарағанды қаласына 1943 жылы келіп, В.Молотов атындағы екіжылдық мұғалімдер институтына түскен екен. Оны бітірген соң Балқаш қаласындағы орта мектептерде тарихтан және географиядан сабақ береді. Білімге деген құштарлық жас Алтынды бір жылдан соң С.М.Киров атындағы ҚазМУ-ге (қазір Өл-Фараби атындағы ҚазақҰУ) әкеледі. Ол мұнда екінші курсқа қабылданып, оны бітірген соң 1950 жылы Қарағандыға қайта оралады. Осы күннен бастап оның оқу орындарымен байланысы, оның ішінде жоғары оқу орнындағы қызметі басталады. Екі жылдан соң жанынды жас көзге түсіп, қалалық комсомол комитетіне хатшылыққа сайланады. Егер Алтекеңнің өмір жолына қарап отырсаңыз — партия, кеңес органдарына да мүше болған екен. Бірақ ол ғылымдық жолды, жастарға тәрбие беру ісін өзіне өмірлік серік еткен жан.

Алтын Шәкірұлының ғылымдағы жолы Қарағанды кен институтында (кейін политехникалық институт, қазіргі политехникалық университет) басталады. Ол мұнда қатардағы лаборанттан доценттік дәрежеге дейін көтеріліп, педагог-ғалым болып қалыптасады. Өйткені, ол осында қызмет атқарып жүрген кезінде М.Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университетінің саяси экономия кафедрасы бойынша күндізгі бөлімде оқуға жолдама алып, оны Қарағанды шахталарындағы еңбек өнімділігінің арттыру мәселелері бойынша қорған, экономика ғылымдарының кандидаты деген атақ алып шығады. Бұл ғылыми жұмыс Қарағанды көмір бассейнінің шахталарындағы еңбек өнімділігін арттыру мәселелеріне арналған болатын. Біздің өлкеміз шахтерлердің рекордымен жаңғырып тұрған шақта ғылыми еңбектегі тұжырымдар Кеңестер Одағының астанасындағы әйгілі ғалымдардың назарын өзінс аудартпай қалған жоқ. Жұмыс кеңінен талқыланып, ең соңында КСРО Өнеркәсіп министрлігіне жіберіледі.

Аспиранттық жылдар, Мәскеудің жетекші ғалым-профессорларының, академиктерінің дәрістерін тыңдау, ғылыми-техникалық конференцияларға, пікір сайыстарға және теориялық мәселелерге белсене қатысуы оның келешекте педагогикалық қызметпен табысты айналысуына кең жол ашты. Алтекеңнің өміріндегі жаңа кезең 1966 жылы жаңадан ашылған Қарағанды кооператив институтына келуінен бастау алады. Сол жылы облыстық партия комитеті Алтын Шәкірұлына Қарағандыда жаңадан ашылған бесінші жоғары оқу орнына барып, саяси экономия кафедрасын ашуды ұйымдастыруды, өзіне соған басшылық жасауды тапсырады. Осы институттың қабырғасында оның ұйымдастырушылық және ғылыми-педагогикалық таланты ашылды деуге болады. Ол бастауын партия ұйымының хатшысы ретінде ректормен бірлесе отырып, оқу орнының аяғынан қаз тұруына және саяси экономия кафедрасының, сонымен бірге, бүкіл профессор-оқытушылар құрамның қалыптасуына, ауыл жастарының Қазақ тұғыншылар одағының жүйесінде жұмыс істеуі үшін студенттер қабылдауда елеулі еңбек сіңірді. Бұл күнде экономикалық теория және МЭ (бұрынғы саяси экономия) кафедрасы дұрыс ұйымдастыру мен кадрларды дұрыс таңдай білудің арқасында (институттың бұрынғы түлектерінен іріктеліп алынған) университеттегі жоғары дәрежелі ұжымға айналып отыр. Қазір кафедрада алғашқы түлектердің бірі, профессор, Жоғары мектеп ғылым академиясының академигі Е.Аймағамбетов бастаған 3 экономика ғылымдарының докторы, 15 экономика ғылымдарының кандидаты, оның ішінде алтауы профессор, табысты еңбек студе. Сол сияқты университетте ол кісінің бұрынғы шәкірттері ғылым докторы, профессор К.Айнабек, профессорлар Р.Бұғыбаева, А.Невматулин, С.Ұлақов, М.Жетпісбаев, К.Мәдисва, Ж.Талпақов, доценттер Ж.Сүйіндіков, М.Байкүренова, Н.Біләлова, Р.Исатаева, К.Смағұлова, А.Разливаева, Г.Қалқабаева, Р.Нұрғалиева, В.Березюк және басқа көптеген адамдарды атауға болады.

Алтын Шәкірұлы осында қызмет атқарған 40 жылдан астам

уақыт ішінде ғылыми кеңеске мүше, бір кезде университеттің кандидаттық диссертация қорғау жөніндегі арнайы кеңесіне де мүше болды. Ол көптеген бүкілодақтық және мемлекетаралық конференцияларда ғылыми баяндамалар жасады. Бұл тізімді Мәскеу, Киев, Алматы, Львов, Свердловск, Новосибирск деп жалғастыра беруге болады. Мұндай баяндамалардың тақырыбы да сан алуан. Олар қоғамның әлеуметтік-экономикалық даму проблемасы, еңбек өнімділігінің өсуі, тұтыну кооперациясы жүйесіндегі өндірістік қозғалысты жетілдіру сияқты болып келеді. Оның негізгі еңбектері – «Еңбек өнімділігі және оны өсіруге алу», «Қарағанды шахталарындағы көмірдің өзіндік құны», «Қадрларды даярлау ісіне жаңаша келу» және басқалары.

Кейінгі жылдары еңбек ардагері жас ғалымдармен бірлесіп отырып қашықтықтан оқыту үшін оқу-әдістемелік журнал бастырып шығарды. Оның ішінде қазақ тіліндегі «Макро-экономика» деген оқулық бар. Алтекеңнің қазақ және орыс тілдерінде жарық көрген «Шешендік сөз әдістемесі» және «Экономикалық білімнің тарихы» атты оқу құралдары үлкен қызығушылық танытуда.

Алтын Шәкірұлы жалпы алғанда 130-дан астам ғылыми-теориялық және оқу-әдістемелік оқу құралдарын жазып, бастырып шығарған екен. Көргені көп, өмірден түйгені мол ардагермен әңгімелесудің өзі бір ганибет. Сондай сәттерде Алтекең ағамыз өзінің ешқашан ұмытпайтын, өмірінде елеулі із қалдырған бір оқиғаны әңгімелей беруді ұнатады. Бұл оқиға 1947 жылы Алматыда оқын жүрген кезінде болыпты.

Алтекең Мәскеуде болатын физкультурашылар парадына студенттер қабылдайтындығы туралы хабарландыруды оқиды. Жазғы кашикул кезі еді. Сондықтан, барып, тілек білдіріп, медициналық байқаудан өтеді, іріктеу комиссиясы да жарамды деп табады. Одан соң далалық жағдайда жаттығу жасаттыра бастайды. Екі жарым ай бойы 450 жас жігіт пен бойжеткен спорттық гимнастикамен айналысып, ақырында көгілдір түсті

әдемі костюм береді де, ұйымдасқан түрде Мәскеуге аттандырады.

Тамыздың 18-і күні «Динамо» стадионында барлық он бес республикадан келген физкультурашылар колоннасы опер көрсетеді. Мұнда физкультурашылардың Бүкілодақтық иеруі өткен еді. Оған қатысушыларды генералиссимус киіміндегі И.Сталиннің өзі құттықтаған.

Бұдан соң Алтын Жаңағұлов Кремльдің Георгиевский залында қабылданған физкультурашылардың құрамында да болған. Жартылай әскери китель киген Сталинді бетпе-бет көрген. Ол столдың арғы басында отырған. Ал, бұлардың столына К.Ворошиловтың өзі иелік етіпті. Ол бұларды «Өзімнің атқыштарым» деп атапты.

Мұндай оқиғаның ешқашан ұмытылмайтындығы белгілі. Сол кездегі сталиндік Конституцияға енді ғана басқаша қырынан қарай бастадық. Ал ол кезде біздің студенттер үшін мұндай жағдай ерекше бір өң мен түстің арасы болғандығы сөзсіз. Ол сонысымен есте қалып отыр.

Бұл сонау аш-жалаңаш, халық соғыстан соң әлі есіп жиып үлгермеген уақыт еді ғой. Сол кезде мынадай ағыл-тегіл дүние бұл өмірде болатындығын бұлар білмейтін де еді. Бұған қоса қабылдауға келгендердің әрқайсысына бір-бірінен коверкот костюм мен қымбат туфли, ақшаңқан көйлек, тіпті ұйыққа дейін берген еді. Ол кезде мұндай киімді киюге де ұялатын. Ойткені, студенттердің көпшілігі әлі солдат гимнастеркасын үстерінен тастамаған.

Қазіргі заман мүлде басқаша. Оған көзқарас та басқа. Ал, Жаңағұловтың тұстастары соғысты да, қираған үйлерді де, жаппай террорды да көрді. Елдің көпшілігі лагерьлерге айдалды. Бір ауыз сөзі үшін желкесінен оқ қадалғандар да, нақақтан жиырма бес жылға айдалып кеткендер де болған еді.

Бүгінде Алтекең сонау өткен күндерге терең көз жүгіртеді. Жас ұрпақтың бақыттылығына қуанады. Сондай қиыншылық заманды солар енді көрмесе екен деп тілейді.

Бұл күнде Алтекең немере, одан шөбере сүйіп отырған бақытты аға. Сонау аспирант болып жүрген кезінде үй болған украин қызы Ангелина Степановна марқұмды жиі еске алады. Ол Гүлнар атты қыз бен Еркен атты ұл сыйлап, оларды өсіріп-жеткізіп кетті. Қазір олар да жоғары білімді, лауазымды қызметтер атқарып жатыр. Немерелері мен шөберелері болса аталарын мақтап тұтады.

ЕСКЕРТУ: Бұл мақала 2007 жылы А.Н.Жаңағұловтың 80 жасқа толуына орай жазылған еді. Қазір Алтекең бақилық болған.

«ЖОЛБАРЫСТЫ» ЖАЙРАТҚАН ЖАУЫНГЕР

Қарағанды қаласының тұрғындары Зейнolla Исағұлов ағамызды жақсы біледі. Ол кісі Ұлы Отан соғысының ардагері, көп жыл облысымызда партия, кеңес және кәсіподақ органдарында еңбек етіп, елге танымал болған. Ол кісінің қызметі сан сала-лы. Қазақстан Журналистер одағының мүшесі ретінде газеттердің бетінде мақалалары үзілмей жарияланып келеді. Кезінде облыстық радио мен теледидар арқылы да жиі сөйлейтін. Ағамыздың ақындығы

да бар. Кейбір өлеңдері орыс тіліне де аударылған. Кейбір өлеңдеріне әп де жазылды. Ол соғыс және еңбек ардагерлері облыстық кеңесінің мүшесі. Зейнеткерлікке шыққанға дейін кәсіптік одақтардың облыстық курсына басқарса, одан соң философия ғылымдарының кандидаты ретінде ұзақ уақыт бойы Қарағанды мемлекеттік техникалық университетінде дәріс берді. Студент жастар арасындағы жемісті жұмысы үшін Ұлы Жеңістің 55 жылдығы қарсаңында ҚР Ғылым және білім ми-

нистрилігі Құрмет грамотасымен марапаттаған болатын.

Қарқаралы ауданының «Бейбітшілік» колхозында туып-өскен Зейнолла орта мектепті бітірісімен туған елін жаудан қорғау үшін майданға аттанады. Жауынгерлік жолы Брянск даласында 76 мм пушканың көздеушісі болып басталады. Көп ұзамай ол Суворов орденді 235-ші Витебск Қызыл тулы атқыштар дивизиясының 682-ші артиллерия полкінің 3-і дивизионы құрамындағы орудия командирі болып тағайындалады. Ол алғаш рет қантоіске Курск нінінде қағысады. 1943 жылдың 12 шілдесі күні Зуши өзенінен (Орлов облысында) өту кезінде біздің жаяу әскерді алға бастырмай тұрған жаудың пулемет нүктесін тікелей көзден ағып, көзін жояды. Сол үшін жас жауынгер алғашқы «Жауынгерлік ерлігі үшін» медалімен марапатталады.

Бірінші Балтық майданы әскерінің құрамында ол бүкіл Белоруссия мен Литван жерін жаяу басып өтті. 1944 жылдың күзі, Литван жері, Балтық теңізі жағынан қара бұлт жиі түйіледі. Шегініп келе жатқан фашистердің әскері Балтық теңізіне дейін жеткен. Олар кейде орман арасындағы жолдарға тосқауыл қояды, кейде қарсы шабуылға шығады. Әрбір көше мен әрбір үй үшін жапталасқан ұрыс жүріп жатқан кез.

Сол бір сәліңгір, жаңбыр сіркіреген бұлтты күнгі оқиға Лукоє деген жерге жете бергенде болып еді.

Таңертеңгілік атқыштар батальонының орныққан жеріне қарай жаудың екі танкісі жылжып келе жатты. Оның бірін жау «жолбарыс» деп атайтын. Оны жеңілуді бймсейтін машина деп бағалайтын олар. Өйткені, оның салмағы 56 тонна, қарсы беті бронінің қалыңдығы 100 мм, зеңбіреті 88 мм және оның сақылдаған екі пулеметі болатын. Дивизион командирі Малых кіші сержант Исағұловқа «жолбарысқа» қарай атуға бұйырды. Жас жауынгер бұл қуатты машинаның осал жері де бар екендігін білетін. Кенет басына бір ой келе қалды. Сол ойды жүзеге асыру үшін шынжыр табанынан көздеп тұрып ату керек. Егер ол скпінімен бір бүйірлеп барып тоқтаса, оның артындағы

жанар май бағы қарауылғы ілігуі мүмкін. Сондай мақсатпен көзден тұрып шыпжыр табанынан атқан еді, оғы дәл тиіп, бір бүйірлеп барып тоқтап қалды. Сол кезде екінші екінші снаряд жанар май бағын бүрк еткізді. «Жолбарыс» отқа оранды. Мақсаты орындалған Зейнолла лафетке отыра кетті. Қолына оқ тиіп, жарақаттанғанын сол кезде ғана білді. Қан көп кеткендіктен көзі қарауыта бастады. Мұны байқаған жауынгер достары дереу жарасын таңып берді. Ол қатарда қалып, жауынгерлік міндетін одан әрі жалғастырды.

Осы ерлігі үшін ол жоғары наградаға ие болды. Ең бір айтарлығы – көп ұзамай оның ауылдағы әке-шешесіне дивизион командирі майор Д.Малыхтың атынан алғыс хат келген еді. Қазір бұл хат облыстық тарихи-өлкетану мұражайында сақтаулы.

Ал Зекеңнің бұл ерлігі туралы білгілі белорусь жазушысы Николай Тараненко «Рубежи мужества» деген кітабында (Минск, «Наука и техника» баспасы, 1991 ж. 158-165 беттер) тамаша сипаттап жазған болатын. Көп ұзамай оны орудия командирі етіп тағайындайды. Осы ерлік оқиға оның бір айдап соң майданның алдыңғы шебінен Томск артиллерия училищесіне жолдама алуына себеп болады. Бұдан соң Зекең Жеңіс күнін осы училищеде оқып жүргенде қарсы алады.

Зейнолла Исағұлұлы өзінің еңбек жолын 1946 жылы Қарқаралы қаласындағы №1 орта мектепте әскери жеткіші болып бастаған еді, көп ұзамай сол жылы С.Киров атындағы Қазақтың мемлекеттік университетінің логика және психология бөлімшесіне барып түседі.

Университетті 1951 жылы бітірген соң Зейнолла ағамыз көптеген жауапты басшы қызметтер атқарады. Содан 1988 жылы зейнеткерлікке шыққанға дейін Қарағанды облыстық партия комитетінде нұсқаушы, Шет және ақтоғай аудандық партия комитеттерінде екінші хатшы, кәсіподақтары облыстық кеңесінде – ауыл шаруашылығы және дайындау қызметкерлері кәсіподағы облыстық комитетінің төрағасы, облыстық

кәсіподақтар курсының директоры қызметтерін атқарды. 1979 жылы М.Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университетінде философия ғылымдарының кандидаты атағы үшін диссертацияны абыроймен қорғап шығады.

Зейнолла Исағұлов жауынгерлік жолдағы және еңбектегі табыстары үшін бірінші дәрежелі «Отан соғысы», «Қызыл жұлдыз» және «Құрмет белгісі» ордендерімен, он беске жуық медальмен және оншап астам ескерткіш төсбелгісімен, жанырмаға жуық Құрмет грамотасымен марапатталған. Ол облысымыздағы республикалық дәрежедегі дербес зейнеткерлердің бірі.

Зекен ағамыз зейнеткерлікке шыққан соң да үйде қарап отырған жоқ. Ол кісінің ұзақ уақыт бойы ҚарМТУ-да ұстаздық еткенін әңгімеміздің басында айтып өттік. Еліміздің болашақ инженер-мамандары алдында дәріс бере жүріп, Зекен үнемі ізденісте болды. Ол өзінің алған тақырыбын терет зерттеуді дағдыға айналдырған. Зекеннің қазақ пәлеафасының тарихын зерттеу туралы ұсынысы ҚР Ғылым академиясы тарапынан қолдау табуы осы сөзіміздің дәлелі. Бұған қоса Зекен ағамыз қанағаты сөздерді жинаумен және оны өз жанынан шығарумен де айналысады. Осындай бірнеше жинақтың және «Жыр дәптерім» кітапшасының авторы. Соның ең соңғысы «600 нақыл сөз» деп аталады.

Сайып келгенде айтарымыз Ұлы Отан соғысының ардагері, қаламыздың белгілі азаматы Зейнолла Исағұлов ағамыздың еңбек жолы, барлық іс-әрекеті Отанға, халыққа арналған қызмет етудің нағыз үлгісі болып саналады. Бүгінде 85 жасқа толып отырған ардагер ағамызды осынау мерейлі мерекесімен және алда келе жатқан Жеңіс күнімен құттықтай отырып, зор денсаулық, шығармашылық табыс тілейміз.

ЕСКЕРТУ: Бұл мақала Зекеннің 85 жасқа толуына орай жазылған болатын. Қазір ағамыз бақилық болған. Баласы Аристотель Исағұлов ҚарМТУ-да бірінші проректор болып қызмет ақтарып жатыр.

ХАЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҒЫНЫҢ ҚАМҚОРЫ

Кезінде Қарағанды қала-сыналығы Казік Едібек тичененасы және кәсіби аурулар ғылыми-зерттеу институтының директоры болған, халық денсаулығын сақтау ісіне сүбелі үлес қосқан, зейнеткерлікке шығып, осыдан екі жыл бұрын дүниеден озған Шалғынбай Қабасев ағамызды кезінде білмейтін жан жоқ еді. Көзден кеткен соң көңілден де таса болатыны белгілі ғой. Кейінгі жастар ол кісінің кім болғанын, қандай қызмет атқарғанын, немен шұғылданғанын біле де бермейді. Егер ол кісі

тірі болғанда бүгінгі күндері 80 жасқа толар еді.

Шәкең ағамыз 1932 жылы Қарқаралы ауданының бұрынғы «Бидайық» колхозында (қазіргі Бүркітті ауылдық округіне қарайды) кедсей шаруаның отбасында дүниеге келген екен. Ата-анасы баласының оқығанын қалап, жетінші сыныпты аяқтаған соң Қарқаралы педтехникумына берген екен. Жасынан мұғалімдікті емес, дәрігерлікті жаны қалаған жас Шалғынбай бұл оқуды ойдағыдай бітір-

ген 1952 жылы Қарағанды мемлекеттік медициналық институтына түседі.

Медицина институтының емдеу ісі факультетін 1958 жылы үздік бітірген оған Қазақ КСР Денсаулық сақтау министрлігі Қарағанды қаласындағы Қазақ Еңбек гигиенасы және кәсіби аурулар ғылыми-зерттеу институтына жолдама береді. Онда оқуын жаңа бітірген жас маман әуелде қатардағы кінші ғылыми қызметкерден бастап, бір жылдан соң зертхана меңгерушісі, ал 1971 жылдың сәуір айынан бастап 22 жыл бойы үзбестен институт директорының ғылыми жұмыстар жөніндегі орынбасары болып қызмет атқарады. Оған соң 1994 жылы зейнеткерлікке шығып, 2007 жылға дейін институтта бас ғылыми қызметкер болған екен. Сөйтін, Шәкең ағамыз бір орында тапжылмай еңбек етіпті.

Ол кісі осы институтты алғаш ұйымдастырушылардың бірі болып саналады. Оны ұйымдастырып қана қоймай, ұжымның ғылыми бағыттарын ашықтау жөнінде ұлан-асыр жұмыстар жүргізеді. «Гүденген жетер мұратқа» дегендей, үлкен гүденістің нәтижесінде 1966 жылы медицина ғылымдарының кандидаты атағын абыроймен қорғап шықса, 1992 жылы профессор ғылыми дәрежесіне ие болады.

Осы жылдары қара және түсті металлургиядағы еңбек гигиенасы мен физиологиясы және эргономикасы проблемаларын зерттеумен айналысады. Металлургтердің қиын еңбегі кезіндегі жүйке-эмоциональдық жүйеге күш түсуін бағалау және болжамдау және еңбек қызметінің физиологиялық бағасын айқындау әдістері жасалады. Металлургтердің еңбегін сауықтыру жөніндегі бағыттар мен шаралар негізделеді. Зерттеу нәтижелерінде санитарлық ереже, МЕСТ сияқты нормативтік-әдістемелік құжаттар негізге алынады.

Шәкең біліктілігі жоғары ғалым кадрлар даярлау ісіне ерекше көңіл бөледі. Оның жетекшілігімен 6 ғалым кандидаттық диссертация қорғайды, өзі 130-дан астам ғылыми жұмыстың авторы болып табылады.

Сондай еңбектердің ішінде жеке кітапша болып жарық көрген «Қара металлургияның негізгі цехтарындағы еңбек гигиенасы», «Қара металлургия кәсіпорындары үшін санитарлық ережелер», «Қауіпті және зиянды өндірістік факторларды нормалаушы параметрлерді бақылау», «Қақтау өндірісіндегі операторлардың қорғаныс кабинеттерін жобалау» атты еңбектерін, «Кәсіби ауруларды анықтау және оның алдын алу жөніндегі шараларды ұйымдастыру» атты монографиясын, тағы басқаларын атауға болады. Осы еңбектерінің атынан көрініп тұрғандай Шалғынбай Қабайұлы еңбек гигиенасын дамытуға сүбелі үлес қосқан, әсіресе, қара металлургия секілді маньғзды өнеркәсіп саласында жұмысшылардың еңбек жағдайы мен технологиялық процестеріне физиологиялық-гигиеналық баға беруге ұдайы қатысын отырған.

Барлығы 18 онертапқыштық ұсыныс жасап, оларға авторлық куәліктер алған.

Кезінде Шалғынбай ағамыз дәрігерлер мен ғалымдардың көптеген съездері мен конференцияларына қатысын, сан мәрте ғылыми баяндамалар жасаған. Ол кісі денсаулық сақтау және өндірістік тәжірибеде ғылыми жұмыстардың нәтижелерін енгізуге баса назар аударған. Сонымен қоса, «Бүкілодақтық еңбек гигиенасы және кәсіби аурулардың ғылыми негіздері» еңбек дауын шешу комиссиясының, өнеркәсіптің жетекші салаларында еңбек гигиенасы секциясының, осы сала бойынша ҚР ҰҒА-ның ғылыми кеңесінің мүшесі болған.

Шалғынбай Қабайұлының еңбектерін айтқан кезде оның «Еңбек гигиенасы және кәсіби аурулар» атты екі томдық оқулығын санитарлық-гигиеналық мамандыққа оқып жатқан болашақ дәрігерлердің жастанып жатып оқитындығын және өмір бойы жинаған, бір жүйеге келтіре отырып жазған, бірақ баспадан шыққанын өзі көре алмай кеткен, кейін Қарағанды қаласындағы «Санат» баспасынан 2010 жылы жарық көрген «Орысша-қазақша медицина терминдерінің түсіндірме сөздігі» (медицина ғылымдарының докторы, доцент С.Онаевпен

бірігін жазған) туралы айтпай кету мүмкін емес. Бұл үлкен еңбек. Көз майын тауыса жасалатын қиямет жұмыс. Бұған қоса мұндай сөздіктер жасау үшін екі тілді де жетік меңгеру қажет.

Бұл сөздіктің бір ерекшелігі оған кірген терминдердің барлығы да медицинаға жатпайды. Мәселен, қара металлургия саласында қолданылатын пойын балқытатын домна пештері, болат балқытатын марген және конвертер пештері сияқты техникалық атаулар да енгізілген. Өйткені, металлургия терминдері еңбек жағдайын тексергенде және сипаттағанда бұл өндіріс нысандары туралы айтпай кетуге болмайды. Бұған қоса әр түрлі кәсіби аурулардың атаулары және оларды зерттеуде қолданылатын әдістер мен тәсілдер, құрал-саймандар мен құрылыстардың атаулары да енгізілген.

Санитарлық-гигиеналық медицинаның дамуына осынышама үлес қосқан ағамыздың еңбегі ескерусіз қалған жоқ. Ол «Құрмет белгісі» орденімен, В.И.Лениннің туғанына 100 жыл толуына орай мерейтойлық медальмен, Қазақ КСР Денсаулық сақтау министрлігінің «Әл-Фараби» медалімен, «КСРО Денсаулық сақтау ісінің үздігі» белгісімен, 9 рет Құрмет грамотасымен марапатталған екен.

Шәкең ағамыздың үйіндегі Ақтең Жәнібекқызының мамандығы да дәрігер. Ол кісі үзбей 38 жыл Қарағанды медицина институтындағы балалардың жұқпалы аурулар кафедрасында еңбек еткен, медицина ғылымдарының кандидаты. Қазір ағамыздың шаңырағында отыр. Балалардың басшысы, немерелерінің сүйікті әжесі.

Сөз соңында Шалғынбай Қабайұлының медицинаның еңбек және кәсіби аурулары саласына сіңірген еңбегінің зор екендігін, халық денсаулығының қамқоры болғандығын айта келіп, ол кісіні есте қалдыру шараларын ұйымдастырса деген пікіріміз бар.

2012 ж.

АҚТЕНТЕК

Есікті жеңеміздің өзі ашыл,
қарсы алды. Ағамыз Шалғым-
оан түпкі бөлмеде демалып жа-
тыр скен.

Сыры да, сыны да әлі кете
қоймаған Ақтен Жәнібекқызы
Қабасваның мамандығы дәрі-
гер, оның ішінде балалар дәрі-
гері, одан әрі жіктесек жүкпа-
лы ауруларды емдейтін ғалым.
Медицина ғылымдарының
кандидаты. Бұрынғы Кокшетау
облысының Еңбекшілер ауда-
нындағы Шиелі деген ауылда
туып-өскен Ақтен Жәнібекқы-
зының балалық шағы сүм
соғыс жылдарына дән келеді.

Үйдегі үрпе-шүрпе алты баланың үлкені болғандықтан, оның бала сияқты ойнап-күлуге де уақыты болмайды. Оның үстіне әкесі соғыстан мүгедек, екі көзі көрмейтін болып оралады. Шешесі болса таңның атысы, күннің батысы колхоз жұмысында. Колхозшыда қайбір табыс болсын. Тапқан-таянғандары күнделікті ішіп-жемге жетпейтін болғандықтан, кішкене балалар жидек, жуа теріп, соны сатып, күнкөріске жаратады. Сөйтіп жүріп ауылдағы бастауыш класты бітірген соң төртінші

күластан бастап бес шақырым жердегі Макинқаға жаяу барып оқиды. Ондағы жетіжылдықты бітірген соң Степняк қаласына барып, интернатта жатып онышыншы аяқтайды. Орта мектептен соң жоғары оқу орнында оқып, мамандық алу қажет қой. Міне, осы кезде бойжеткен Ақтен қандай оқуға түсу керектігін көп ойланады, бірақ шешімін таппайды. Ақыры өзімен бірге бітірген жиырма бала түгелдей сол кезде ондірісі өркендеп, ғылымы мен білімі тек Қазақстанға ғана емес, бүкіл КСРО-ға әйгілі бола бастаған Қарағандыға жол тартады.

Басқа балалармен қоса бұл да медицина институтына құжаттарын тапсырады. Сөйтін салып екі-үш бала оқуға түсіп кетеді. Ауылдағы үй-ішінің жағдайының қиын екендігі белгілі.

- Оқу қиын болды. Ол кезде медицина институтта тек емдеу факультеті ғана бар, басқалары әлі ашылмаған кез. Оқытушылардың барлығы басқа ұлт өкілдері, сабақтың бәрі орысша өтеді. Өзім қазақ аулынан келген, орысша да жөнді білмеймін. Соған қарамастан күндіз-түні жағтаумен болдым. Соның арқасында тек төртке оқыдым. Жалғыз қойлекпен ғана келгенмін, барлық үмітім стипендияда. Тек төртінші курстан соң ғана орысша біршама үйрендім, деп еске алады бүгінде Ақтен Жәнібекқызы.

Сөйтін жүргенде болашақ жары, осы оқу орнының соңғы курсында оқып жүрген Шалғымбай Қабаевпен танысады. 1957 жылы екеуі үй болады. 1958 жылы тұңғыш қыздары дүниеге келеді. Бұл кезде Шәкен оқуын бітіріп, Қарағандыдағы қазақтың кәсіптік аурулар және снбек гигиенасы институтына жолдама алады. Отбасы болған соң қаншама қиындықтар көріп, пәтер жалдап тұрғанымен де, кішкентайлы болса да, жеңеміз қайсарлықпен оқып, екі жылдан соң бітіріп шығады.

Бұл кісіге жолдаманы облыстық балалардың жұкпалы аурулар ауруханасына береді. Кейіннен сондағы медицина институтының балалардың жұкпалы аурулар кафедрасына ауысады. Сол орында үзбей отыз сегіз жыл бойы снбек етіп, құрметті демалысқа шыққан.

Ақтен жеңеміз өте еңбекқор адам. Студенттерге сабақ беру үшін өзін білімді болуың керек, білімді үнемі көтеріп отыруың қажет. Сондай мақсатпен 1972 жылы Ленинградта, 1982 жылы Мәскеуде Пирогов атындағы медицина институтында білімін кетерген.

Бұл кісінің медицинада таңдаған бағытының өзі оңай емес. Оның ішінде балаларды емдеу оңайға түспейді. Балалар ересектер сияқты емес, ауырған жерін білмейді. Соған қарамастан Ақтен Жәнібекқызының алға қойған мақсаты жүзеге асты. Ол кісі өзінің білімге деген құштарлығының, еңбекшілдігінің, табандылығының арқасында медицина ғылымдарының кандидаты ғылыми ағағы үшін диссертацияны абыроймен қорғап шықты. Кандидаттық диссертациясының тақырыбы етіп алған («Балалардың сальмонеллезінің асқазан-ішек түрі кезіндегі гемодинамикалық ауытқуын емдеу, диагностикалау және түзету») мәселесінің өзі өте актуальді. Бұл тақырып кезінде үлкен жаңалық ретінде аталып өтілді.

«КСРО денсаулық сақтау ісінің үздігі» атағына ие болды. Онымен қоса баланың сальмонеллез ауыруы кезінде Но-инна дәрісін пайдалануды қолдану әдісі рационализаторлық жаңалық деп табылып, куәлік алған. Қазіргі кезде жоғары санатты дәрігер Ақтен Қабасва үйде қарап отырмай, балалардың облыстық клиникалық ауруханасында кеңесшілік қызмет атқарып жүр екен.

Ол кісі қызмет істеген жылдардағы талай оқиғаларды еске түсіреді.

- Сонау жетпісінші жылдары «Санитарлық авиация» деген болды. Бізді «Ақ халатты десанттар» деп ұшаққа отырғызып алады да жөнеледі. Ол отрядтың құрамында педиатр, акушер-гинеколог, жұқпалы аурулар дәрігері болады. Бір жолы Торғай облысына екі айға алып кетті. Көп қиындық көрдік. Күндіз-түні жұмыс істейміз. Қаншама адамды қарап шықтық. Ауру өте көп. Соның салдарынан аналар мен балалардың шетінеуі жиілеген. Өзім де ауырдым. Бір жерлерге барғанда

ішетін суы да болмады. Бізге тасып әкеп береді. Ал жергілікті тұрғындар өзеннің суын ішеді екен. Мал да, адам да түсетін өзенде қандай тазалық болмақ. Мен мұндай антисанитарлық жағдайды басқа еш жерден көрген емеспін.

Кейіннен Жезқазғанға бардық. Одан соң республикалық комиссияның құрамында Ақтоғай ауданында болдым. Халқы өте қонақжай, қазақи жер екен. Аудандық аурухананың бас дәрігері Жанна Михайловна қазақшаға сұдай, өте жақсы адам болды, — деп еске алады бүгінде жетпіс жасқа толып отырған Ақтен Жәнібекқызы.

Қазір Шалғымбай ағамызбен екеуі де еңбегінің зейнетін көріп отырған жандар. Үш бала өсіріп тәрбиелеген. Оларға жоғары білім әперген. Үлкен екі қызы ата-анасының жолын қуып, дәрігер болыпты. Ал кенже ұлдары ұстаздық жолды қалды.

Шәкеңнің көп жыл бойы Қазақтың кәсіптік аурулар және еңбек гигиенасы институтында лаборатория меңгерушісі, институт директорының орынбасары болғандығын білеміз. Ол кісі де медицина ғылымдарының кандидаты. Осы Қарағанды қаласындағы ел құрметіне бөленген белгілі адамдардың бірі.

Әңгіме барысында тіліме бір сауал оралған еді - жеңгеміздің атының неге «Ақтен» деп аталғанын сұрадым.

- Неге олай аталғанын дәл айта алмаймын. Бірақ әкем «Ақтентек» деп атаушы еді. Содан туындаған болуы керек, — деп жауап берді жеңгеміз.

Арманның асқарына жетуге асығып, бір кезде қол ұстасқан, көптеген адамдардың өміріне арашашы болып, жұртшылықтың алғысына бөленген дәрігермен әңгімеміз аяқталған соң сыртқа беттедім. Жарастықты шаңырақтан мол шуақ алғандай әсерде кетіп барамын.

ШЕТЕЛ ТІЛІНІҢ ШЕБЕРІ

Бір көргеннен-ақ адамды өзіне баурап тұратын, аузын ашса - көмекшіі көрінетін ақжүрек, халқына қадірлі, абзал азаматтар арамызда көптеп саналады. Солардың бірі Е.Бокетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетіндегі ағылшын тілін оқыту әдістемесі кафедрасының доценті Жаңбырбай Қағазбасв.

Өзінің өмірден қалап алған мамандығы бойынша сңбек етіп, жұртшылық құрметіне бөленіп жүрген Жаңбырбай Ахметұлының өмір жолына қа-

рап отырсақ, онша көп ерекшелік жоқ сияқты. Орта мектепті бітірген, одан соң жоғары оқу орынан түскен, одан соң қызметке кіріскен деген сияқты.

Ал, шын мәнінде Жәкесңнің өмір жолына тереңдеп қарайтын болсақ. Оның тәлімді де тағылымды, үлгілі де өнегелы жолдары көп. Балалық шағы қасиетті Қарқаралының Томар аулында өтеді. Осындағы мектепте оқып, қырық жылдан астам бала оқытқан Қазыбай Әбеевтің алдынан дәріс алған. Жәкен

ұстазы өмірден өзгашпа араласып, қарым-қатынас жасап тұрды. Төртінші сыныптан бастап оқуып Өскемен қаласындағы мектеп-интернатта жалғастырады. Осы кезде де білім берген ұстаздарып әлі күнге дейін аузынан тастамай айтып отырады.

Мектепте оқып жүрген кезінің өзінде-ақ қазақ баласы онша деп қоя бермейтін шегел тілін қалап, Алматы педагогикалық шегел тілдері институтына (қазір Абылайхан атындағы қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті) келіп, ағылшын тілі факультетіне түседі. Оны үздік бітірген соң сол институтта қалып қызмет атқарады да, 1977 жылдан бастап Қарағанды мемлекеттік университетінде еңбек етеді. Осы кезде оқу орнының ректоры, гүлама ғалым Е.Бокетовтің ағалық ақылып тыңдап, оңегесін алып, ұлылықтың қандай болатындығын сезінеді. Осыдан соң Жаңбырбай 1982 жылы өзі оқыған институттың аспирантурасын ойдағыдай аяқтайды, сол жылы ҚарМУ-дың гуманитарлық факультеттердің шегел тілдері кафедрасы меңгерушілігіне тағайындалып, осы лауазымда 20 жылдай табысты еңбек етті.

Осы қызметте жүріп өзінің де білімін жетілдіре беруден жалықпаған Жәкең жасар бойына білім нәрін сіңіре түседі. Оқу орнының қоғамдық жұмыстарына да белсене араласады. Әлемдегі басты тілдердің бірі болып саналатын ағылшын тілін жетік меңгеріп, Еуропаның мәдениетіне еусындаған, қазақ мәдениетінің тұнығынан қанып ішкен адамның қандай болатындығы белгілі ғой. Жәкең бойында осы мадаққа лайық теңеулердің барлығы да табылады. Үлкендерді сыйлау, кішіге қамқор болу, керек кезде қол ұшын беру оның бойындағы басты қасиет.

ҚарМУ-да еңбек еткен жылдары Жаңбырбай Ахметұлы көптеген елдерге барып, білімін көтеріп қайтты. Солардың ішінде ғылыми-зерттеу қызметінің аясында Ұлыбританияның 1994 жылы Престон университетінде, 1997 жылы Бристол университетінде, 2000 жылы Канаданың Ванкувер қаласында ағылшын тілі мұғалімдерінің халықаралық педагогикалық

тағылымдамасынан өткен. Ол конкурса қатысып, осындай халықаралық жолдамаларды, гранттарды жеңіп алып отырған.

Студенттердің тәрбие принциптерін табысты жүзеге асыру, тәрбие жұмыстарының жүйесі дұрыс жұмыс істеп, әлеуметтік мәні зор және патриоттық құндылықтарды дамыту және жүзеге асыру мақсатында ұйымдастырылған конкурста Жаңбырбай Ахметұлы жеңімпаз атанып, 2010 жылы «Үздік курагөр» атағына ие болған еді. Жәкең бұдан бұрын (2000 жылы «Қазақстан Республикасы білім беру ісінің үздігі» атағын алған болса, 2003 жылы Е.Бөкетов атындағы ҚарМУ-дың Ғылыми кеңесінің сыйлығымен марапатталған болатын. Қазір Жәкең кафедра доценті қызметімен қоса оның кәсіби бағдар беру жұмыстарына да қамқорлық жасайды.

Жаңбырбайдың ғылыми-педагогикалық жұмысының өтілі 30 жылды құрайды екен. Осы жылдар ішінде жинақтаған тәжірибесінің арқасында ол өзінің лекцияларын қазіргі заманғы шетел тілдерін оқыту әдістемесі бойынша жоғары ғылыми-әдістемелік деңгейде оқытады, семинарлық сабақтар жүргізеді, студенттердің курстық және дипломдық жұмыстарына жетекшілік жасайды, Қарағанды қаласы мен облыстың шетел тілдері мұғалімдері үшін тәжірибе алмасу семинарларын және шеберлік курстар өткізеді.

Ұлыбритания, Канада, Ресей және Қазақстан Республикасының білім беру мекемелері куәландырған білім беру саласы бойынша бірнеше сертификаттың иесі. Ол тіл майталманы және жанашыры ретінде облыс көлемінде тілдерді насихаттаумен және дамытумен өткізілетін байқаулардың алқа мүшелігінде жиі болады. Осы мәселеге байланысты республика және облыс көлемінде өткізілетін ғылыми-тәжірибелік конференцияларда баяндама жасап, өз тәжірибесімен бөлісіп отырады. Осы еңбектері ескеріліп, өткен жазда облыстың тілдерді дамыту жөніндегі басқармасының Алғыс хатымен марапатталды. Осы жерде айта кетуіміз керек, барлық қызметкерлердің мемлекеттік тілді білуі қажеттігі туралы бастама көтерілген шақта

ҚарМУ-дың сол кездегі ректоры Ж.Ақылбаев өз бұйрығымен университет кітапханашыларына қазақ тілін үйретуді Жаңбырбай Қағазбаевқа тапсырады. Алғашқы бастауыш цикл үшін жүз сағат уақыт беріледі. Қорытынды сабаққа қатысқандар қазақша үйренген он екі кітапханашының бір-бірімен қазақша сөйлесіп отырғанын көргенде, оқытушыға деген ризашылықтарын жасырмаған екен.

Шет тілінің шебері Жаңбырбай Ахметұлы мұнымен шектеліп қалмай, дарынды балаларға арналған «Мұрагер», «Дарын» мектептерінде, П.Нұрмаков атындағы мектеп-интернатта және С.Сағтаров атындағы №57 лицейде отетін педагогикалық тәжірибеге көп жылдан бері жетекшілік етіп келеді.

Еліміз тәуелсіздік алғаннан кейін атқарылған игі шаралардың бірі ҚарМУ-де филология факультетінің жанындағы роман-герман бөлімінің негізінде шет тілдері факультетінің ашылуы еді. Қазір осы факультеттің деканы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор Бақытүл Жетпісбаева, ағылшын тілін оқыту әдістемесі кафедрасының меңгерушісі, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент Эльмира Отеубаева болса, бөлімнің факультет деңгейіне дейін көтерілуіне Жаңбырбай Ахметұлының зор үлес қосқандығын бітінатпен атап өтеді.

Соған орай университет ректоры, заң ғылымдарының докторы, профессор Еркін Кобеев бір топ профессор-оқытушылар құрамын «ҚарМУ-ға 40 жыл» мерейтойлық медалімен марапаттаған болатын. Соның бірі біз әңгіме етіп отырған Жаңбырбай Қағазбаев. ҚарМУ-дың Еңбек сіңірген қызметкері деген атағы және бар.

Жәкең ұстаздық жолды ғылыммен де ұштастырып келеді. Ол «Ағылшын ауызекі тілінің ерекшеліктері» деген тақырыпта монография жазды. Ал, 2010 жылы ағылшын тілінің байқау оқулығын, мұғалімдерге арналған әдістемелік нұсқау жазып шығарды, сол сияқты 12 жылдық мектептердің 8 сыныбының оқушыларына арналған дидактикалық материалдар жасады.

Ол «Мектеп» баспасынан басылып шықты. «Ағылшын тілі грамматикасының практикумы», «Бұқаралық ақпарат құралдары» электрондық оқу-әдістемелік құрал әзірленіп оқу процесіне енгізілді.

Жаңбырбай Ахметұлы 80 ғылыми еңбек жариялаған екен, соның ішінде көпшілігі алыс және жақын шетелдердің жинақтары мен ғылыми журналдарында, халықаралық, республикалық және өңірлік конференциялар материалдарының жинақтарында жарық көрген.

Жұртшылықтың құрметтісі, әріптестері мен студент-жастар арасында беделді Жаңбырбай Ахметұлының жары Айман Анарбекқызы да ағылшын тілінің маманы. Бұл кісілер қазіргі кезде 60 жастың асқарынан асқан болса, шаңырақ көтергендеріне 30 жылдан асыпты. Данияр және Риза атты көзінің ағы мен қарасындай екі бала тәрбиелеп өсірді. Екеуі де отау көтерген. Олар атасы мен әжесіне Аяла мен Айлана атты екі немере сыйлап отыр.

Міне, еңбегімен елге танылған шет тілінің маманы Жаңбырбай Қағазбаевқа ұзақ ғұмыр, жақсылық тілсейміз.

2013 ж.

ПАЙЫМДЫ ПАРАСАТ ИЕСІ

Әр адам өмірде таңдаған өз мамандығына әр түрлі жолмен келеді. Біреулер өзінің қалаулы ісін, жүрегіне жақын мамандыққа, әйтпесе қызметке тікелей келмей, басқа саладағы істермен айналысып барып жол табады. Ал, химия ғылымдарының докторы, профессор Болат Қоңырұлы Қасенов әуелден-ақ химик болуды қалап, сол жолға түскен екен. Қазір сол ісінен өзі қанағат алуда, еңбегінің жемісін көруде.

Бөкең Қоңыр ақсақал мен Шаймара шешейдің тоғыз баласының ішінде бесінші – ортаншысы. Болат дүниеге келгенде әкесі осы Қарағандыда шахтер болып істеп жүрген екен. Екінші сыныпты бітірген жылы әкесі зейнеткерлікке шыққан соң өзінің туған ауылы Ульянов (қазіргі Бұқар жырау) ауданындығы Жанақала ауылына көшіп келеді. Ауылда жетінші сыныпты бітірген соң оқуын әрі қарай №41 орта мектепте жалғастырады. Баласының оқуға деген зейінін байқаған әкесі мен шешесі бетінен қақпай, орта мектептен соң сол кездегі Қарағанды педагогиче-

калық институтының жаратылыстану факультетіне түсуіне ықпал етеді.

Зерделі жас оқуды ойдағыдай бітірген соң Қарағандының химия-металлургия институтына қызметке келеді. Бұл кезде мұнда атақты ғалым, энциклопедиялық білімді ерен тұлға Евгений Арыстанұлы Бөкетов басшылық жасайтын. «Болмасаң да ұқсап бақ» деп поэзия әлемінің найғамбары Абай айтқандай, атақты ғалымның қарамағына келуі Болаттың алдағы қадамына игі ықпалын тигізгені сөзсіз. Осы ғылыми ордада инженер, аға инженер, кіші ғылыми қызметкер, аға ғылыми қызметкер, аға лаборант, зертхана меңгерушісі, ғашым-хатшы, институт директорының ғылыми жұмыстар жөніндегі орынбасары сияқты әр түрлі қызметтер атқарды. Соның ішінде ең ерекше атап өтерлігі 1974 жылдан 1978 жылға дейін өндірістен қол үзбей институттың аспирантурасында оқуы еді. Оған ғылыми жетекші болған ірі ғалым, КСРО Мемлекеттік сыйлығының лауреаты, Қазақ КСР ҒА-ның академигі, техника ғылымдарының докторы, профессор Е.Бөкетов пен сол кезде техника ғылымдарының кандидаты (қазір ғылым докторы) С.Исабаевтар еді. Осындай ағалардың ғылыми қамқорлығының арқасында 1981 жылы М.Ломоносов атындағы Мәскеу Мемлекеттік университетінің химия факультетінде «Бейорганикалық химия» мамандығы бойынша «Сілтілік металдардың мышьяк тұздарының фазалық диаграммаларын физикалық, химиялық тұрғыдан зерттеу» деген тақырыпта кандидаттық диссертация қорғап шығады.

Ізденімпаз, тынымсыз жан мұнымен шектеліп қалмай, әрі қарай еңбектенуді жалғастыра берді. Ақыры он жыл өткенде аталған тақырыпты одан әрі тереңдетіп, докторлық диссертацияны да аты әлемге танымал жоғарыда аталған оқу орнында абыроймен қорғап шыққан болатын. Бұл оқиғаны ақылман аға Е.Бөкетовтің көре алмай кетуі ғана көңілге өкініш ұялатады. Бөкең 1999 жылдан бері Фитохимия институты директорының ғылыми жұмыстар жөніндегі орынбасары қызметін

атқарған болса, қазір «Фитохимия ғылыми-өндірістік орталығы» акционерлік қоғамының вице-президенті қызметін физикалық-химиялық тұрғыдан зерттейтін зертхананың меңгерушісі қызметімен бірге атқарып келеді.

Профессор Б.Қасеновтің ғылыми бағыты мышық (V) оксиді мен сілтілік, сілтілік-жер, рсі- және р-, d- және f -элементтер оксидтерінен тұратын жүйелердің фазалық тепе-теңдіктерін зерттеуге арналған.

Бөкен алғаш рет аталған элементтер оксидтердің қатысуымен Т-х, Р-Т фазалық тепе-теңдіктерді оқып, тапуда жүйелі және мақсатты зерттеу жұмыстарын жүргізді. Арсенаттық жүйелердегі фазалардың түзілу заңдылықтарын, арсенаттардың термодинамикалық константаларының іргелі атомдық параметрлерінен өзгеру корреляциясын анықтады.

Оның бірлескен авторлығымен эксперименталдық зерттеулер жүргізумен қатар, бейорганикалық қосылыстардың бірқатар сыныптарының термодинамикалық қасиеттерін есептеудің бірегей әдістері жасалып, Қазақстан көмірінің жылу физикалық сипаттамалары зерттелді. 1994 жылдан бастап ол жаңа жарғылай функционалдық қосылыстардың – сирек-жер элементтерінің, сілтілік және сілтілік-жер металдарының күрделі манганиттері, хромиттері мен ферриттерінің синтезі және олардың рентгенографиялық, термодинамикалық, электрофизикалық қасиеттерін анықтау бойынша зерттеулерді бастады.

Фитохимия институтына ауысуына байланысты тағы да жаңа бағыт таңдады. Ол институтта өсімдік тектес биологиялық белсенді заттар терпеноидтар, алколоидтар және флавоноидтардың термохимиясы мен термодинамикасын зерттеуді бастады. Осы бағытта қатерлі ісікке қарсы академик С.Әдекенов жасаған отандық алғашқы препарат «Арглабиннің» негізгі әрекет етуші заттарының термохимиялық және термодинамикалық константаларын анықтауда онымен бірлесіп көптеген жұмыс тізбектерін орындады. Болат Қоңыр-

ұлының ғылыми жұмыстарының нәтижелері (сілтілік металдар арсенаттарының термиялық және термодинамикалық тұрақтылықтары) КСРО ҒА академигі В.Глушконның редакциясымен шығарылған КСРО ҒА «Термические константы веществ» (Х шығарылымы, 1-ші және 2-ші бөлімдері, 1981-1982 ж.ж.) атты іргелі анықтамалығында, сондай-ақ «Beilstein Inform ayionssysteme GmbH» (Германия), «CAPLUS and MEDLINE», «АСТРА дерсктерінің баламалық банкі. OWN» (Ресей ҒА, Орал бөлімшесі) және басқа халықаралық ақпараттар деректеріне енді.

Ол 580-нен астам ғылыми жұмыстың, оның ішінде 7 монография мен көптеген кітаптардың авторы. Оның басқа да авторлармен бірлесіп жазған 170-тен астам ғылыми мақаласы рефератталатын және алыс шетелдерде аударылатын КСРО ҒА мен Ресей ҒА беделді ғылыми журналдарында жарияланды.

Бөкең жоғары дәрежелі ғылыми мамандар даярлау саласына да белсенді түрде үлес қосып келеді. Академик Е.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінің химия факультетінде «Термохимия», «Еркінділердің физикалық химиясы» мамандықтары бойынша арнайы курстан дәріс оқиды. Көп жыл ҚР ҰҒА Орталық Қазақстан бөлімшесіндегі, одан сон Органикалық синтез және көмір химиясы институтында химия мамандықтары бойынша кандидаттық және докторлық диссертациялар қорғау жөніндегі диссертациялық кеңестің ғылыми хатшысы болып қызмет етті. Қазіргі уақытқа дейін Е.Бөкетов атындағы ҚарМУ-дің жанындағы химия ғылымдары бойынша докторлық (кандидаттық) диссертациялар қорғау жөніндегі диссертациялық кеңес төрағасының орынбасары қызметін атқарып келе жағыр. Оның ғылыми жетекшілігімен 14 кандидаттық диссертация қорғалып, екі докторлық және екі кандидаттық диссертация қорғауға дайындалды.

Бүгінгі күні Бөкең еңбегінің жемісін де көре бастады. Ол

халықаралық Сорос қоры грантының иегері, 1986-1991 жылдарда Ресей Федерациясының Ғылыми талдау мен техникалық саясат орталығының деректер базасы негізінде анықталып, «КСРО ғылымының көшбастаушылары» құрамына енген қазақстандық 6 ғалымның бірі болды. Ғылымда қол жеткен табыстары үшін КР көрнекті ғалымдарына арналған мемлекеттік ғылыми стипендияның үш рет иегері болды. Болат Қоңырұлының медальдар мен министрліктің арнайы белгілерімен, Құрмет грамоталарымен марапатталғанын айтып тізбелеп жатпай-ақ, өткен жылдың күзінде КР Президентінің Жарлығымен мемлекет алдында еңірген еңбегі үшін, құқықтық мемлекет құруға қосқан айтарлықтай үлесі үшін «Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері» атағын беруінің өзі көп жайларға қанықтырса керек.

Болат Қоңырұлының үй-іші түгелімен химиктер. Қарағанды экономикалық университетінде қызмет істейтін жан жары Рымкеш екеуі институтта бірге оқып жүрген кезінде үй болған. Ал қыздары Шұға да аға-анасының жолын қуып, химия факультетін бітірген. Қазір осы «Фитохимия» АҚ-да аға ғылыми қызметкер, химия ғылымдарының кандидаты.

Бөкеңнің тағы бір ауыз толтырып айтарлық жайы онеерпаздығы. Домбыраның құлағында ойнайтын ол орда бұзар отыздағы кезінде ғылыммен айналыса жүріп, он жылдай қаламыздағы Кеншілердің мәдениет сарайы жанындағы ұлт аспаптары оркестріне қатысты. Оның репертуарында Құрманғазының, Тәттімбеттің, Динаның, Түркештің, Нұрғисаның күйлері бар. «Адай» мен «Сарыарқаны» төгілдіріп, Әбдімомын Желдібасвтың «Ерке сұлқымын» қазақтың қара домбырасында майын тамыза орындаған кезінде айызы қанып тыңдамайтын азамат қалмайтын шағар.

«Химиктер де лириктер» деген сөз бар. Біздің Бөкең де әдебиетті ұнататын, көп оқитын, оқығанын көңіліне тоқитын, оны жұртшылыққа әсерлі түрде айтып бере алатын, тек қана қазақ әдебиетінің ғана емес, әлемдік әдебиеттің де кей-

бір мәселелеріне қанық жап. Ол «сегіз қырлы, бір сырлы» азамат. Осындай ғылымға, жалпы көмірлі қаламыздың мәдени және әдеби өміріне, жастар тәрбиесіне өзіндік үлес қосып жүрген ғалым, пайымды парасат иесі, профессор Болат Қоңырұлы Қасенов сияқты айтулы азаматтардың тасы орға домалап, ғылымның қия жолында әрқашан биіктерден көріне беруіне тілектессіз.

ЕСКЕРТУ: Бұл мақала 2005 жылы Болат Қоңырұлының 60 жасқа толуына орай жазылды.

ҚИЯЛГА ҚАНАТ БАЙЛАҒАН

Өзінің өмірлік ұстаған жолы үлкенге ізет, кішіге құрмет көрсетуден айнымайтын адамдар болады. Мен өзім көптен бері білетін, қазір Е.Бокетов атындағы ҚарМУ-дың әлеуметтік мәселелер жөніндегі проректоры Салауат Кеніпбекті сондай жандардың қатарына қосар едім. Қашан көрсен де аккоңыл, ақжарқын мінезінен бір айнымайды. Өзінің елшідеген қалшымен тиісті жұмысын тындырып қана қоймай, қиялына қанат байлап, қоғамдық жұмыстардың да бел ортасында жүргені.

Өмір қашан да өз дегенін істейді. Оның бұралаң да, қысталаң жолы сан адамның тағдырын тәлкекке салған. Әкесі Қамшыбай текті ұрпақтың тұқымы, 1905 жылы Өспен руднигінде революциялық қозғалысқа белсене араласқан Байшағырдың Әлібегінің туған жиені екен. Ұлы Отан соғысына қатысқан. Кенигсберг түбіндегі сұрапыл соғыста ауыр жарақат алып, елге қайтады. Келген бетте туған ауылы Өспендегі наубайханада істеп, кейін жоғары білімді ұстаз атанады.

Көзі ашық, көкірегі ояу азамат поселкелік кеңестің төрағасы болады. Сұм соғыстың зардабы болса керек, әкесі Салауаттың төрт жасында кенеттен қайтыс болып кетіпті. Кейін анасы, Әбдіғали қожаның қызы Рахима:

- Әкең соғыстан оралысымен маған хат жазыпты. Мен қожаның қызымын ғой, оны менсіне қоймадым. Содан бір күні жазған хатына:

«Елде жақсы менікі деп,

Өз басыңды қор етпе.

Кемеңгер ақыл, терең ой,

Серігім деп дәметпе», – деп жауап жазып жібердім. Бір-екі күннен соң көршінің баласы бір қағаз әкеліп тұр. Әкелеріңнен екенін біле қойдым. Әуелде лақтырып жібергім келді де, артынан ол ойымнан қайтып, оңашада оқын көрсем:

«Елде жақсы сен болсаң,

Мен-ақ, жаман болайын.

Қол тигізбес ыстық болсаң,

Саған қайтып жолайын», – деп жазған екен. Мына сөздер менің көңіліме майдай жақты да: «Бұл көзі ашық, көкірегі ояу азамат екен» деп сендердің әкелеріңнің етегінен ұстадым, – деп еске алып отырады екен.

Сол аяулы анасы да Салауат орта мектепті бітіру емтиханын тапсырып жатқан кезде дүние салады. Әкесінің туған апасы Зүмила Салауатты «Жалғыздан туған жалғызым» деп әкесінің көзі тірісінің өзінде еркелетеді екен. Мектепке барған кезінде арқалап апарып, арқалап қайтады екен. (Ол кісі 96 жасқа келіп қайтыс болыпты). Бұлай ететін себебі - бес қыздан кейін туған (үш қыз бала жастай шетінеп кетіпті) жалғыз ұл екен, ал әкесінің ағасы Құрақбайда да ұл болмапты. Бұл кезде екі әпкесі де тұрмыс құрған. Сондықтан да бұл күнде Салауаттың, апа-жезделері Гүлдана мен Ағыбайға, Гүлбарам мен Камалиденге, сол сияқты жасынан тірегі болып, аялаған нағашы апасы мен жездесі Жаңыл Әбдіғалиқызы мен Амантай Төлеубайұлына деген алғысында шек жоқ.

Салауат Өспендегі С.Сейфуллин атындағы орта мектепте оқып жүрген кезінің өзінде қоғамдық жұмыстардың белсенді мүшесі болды. Мектепті бітірген соң ҚарМУ-дың тарих факультетіне келіп, құжаттарын тапсырады. Ойткені, ол мектепте қазақ тілі мен әдебиеті және тарих сияқты гуманитарлық пәндерге бейім болып өседі. Ол үшін ұстаздары Нақан Қыздарбекқызын, Көкен Сәрсенбайқызын, әсіресе, тарих пәнінен сабақ берген Қапсәмет Бердешұлы мен Икен Аманбекұлын әлі күнге дейін ризашылықпен еске алып отырады. Сондықтан да ол басқа балалардай заң және экономика факультеттеріне баруға ынтыққан жоқ, тарихшы, ұстаз болуды арман етті.

Университетте оқыған жылдардағы дәріс берген ұстаздары Қали Жуасов, Нұрислям Фарфудинов, Есен Тәжібаев, Сағындық Жауынбаев, Нұрсәқан Бейсенбекова, Бітімбек Адамбеков, Людмила Батурина және басқаларының еңбектерін де ұмытпақ емес. Салауат жоғары оқу орнында да қоғамдық жұмыстарға белсене араласып кетті. Жастайынан өнерге құлшынып, домбыра мен гитара тартып, әп салып өскен жас жігіт көп ұзамай университеттің вокальдық ансамбліне жетекші болды, комсомол комитетіне, студенттік кеңеске мүше болып сайланды. Жазда студенттердің құрылыс отрядына аттанды. Сойтіп, қызықпен жүріп студенттік шақтың қалай өте шыққанын да байқамай қалады. Қоғамдық жұмыстарға араласа жүріп, оқуын үздік оқыған Салауатты университеттің Қазақстан тарихы кафедрасына аға лаборант етіп қалдырады. Екі жыл әскер қатарына барып келген соң, өзі оқыған оқу ордасына қайтадан оралып, ҚарМУ-дың Студенттер сарайына директор болады. Одан соң студенттер құрылыс отрядының нұсқаушысы, облыстық комсомол комитетінің нұсқаушысы, кейіннен Қарағандыдағы Ленин, Теміржол және Октябрь аудандық партия комитеттерінің нұсқаушысы қызметтерін атқарады. Бұл қызметтер оның алдағы уақыттағы жұмыстарының жемісті болуына, азаматтық көзқарасының қалыпташуына жол сілтеген еді.

Содан 1991 жылы Салауат ҚарМУ-ға қайта оралып, ғылым жолына бет бұрады. Сонымен қоса тарих факультеті деканының орынбасары қызметін де атқарады. Осындай ұйымдастырушылық, қабілетінің арқасында оны университет ұжымы 1998 жылы оқу орны кәсіподақ комитетінің төрағасы етіп сайлайды.

Сөйтін жүріп ғылым жолындағы ұстазы, тарих ғылымдарының докторы, профессор Аманжол Күзембайұлының жетекшілігімен 1997 жылы Әл-Фараби атындағы Қазақтың Мемлекеттік ұлттық университетінде «Кенес дәуіріне дейінгі Қазақстан тарихын кезеңдеу мәселесі және принциптері» деген тақырыпта ғылым кандидаты атағына диссертацияны абыроймен қорғап шығады. Қазір Салауат Қамшыбайұлы мәдениет тарихына, тарих мәселесіне арналған 38 басылым жариялаған, осы саланың маманы болып табылады.

Ол ҚР Мемлекеттік нышандар туралы облыстық комиссияның мүшесі, «Нұр Отан» ХДП Қазыбек би атындағы аудандық филиалы төрағасының орынбасары, облыстағы студенттік құрылыс отрядын қайтадан жандандырушы. Бұған қоса ол 2005 жылы ҚР Президентінің сайлауы кезінде Н.Назарбаевтың сенімді өкілі болды.

Бұл күнде университеттің әлеуметтік мәселелер жөніндегі проректоры қызметін абыроймен атқарып жүрген Салауат Кентбек іскер басшы, білікті ғалым, ҚарМУ-дың ректоры Е.Көбеевтің басшылығымен талай игілікті істерді жүзеге асыруда. Бұл қызметтің сан-салалы, шаруашылық жұмыстары, оқытушылардың болсын, студенттердің болсын қиын да күрделі әлеуметтік жағдайын шешумен айналысатын күрделі қызмет екені елдің барлығына белгілі. Әлеуметтік сала бойынша көмек сұрап келетіндер көп. Оның барлығына да жағдай жасағысы келеді. Бірақ кейде ол қысқа жіптің күрмеуге келмей қалатындығына қынжылады.

Осындай әлеуметтік саладағы жұмыстармен қоса Салауат ғылыми зерттеулермен де, ұстаздық еңбекпен де айналысу-

да. Студенттерге Қазақстан тарихы пәнінен дәріс оқып жүр. Қазір Қазақстанның қай түкпіріне барса да алдынан бір кездегі шәкірттері шығады екен. Олардың ұстазына деген ізгі ниетінің өзі неге тұрады. Сондықтан да ол шәкірттеріне бүгінгі күннің баласы, ертеңгі күннің данасы деп қарайды. Бақытым отбасым, жарым, балаларым, байлығым достарым, тірегім - туыстарым, аға-ана, бауырларым дегенді өмірлік бағдар тұтқан. Осыған орай ол жары, жоғары білімді экономист Заурен Тәңірбергелқызы екеуі алды оқу бітіріп, қызмет атқарып жүрген, соңы мектептің бастауып сыныбында оқып жүрген төрт бала өсіруде. Оларды қазақша тілмен, қазақша ділмен оқытып, тәрбиелеуде. Үй ішінде барлығы қазақша сөйлеп, барлығы отыра қалып әп шырқайтындығын қайтесің. Баланың азамат болып қалыптасуы ананың ақ сүтімен, болмысымен келетіндігін ол ешқашан естен шығармайды.

Оның алға қойған мақсаты да осал емес, бір күнші байлықты бақыт деп, бір күнші кедейлікті кемдік деп түсінбейтін алғыр жап үлкен табыстарды алдағы күннен күтуде. Ол орасан зор еңбекпен келетін ғылыми-зерттеу жұмыстарын жалғастырып жатыр.

Бұл күнде ҚР Президентінің Алғыс хатымен марапатталған, ҚР Білім беру саласының Құрметті қызметкері Салуат Қамшыбайұлы Кентбек еңселі, ердің, жасы елуге келіп отыр. Осы мерейтойына байланысты құттықтай отырып, алдағы уақытта да талай асулардан аса беруге, мақсатына жете беруіне тілектестік білдіреміз.

ЕСКЕРТУ: Бұл мақала 2009 жылы 50 жасқа толғанда жазылған болатын. Салуат Кентбек қазір сол орнында қызмет атқарып жатыр. Қарағанды қалалық мәслихатының депутаты.

АҚСОРАҢ АЛЫСТАН КӨРІНЕДІ

Арқаның ең биік шыңы, алыстан көрінетін Ақсораның бауырында туып, алысқа қол созған азаматтардың бірі Мұратхан Қожахметұлы.

Ұлы Отан соғысынан бір қолынап айырылып, мүгедек болып оралған ауыл мұғалімі Қожахмет Смағұлұлының отбасында 1946 жылдың қаңтарында дүниеге келген Мұратхан бес жасының өзінде «қара» таниды. Сонысына қызыққан әкесі «Қарап отырғанша оқи берсін» деп мектепке береді. Бірақ өзінің

қатарластарынан бұрын есейіп, мектепті де бұрын бітіргенімен кейін қиындыққа кез болатынын білмей еді. Орта мектепті 1961 жылы он бес жарым жасында аяқтап, Алматыдағы ауыл шаруашылығы институтына оқуға барады. Институттың агрономия факультетіне құжаттарын тапсырған Мұратхан барлық сабақтан емтиханды ойдағыдай тапсырғанымен, жасы толмағандықтан оқуға түсе алмайды. Институтқа тек он жеті жастан бастап қана қабылдайды екен. Содан басы салбырап, ауылға оралған баласын әкесі жаңа

құрылған «Шұбартау» совхозының бір бөлімшесіндегі мектепке мұғалім етіп жібереді.

Бір үйдің үлкені болған Мұратхан әкесі марқұмның жайдары мінезі мен жарқын бейнесін әрқашан ұмытпайды. «Әкем мектептің бастауыш сыныптарында ұстаз болып қызмет еткендігінен болар, бала бойындағы алғырлық пен білімге деген құштарлықты, қабілетті тез аңғаратын. Әр адамның мінез-құлқына, шыққан тегіне көп назар аударатын. Пағыз педагог еді. Көп балалы болса да, туған-туыстың балаларын топырлатып үйден оқытты» деп еске алады. Ол кісінің таяқтап тастайтыны бар болғанымен қайтымы да тез екен. Бірақ баласының есінде таяқтаған сәті емес, тәрбиенің басқа бір әдісін қолданғаны қалыпты.

- Бұзауларды енесіне жамыратпай бағу ауыл баласының міндеті ғой. Бір күні асықтың қызығымен бұзауларды өрістен айдап келуді ұмытып кетіп, бүкіл үйді қаттықсыз қалдырдым. Сол күні ауылға артистердің концерті келе қалмасы бар емес пе. Әкем ұрған да жоқ, ұрысқан да жоқ. Концертке өзі де бармай, мені де жібермей қойды. Үйдегілер концерттің қызығын көріп, оралып жатқан кезде ішімнің ашығаны әлі есімнен кетпейді. Содан кейін бұзауларды жамыратпайтын болдым, деп еске алады Мұратхан аға бұл күнде.

Содан бір жылдай мұғалім болып қызмет атқарып, келесі жылы институтқа қайтадан келеді. Бұл жолы небәрі тоғыз балл ғана алып, конкурстан өте алмай қалады. Құжаттарын алмақ болып институтқа келгенде Рахмет Маскеев деген кісімен танысады. Бұл кісі негізінен қарқаралылық екен, қазір Орал педагогикалық институтында оқытушы болып қызмет атқарады екен. Сол кісі өзі қызмет атқаратын оқу орнына түсуге шақырады. А.Пушкин атындағы Орал мемлекеттік педагогикалық институтына география және биология мамандығы бойынша оқуға түскен соң ауылға телеграмма жібереді ғой. Сонда «ол жаққа қалай өтіп кетті» деп, үйдің іші не сенерін, не сенбесін білмей дал болып қалыпты. Батыс Қазақстанда бес

жыл оқыған соң, енді ауылға қайтпақ болса, жібермейді. Сонда оқытушылыққа қалдырады. Тағы да екі жыл қызмет атқарады. Айтпақшы, Мұратхан аға осында оқын жүргендегі бір оқиғаны ұмытпай еске алып отырады.

- Ол кезде Қарағандыға Алматы арқылы ұшамыз. Бірінші куретан соң жазғы демалысқа шыққанмын. Алматыдағы педагогикалық институттың география факультетіне ауыспак ниетпен жолшыбай соға кетпек болдым. Деканға жолықтым. Ол кісі келісті. Одан шыққан соң әуежайға келсем, Балқаштың ұшағы дайын тұр екен, билет ала салып, мініп кеттім. Балқашта автовокзалға келсем - Ақтоғайдың автобусы жүрейін деп тұр. Онымен келген соң Ақтоғайда ауылдың адамдары кездесті. Солардың машинасымен «Қаратап» совхозындағы үйге дейін бардым. Сөйтін, кейде екі-үш күн жүруге тура келетін жолды Орал қаласынан таңертең шығып, кешке ауылға жеткен бір сәтті оқиға болған, - дейді өткенді ойға оралтын.

Мұратхан аға 1969 жылдан Қарағанды кооператив институтының (қазіргі экономикалық университет) экономикалық география кафедрасында қызмет атқарады. Е.Бокетов атындағы ҚарМУ-ға 1974 жылы ауысқан екен. Онда көп жыл экономикалық география пәнінен дәріс беріп, экономика факультеті деканының орынбасары болады. Экономика факультетінің құрылуына, оның қалыптасуына көп еңбек сіңірді. Г.Плеханов атындағы Мәскеу халық шаруашылығы институтының аспирантурасын сырттай оқын бітіріп, 1980 жылы Г.Герцен атындағы Ленинград педагогикалық институтында кандидаттық диссертация қорғайды. Мұратхан Қожахмет бұл күнде экономика және әлеуметтік география саласы бойынша республикадағы белгілі мамандардың бірі болып саналады. Жаңа инновациялық оқу-әдістемелік үрдістерін қолдану арқылы «Экономикалық-географиялық проблемалар», «Қазақстан Республикасы аграрарлық-өнеркәсіптік кешенінің географиялық мәселелері», «Географиялық мәдениет», «Қазақстан Республикасының халықаралық еңбек бөлінісі жүйесіндегі орны» атты

жаңа курстарды әзірледі. Оның ғылыми еңбектерінің негізі Қазақстан Республикасының ондіртін күштеріні орналастыру және аумақтық ұйымдастыру мәселелеріне арналған. Ол 85-тен астам ғылыми және ғылыми-әдістемелік еңбектің авторы. Оның ішінде төрт оқулық құрал басып шығарған. Мұратхан Қожахметтің тікелей басшылығымен ҚарМУ-де география мамандығы ашылып, география кафедрасы ұйымдастырылды. Оның басқаруымен география кафедрасы республикада белгілі оқу және ғылыми ұжымға айналды. Өткен он бес жыл ішінде талай жүздеген мамандар даярланып шығарылды. Мұратхан «Орталық Қазақстанның географиялық және экологиялық проблемалары» атты ғылыми тақырыптың жетекшісі. Бұл мәселелер бойынша төрт кандидаттық диссертация қорғалды. Тікелей ғылыми жетекшісі ретінде бір ғылым кандидатын даярлады. Екінші ғылыми жұмыс қорғауға тапсырылды. Оның жетекшілігімен Қазақстан Республикасы География қоғамының Орталық Қазақстан бөлімшесі ұйымдастырылды. Қазіргі кезде география кафедрасының меңгерушісі қызметін атқарып жүрген Мұратхан Қожахмет ҚР Ғылым және білім министрлігінің Құрмет грамотасымен марапатталған. Бұл кафедра мен оның ұжымының да қол жеткен жоғары табыстары ауыз толтырып айтарлықтай болса, оған оның меңгерушісінің де қосқан үлесі аз болмаса керек. Сондықтан да Қазақстанның ғылымын дамытуға қосқан үлесі және білім беру саласындағы көп жылдық еңбегі үшін Мұратхан Қожахмет өткен жылы «Қазақстан Республикасы білім беру ісінің Құрметті қызметкері» белгісімен марапатталды. Міне, осындай еңбегімен елге танылған, білім беру ісінің ардагері, бүгінде ашыы жастың аскарына шыққан Мұратхан Қожахмет ағамыздың алдағы уақытта да ғылымға қосар үлесі аз болмауға тиіс деп ойлаймыз.

ЕСКЕРТУ: Бұл мақал 2006 жылы Мұратхан ағамыздың 60 жасқа толуына орай жазылған еді. Ол кісі ғылым жолындағы қызметін әлі де жалғастыру үстінде.

«ӨМІРГЕ ТӘРБИЕЛЕУ ҚАЖЕТ»

Облыстық мемлекеттік қызметшілер мен білім беру қызметкерлерінің біліктілігін арттыру және қайта даярлау институты өз саласы бойынша табысты жұмыс атқарып келе жатқан ордалы шаңырақ. Осы институтқа он бес жылдан бері физика ғылымдарының кандидаты, Ы.Алтынсарин атындағы Қазақтың ұлттық білім академиясының корреспондент-мүшесі, профессор Сәбит Сейітұлы КОНТАЕВ білгірлікпен басшылық жасап келеді. Бүгін осы институ-

тут ректорының 60 жасқа толуына орай тәрбие мәселесі төңірегінде әңгіме қозғаудың сәті түсті.

- Сәбит Сейітұлы, әңгіmemізді балаларға тәрбие беру мәселесінен бастасақ деймін. Өйткені, өткен тоталитарлық кезеңмен салыстырылып, көптеген жайларға бүгінгі кезеңде жаңаша баға беріліп жүрген жайы бар ғой.

- Жалпы, бүгінгі күннің ең үлкен проблемасы, еліміздегі басты проблема адамгершілік-рухани тәрбие болып санала-

ды. Адамгершілік-рухани тәрбие осы 70-80 жылғы білім беру жүйесінде болмаған деп айтуға негізіміз бар. Бұрын тек білім беру жүйесі ғана болды. Сол технократиялық білімнің әсерін енді-енді сезініп жатырмыз. Ойткені, Кеңестер заманындағы педагогика идеяландырылған болды. Ол кездегі білім беру жүйесінің басты мақсаты негізінен қоғамға, мемлекетке, партияға қажетті біліммен қамтамасыз ету болып табылатын. Мәселен, әдебиетте Мағжан мен Шәкәрім болмады. Ойткені, олардың қозғарасы партиялық идеологияға қайшы келді. Яғни, жалпы адамды қалыптастырудағы проблеманы шешудегі қозғарас басқа еді. Ол кездегі білімнің нәтижесі білім, ең, дағды. Бейнелі түрде айтқанда біз үй саламыз деп жүріп, оның тек кіршінін ғана дайындашыз. Үйдің өзі жоқ, ою-өрнегі жоқ, жылуы жоқ. Тек шапшылып жатқан кіршіңгер ғана бар. Ол үйді салу үшін басқа да заттар керек қой. Егер олар өмірге келіп, олар жұмыс істемесе, үй салынбайды деген сөз. Ол таным, қозғарас болып табылады.

- Неге бұлай болды деп ойлайсыз?

- Ол кезде бұлай болған себебі орта жабық болды. Дүние жүзімен қарым-қатынас болмады. Сондықтан, шындық, ақиқат деген аз еді. Бізге жоғарыдан идеяландырылған ақиқат қана жетті.

Шындық пен ақиқат пікірталас кезінде келеді. Адам бір нәрсеге сенімсіздікпен, дұдамалдана қараса ғана оның ақиқатына зергітеу нәтижесінде жетеді. Ал ол кезде біздің дұдамалдануға құқығымыз болмады. Жоғарыдан түскен нұсқауды орындауға тиіс болдық.

Жасырағыны жоқ, білімде талай жетістіктерге де жеттік. Бірақ, соның өзі қолданылмай жатты. Адамдардың ұлттық орнекте көрінуіне жағдай жасалмады.

Егемендік алған соң ғана ақиқат көзін ашып жібердік. Сырттан ақпараттар ағылып келіп жатыр. Ондай мол ақиқат пен ақпарат ортасында өмір сүріп үйренбеген адамдарды сондай тасқынға түсіп кетті. Бұрын бізде тек білімді игеруге ғана еп,

дағды болды. Ол өте қауіпті еді. Оған ешкімнің дауы жоқ. Ал енді мына келіп жатқан дүниеге қарсы тұра алатындай, соның қайысымы дұрыс, қайысымы қиыс, соған дұламалдана қаран, соны өзіміз шешудің орнына біреу қақтырақ айтса, соған сеніп жүре береміз.

- Алда жаһандану да келе жатыр ғой ...

- Иә, жаһандануға ешкім қарсы тұра алмайды, сондықтан да біз өзімізді-өзіміз ұстап қалу үшін осыны түсінуіміз керек. Қазір есік-терезені бекітпін ұстайтын болдық. Бұрын ол жоқ еді ғой. Қазір неше түрлі қулық-сұмдықтар найда бола бастады. Ұлтымызға ешқандай қатысы жоқ жезөкшелік, СПИД, құқық бұзушылық, үлкенді сыйламау және тағы басқа жағдайлар келді. Немқұрайдылық күннен-күнге күшейіп келеді. Біз шетелдік киім киетін болдық. Бірақ казаки киіммен отырып, онда іпкі мазмұн болмаса бәрі бір емес пе? Халқымыз іпкі дүниесімен, өмірге, елге, дүниеге деген көзқарасымен ерекшеленуі тиіс.

Тағы бір мәселе - адамдарда қорқыныш, үрей найда болды. Біреу ұрын кете ме, тонап кете ме деген сезім әр адамның бойында бар. Баланы сыртқа шығарсақ не болады? Ол ертеңгі күні қалай оқиды? Оқи ала ма? Осы сияқты сауал әр ата-ана-ның ойында жүреді. Бұлай өмір сүруге болмайды ғой.

Біз өзіміздің болашағымызға сенімді болуымыз керек. Бізге, елімізге, жерімізге керекті - болашаққа деген сенім. Баламыздың, ұрпағымыздың келешекке деген сенімі. Оның өзі жайлап-жай келмейді. Ол рухтан туады.

- Осы жерде оған білім саласы қалай көмектесе алады деген сұрақ еріксіз туындайды...

- Оның рас. Қазір он екі жылдық білім туралы айтып жүрміз. Мәселе оның жылында тұрған жоқ. Сондай білімді 11 жылда да беруге болады. Мәселе оның мазмұнында тұр. Білім негізі керек. Абай атамыз айтқандай білімсіз дүние бос. Білімге ештеңе жетпейді.

- Сонда енді мақсат білім бере отырып тәрбиелеу ғой? Білім мен тәрбие жарыса жүруі керек болды ғой?

- Дұрыс айтасыз. Ең негізгі мәселе – алдында тұрған тұлғаның қасиеттері. Ал оқыту – оның құралы. Мәселен, мен физиканы оқиды екем. Сол физика арқылы дүниетанымымды, оның әдіс-тәсілін қолдана отырып өзімнің ой-өрісімді дамытатын болсам ғана ол пайдалы. Физикадан болсын, математикадан болсын теет танысын жатырмыз ғой. Соның ішіндегі сұрақтардың қаншасы қажет, қаншасы қажет емес екендігіне біз қарап жатқан жоқпыз. Кейін ондағы сұрақтардың барлығы бірдей баланың есінде қалмайды. Сондықтан да қажеттісін ғана оқыту керек. Атом реакторы қалай жұмыс істейтіндігі қажеті жоқ. Керек кезінде оны өзі де оқып алады. Адамда білім негізі болуы қажет. Артық жүктеменің қажеті жоқ. Оған негізгі мәселені шешуді үйретуіміз керек. Жүйеге кіру үшін, санаға сіңіру үшін адамның өзінің іс-әрекеті болғаны жөн. Өзі дара-лап, саралап, бір шешімге келмейінше ол санаға жетпейді.

Экология дейміз, құқық бұзушылық дейміз, панақорлық дейміз. Соларды жай айта салғаннан гөрі әсерлі жеткізу жолын іздестірген жөн. Үнемі панақорлық дей берсек, баланың өзі «Осыны татып корейінші» деп ойлауы да мүмкін. Еврей халқының бір әдісі бар. Олар ұзақ әңгіменің ішінде керекті бір нәрсені айтып қалады да, әңгімесін жалғастыра береді екен. Содан біраз уақыт өткен соң әлгіні қайтадан айтып қалады. Сонда әлгі сөз ұмыттырмай, миға жабысып қалады екен. Кейде психологияның осындай сәттері де бар.

- Бізде бұрын экономикалық та, экологиялық та тәрбие болған жоқ. Оның өзі енді ғана беріле бастады. Ол не үшін керек?

- Мұндай тәрбиенің маңызы зор. Мәселен, қазіргі кезде Балқашта АЭС салу керек пе, жоқ па деген талас туыптан жатыр. Осы мәселемен балалар да айналысуда. Келешекте депутат болатын, соған дауыс беретін буын оқушыларымыз ғой. Бұл бірінші, энергетика проблемасы. Ол үшін экономикалық тәрбие керек. Ол ақшаны қайдан аламын, оны қалай жұмсаймын, оны табудың қандай жақтары бар, АЭС салғанда ұрпағы-

мызға, өзімізге қандай пайда әкеледі. Екінші жағы бар. Ол бұдан туындайтын экологиялық проблема. Ол елімізге, жерімізге қаншалықты зиянды? Оның да экологиялық тетігі болуы керек. Осы екеуімен қаруланса ғана, осы екеуін саралай білсе ғана ол бала мұның қаншалықты дұрыс, қаншылақты бұрыс екендігін айта алады. Экономикалық білім математикадан, физикадан, химиядан тұрады. Экологиялық білімде химияның негіздері қолданылады. Егер алған білімі оның өмірдегі әлеуметтік проблемаларды шешуге пайдаланылмаса, ондай білімнің құны көк тиып.

Дүниенің барлығы тәрбиеге байланысты. Ол аға-бабамыздан келе жатыр. Бұрынғы үлкендер кішкентай баланы жапына алып отырып әңгіме тыңдатқан. Тәрбиені баланың санасына солай сіңірген. Ал, біз болсақ, баланы мектепке алып барамыз. Онда білімнің барлық түрін алуға жақсы жағдай жасалған. Сонда біз тағы да технократияға кетіп қаламыз ба? Рухни байлығымыз қайда қалады? Адамгершілік тәрбиені қалай береміз? Біздің ұлттық рухымызды бойымызға сіңіретін – әдебиет пен өнер. Ол адам келешекте музыкант не суретші болмаса да соның рухымен қоректенуі керек. Қалада өтпін жатқан классикалық музыка концертіне, түрлі кормелерге назарын аудару білуіміз керек. Бала оған бүгін бармаса, ертең барады. Экология дегеніміз де осы. Осындай құндылықты дүниелерімізді түгенден тастап отырған жөн. Бала сол арқылы келешекте өзінің көңіл-күйін реттейтін болады.

Кейде адамның шаршап кеткен кезінде, деградацияға ұшыраған шағында өзіне-өзі келуі үшін белгілі бір әуен, күй тылдаса қалпына келеді. Өмірдің өзі ауыр. Кей сәтте көңіл-күй құлдырап, құлазып кетуі мүмкін ғой. Бұл өмірден түңілу ғой. Сондай жағдайда жастар өзіне-өзі қол салуға дейін барады. Бұл оның өмір сүруге қажет энергетиканың жетіспеушілігі. Осы кезде әсемдік ағыны, табиғат аясына шығып дем алу қажет. Адамды өмірге дайындағанда адамның жеке басының қасиеттері ескерілуі керек. Адамды өмірге бейімдегенде өнер, мәдениет, әсемдік сияқты энергетика көздері арқылы тәрбиелесе ғана

нiмдi болмақ. Сонда адам тек тамақ iшiп қана қоймай, сонымен қоса, өмiрдегi басқа да зағтарға ынтасы туындайды.

- Сонда рухты, рухани тәрбиенi жоғары қоятын болдық па?

- Бiреу математиканы бiлмейсiң деп, бiреу химияны бiлмейсiң деп үреады. Баланың одан қоңлi қалады. Бiзге ең бiрiншi кезекте рух керек. Сонда ұлттық бiлiм беру жүйесi дамиды. Мұның екiншi жағы руханият. Мәселен, Абай «Айналада көз сал» дейдi. Ол әсемдiктi, сұлулықты меңзеп кеттi. Сол Абайдың салып кеткен жолы арқылы өмiрдiң өзiн аңамыз. Баланың ақын бөңв-болмамы мiндет емес, бiрақ әдебиеттi түсiнуi керек. Ал ақын болу ол басқа мәселе. Ол талап. Мәселен, мен физикпiн. Мен әсемдiктi Абайдың көймен көре бiлiп, өмiр сүруге құнғарлық пайда болғанда ғана мен осы мамандықтың несi бола аламын. Мұның бiрiнсiз бiрi жоқ. Ойткенi, бiржақты өмiр сүруге болмайды.

- Осы рухани тәрбие мәселесiн бiздiң ел ғана қолға алып жатыр ма, болмаса мұндай тәрбие әлемнiң басқа да елдерiнде бар нәрсе ме?

- Мұндай рухани тәрбие дегенiмiз көпшiлiк еңде бар. Олардың өздерiнiң ерекшелiктерi болады. Бiрақ, мұндай тәрбие өте аз. Ал бұрынғы кеңестiк дәуiрде мұндай тәрбие болған жоқ деп үзiлдi-кесiлдi айтуға болмайды. Ол жалпыға бiрдей жүргiзiлдi. Жеке тұлғаға қатысты болған жоқ. Ол мектептiң ғана емес, жалпы қоғамның мойнында болды. Белгiлi бiр дағдыға байланысты болды.

Қазiр қаран отырсақ, көпшiлiк ел әңгiме кезiнде кемшiлiктi ауылдан көредi. Бiрақ, дәлел жоқ. Неге сүйенiп айтып отырғанын өзi де бiлмейдi. Елден естiгенiн айтады. Олай негiзсiз сөйлеуге болмайды.

Президентiмiздiң алға қойып отырған мәселесiнiң бiрi – Отанды сүю, Отанға деген сенiмдiлiк. Оны патриотизм деп те атаймыз. Рухы жоғары адам Отансүйгiн болады. Мiне, бiз осы салада көптеген жұмыстар атқарып жатырмыз.

Осыдан біраз жыл бұрын Эстонияда болған едім. Сонда бір тәжірибеге қатысып, менің көргенім балалар үйіндегі жетімдерді жазғы каникул кезінде ешкім орысша сөйлемейтін деревняға 2 - 3 айға жібереді екен. Соған барып, балалармен сөйлестік. Сонда олар әбден қорқып қалған ғой, есіктің неге құлыпталмайтынына таңданады. Балалар бірдеңе бүлдіріп қойғанда ұрыспайтындығына түсінбейді. Олар үшін бірдеңе бүлдірген баланың таяқ жеуі міндетті болып көрінеді. Сол сияқты олар тұрғындардың бір-біріне деген адамгершілік қарым-қатынасына да таң қалады. Ол балалар бұрын тек жаманшылықты ғана көрген ғой.

Осыған байланысты біздің мақсат рухани тәрбиенің көзін ашу болып табылады.

- Сонда білім беру жүйесінде көптеген ізденістер жасалып жатқан болды ғой?

- Иә. Ендігі жерде білім беру жүйесінде жасалып жатқандардың барлығы осындай тәрбиенің тетіктерін табу. Бұл оңай жұмыс емес. Мақсат-міндетіміз осыны қалай енгізу, қалай іске асыру, білім беру жүйесінде қандай мазмұн, қандай өзгеріс болуы керек деген мәселелерге арналып отыр. Осыған байланысты білім беру департаментімен біріге отырып, жаңа білім беру жүйесіне қошудың 14 жобасын өмірге әкеліп отырмыз. Бұлар оқушылардың бойында ендігінше қалыптастыруға арналған әр бағыттағы нәрсе. Ол мұғалімдердің тәуелсіздік алғаннан бергі жинақтаған тәжірибесінің негізінде келіп отыр. Ол бұрынғыдай жоғарыдан түскен нұсқау емес. Сондықтан да бұрынғыдай ұрандап емес, бұрыннан жинақталған тәжірибе негізінде мектептердің өздері, ауыл мектебі болсын, қала мектебі болсын, өздерінің бағыттарын анықтап, он екі жылдыққа көшеміз деп дайындалып жатыр. Белгілі бір әдістемелік құралдарды өздері жасайды. Ол білім негізін тәрбиеге бағыттау. Бұл, мен айтар едім, ауылдық жерлерде күшті. Олар сөзге, әнге, өнерге бейім. Сондай өнерпаздардың көзін аша білуіміз керек. Бұл

тәрбиенің екінші жағы. Қалада бірінші жағы білім беру басым. Өйткені, олар техниканы кореді.

Ауылға жаһандану әлі жете қойған жоқ. Біздің салт-дәстүріміз сияқты рухани құндылықтарымыз ауылда әлі бар. Сонда негізгі түп қазығымыз этно-мәдениетті осындай жерлерден іздеуіміз керек.

- Осыған байланысты рухани-адамгершілік тәрбие арқылы тұлғаны әлеуметтендіру мәселесімен айналысып жатқан оқу орындары бар ма деген сұрақ туындайды.

- Тікелей айналысып жатқан оқу орындары жоқ болғанымен соған бағыт ашқан гимназиялар бар. Оған Жезказған қаласындағы №9 гимназияны алуға болады. Осы Қарағандыда да көптеген гимназиялар осы бағыт бойынша мәселемен айналысуда. Ондағы балалардың да көзқарасы жақсы.

Мысалы, Ақтоғай ауданында біздің ресурстық орталығымыз ашылып, жұмыс істеп жатырмыз. Олар Шанубай атындағы және К.Байсейітова атындағы және басқа мектептерде. Бұл ұлтымыздың салт-дәстүрі сақталған, қаймағы бұзылмаған қазақ елі болған соң таңдан алдық. Ондай орталықтар Ұлытау ауданында да бар. Бұлар өзімен-өзі жатқан ел. Бұларда үлкен жобалар жасадық. Басқа жақтардан да жобалар келіп жатыр. Бұл жақтарда тәрбиенің бірінші жағын жетілдіруіміз қажет. Елбасымыз «Болашақ» бағдарламасында ауыл балаларына квотаны басым бөліп отыр. Сондықтан да біз білім негізін дамыта отырып, ауыл балаларынан мол үміт күтеміз. Талай ел азаматы ауылдан шыққан ғой.

- Балаларды өнерге тәрбиелеуде өнер және музыка мектептерінің орны қандай? Бұлар тәрбие ісімен айналыса ма?

- Өзім де осы мәселеге қарай келе жатырмын. Облысымызда көптеген өнер және музыка мектептері бар. Олар негізінен оқыту ісімен ғана айналысады. Осы мектептердің базасында неге өзіміздің шеберханаларымызды ашпасақ. Мәселен, сонау

жылдары атақты күйші, Қазақстанның халық артисі Мағауия Хамзин Балқаш қаласына көшіп келіп, тұрғанын білеміз. Сол кезде ағамыздың арқасында айдаладағы №7 мектепте төбелен тоқитғыш және өнер шеберханаларын аштық. Балалардың өздері барын, көңілдеріне ұнаған образдарын жасады. Осыдан кейін сол мектептің керсеткіштері, балалардың білімге деген құштарлығы күрт өзгерді. Кейін мектеп-гимназия ағағын алды. Тәрбие деген осы емес пе?

Кейбіреу «Төбелен деген не? Хор не үшін керек? Олар балаға не береді?» деген сияқты пессимистік мәселе көтерді. Бұл балалар үшін жаңа ұлттық рух. Мәселе төбелен тоқуда тұрған жоқ. Оған ұлттық образ беруде болды ғой. Ол өзінің өмірге деген кезкарасын бейнелейді.

- Мұндай тігу, тоқу сияқты нәрселерді технологиялық еңбек сабағында үйретпей ме?

- Үйретеді. Бірақ мұғалім қатып қалған қағидадан шықпайды. Белгілі тапсырма беріп, соны жасау, соны тігу сияқты техниканы ғана үйретеді. Бала техникаға өзі де үйренеді. Оның образ жасауы керек. Ол осы өнімді не үшін жасап жатқанын оның кімге керек екенін білуі керек. Баланы шығармашылыққа үйреткен жөн. Ол өзінің ойындағысын қолындағы өнім арқылы көрсете білуі қажет.

- Осылардың барлығы баланы өмірге тәрбиелеуден шығады ғой? Қазір балалардың құқық бұзушылығы көбейіп кетті. Оны болдырмас үшін не істеу керек?

- Өнерге тәрбиеленген баланың жүрегі жұмсақ болар еді. Өнер немқұрайдылықтан арылтар еді. Бала өзіне қажетті бір іс табар еді. Мәселен, музыканы тындай білген адам, оны түсіне білген адам ешқашан жамандыққа бармайды. Өйткені, оның көңілі сергиді, көңіл-күйі көтеріңкі болады. Ол әр уақытта эмоцияға берілген болады. Ол жылайды, ол күледі, ол уайымдай біледі. Іште жиналған шер-шемен эмоция арқылы шығып кетеді ғой. Уайымы тарқайды. Оның орнына басқасы келеді. Ол процесс тоқтап қалса, іштегі шер қатып, ондай адам қатыгездікке

барады. Мәселен, балалар үйінде өскен жетімнің жүрегі жаралы, мұңға толы. Сондықтан, оған жылы қабақ керек.

Әр бала өз жерінің құндылығын түсіне білуі қажет. Соған орай орта жолда тоқтап қалмай, мемлекеттік мәдени құндылықтарға шығу керек. Содан соң барын әлемдік құндылыққа шығу міндеті тұр. Міне, осындай жұмыстар жүзеге асқан жағдайда құқықтық тәрбие де өз арнасын табар еді.

- Енді осы институтта атқарылып жатқан істер туралы айта кеткеніңіз жөн болар. Оның негізгі бағыты қандай?

- Институтта талап зерттеу жұмыстары жасалып жатыр. Біз жай отырғамыз жоқ. Мен бұл институтқа 1993 жылы келдім. Бұл егемендікке не болған алғашқы жылдар ғой. Содан бастап білім беру жүйесіндегі ауытқушылықтарды да, жаңа ағымдарды да көріп келеміз. Сорос арқылы, ЮНЕСКО арқылы өткен әр түрлі халықаралық конференцияларға да қатыстық. АҚШ-та да болдым. Сол арқылы өз білімімізді көтеріп, соларды аралап, солармен салыстыра отырып жұмыс істеудеміз. Көптеген ойлар содан туындан жатыр. Соны талдаймыз. Сол үшін көзі ашық мұғалімдерді тандап аламыз. Шығып жатқан оқу құралдарына өз көзқарасымызды білдіреміз. Жасалып жатқан дүниелерге сын тұрғысынан қараймыз. Оған қарсы шығатын болсаң да, оны жақтайтын болсаң да бұлжытпайтын мықты дәлел керек. Институт оқытушыларының бойына да, өзіміз оқытып жатқан мұғалімдердің бойына да саралау мен даралау қасиетін дарытуға тырысамыз. Қазір институттың кез келген оқытушысы халықаралық сарапшы дәрежесінде пікір бере алады деп айта аламыз. Бұл біздің үлкен жетістігіміз. Егер шығып жатқан оқулықтарда кішкентай да болсын біздің бір пікіріміз ескерілсе, соның өзі де біз үшін тамаша табыс.

Өткен жылы тамыз мәслихатына келген вице-министр К. Шамшидинова: «Біз осы институт қызметкерлерін шақырып алып, осы кісілердің пікірімен есептесіп жұмыс істейміз» деді облыс әкімнің көзінше. Бұл біз үшін берілген үлкен баға болды.

Жалпы алғанда осындай бастаманы біз алғаш рет көтердік. Бұрын, 1993 жылға дейін мұғалімдер білімін жетілдіру институты болып келсе, оны біз бірінші рет мұғалімдердің білімін көтеру институты деп ауыстырдық. Қазіргі кезде мұғалімдерге өткізілетін курстарымыз да басқаша. Бұрын кабинеттік жүйе болатын. Олар тек жоғарыдан түскен нұсқауларды, ақпараттарды жинақтап, жергілікті жерде енгізумен айналысатын. Қазір бізде кафедралар жұмыс істейді. Бүгінгі беріліп жатқан білімнің қай жері тиімді, қай жері тиімсіз, қай жерін өзгерту қажеттігін мұғалімдердің өздері айтады. Өздері жоба жасайды. Инновациялық процестерді де өздеріне жүктейміз. Олар бұрынғыдай жоғарыдан түскенін қабылдап, айтқанды істеп жүре бермейді. Олар өздерінің жаңалықтарын енгізгісі келеді. Екі жыл болды жаңа жобаға көштік...

- Иә, енді сол жобалар туралы да шамалап айта кетсеңіз.

- Айтайын деп келе жатырмын. Екі жыл болды жаңа жобаға көштік. Мұны әкіміміз дұрыс түсініп, соған қолдау көрсетіп отыр. Ендігі мақсатымыз солармен жұмыс істеп, соларды жетілдіру. Бұрын 30 шақты инновациялық мектеп болса, енді оның саны бірте-бірте 100-ге жетіп отыр. Бір мектеп қалып қойса біздің жанымызға батады. Мектептердің бәрін қамтуымыз керек. Сол арқылы жалпы білім деңгейін көтеруге жетпекпіз. Бір бала сыртта қалса, ол үлкен кемшілігіміз.

Ресурстық орталықтарға кіргенімен оқшауланып қалғандарды да жинастырамыз. Мұндай жұмыстар тек институттағы ғана емес, облыстағы ғана емес, жалпы республикадағы білім беру жүйесін жетілдіруге үлес деген сөз. Біздің ресурстық орталық дегеніміз, көптілділік, әлеуметтендіру деген бағдарламаларымыз бүкіл республикаға тарап жатыр. Дарынды, көптілді балаларға арналған «Мұрагер» мектебінің бағдарламасы бойынша көптеген мектептер жұмыс істеуде.

Шашубай орта мектебі сияқты ресурстық орталық бірнеше мектепті қамтиды. Интерактивті тақтада жұмыс істемек тұр-

сын, оны кермеген мектептің балалары аңда-саңда болса да осында келіп, біраз уақыт жұмыс істеп кетеді. Өзірше осыны да қанағат етіп отырмыз.

- Енді өзіңіз туралы айта кетсеңіз. Неге физик болғыңыз келді? Неге осы мамандықты қаладыңыз?

- Мен ауыл баласымын. Солтүстік Қазақстан облысының Мамлют ауданындағы Бексейіт ауылында туып, сол ауылда өстім. Ауылда қазақша бастауыш мектеп қана болды. Солтүстік Қазақстанда негізінен орыстар көбірек қоныстанған ғой. Барып-келіп, үйде жатып, сегіз шақырым жердегі Бостантық ашылыдағы жалғыз сегізжылдық қазақ мектебін бітрлім. Енді қайда бару керек? Интернаты бар қазақша орта мектеп Еділдің арғы жағындағы, 150 шақырым жердегі Покровкада ғана. Сондықтан, Петропавл қаласына келдім. Мұнда дарынды балаларға арналған жалғыз ғана қазақ мектеп-интернаты болды. Оған түсу оңай емес. Соған қарамастан түстім. Тапан күнші болды. Бір ескерту алаң болды шығарып жібереді.

Мұнда бйікті ұстаздар сабақ берді. Бір тоқсаннан соң математика мен физикадан, химиядан олимпиадаға қатыстым. Содан бастап физикаға бейімделіп кеттім. Өрше, қиындық болды. Қазақ мектебін бітіріп келген маған тек орыс тілі қиынға түсті.

- Ал, осында, Қарағандыға қалай келдіңіз?

- Мұнда келуіме де сол орыс тілінің әсері болды. Орта мектепті шала орысшамен бітірген маған Петропавлдағы тек орыс тілінде оқығанын факультеттері ғана бар институтқа білім алу қиынға түсетін еді. Соған байланысты қазақ бөлімшесі бар осы Қарағандыға келдім. Танитып ешкімім жоқ болғандықтан әуелде вокзалға түіп жүрдім. Күжаттарымды тапсырған соң жағажана берді. Бізбен бірге бітірген, орысша жақсы білетін балалардың көпшілігі жергілікті институтқа қалды. Біразы Нововенбирскіден оқып келді. Қарағандыда қалып қойдым. Мен осы

- Осы жердегі ұстаздарыңыз туралы не айтар едіңіз?

- Мен институтқа түскен кезде қабылдау емтиханын алған ағаларым әлі есімде. Олар Жамбыл Ақылбаев (аспирант бо-

латтын), Обдірахман Игілікөв, Сағатбек Дәрібеков, Қайып Зейнешев сияқты ағаларымыз еді. Емтиханды сәтті тапсырып, пединституттың физика факультетіне түсіп кеттім. Бірінші семестрден соң жоғары стипендия, екінші курстан соң Лениндік стипендия алдым. Институтты бітірген соң сол кездегі пединституттың ректоры С.Баймурзин ағамыз: «Лениндік стипендияға бітіріп отырып сені қалай жібереміз», деп мені институтта алып қалды. Содан лаборант, аға лаборант, оқытушы, аға оқытушы, доцент, профессор сияқты сағылардың барлығынан өтіп, осы институтқа ректор болып келдім. Ұстаздарыма ризамын. Университет болған соң алғашқы ректорымыз, тұрама талым Е.Бокетов ақыл-кеңес беріп, мені әрқашан қолдан отырды. Одан соңғы ректорлар З.Молдахметов, А.Бегалиев, Ж.Ақылбаев сияқты ағаларымызбен де қызметтес болып, олардың да паранаты тиді. Зекен ағамыз әлі күнге дейін кездескен сәтте «Саған ризамын» деп жүреді. Бұл маған ол кісінің берген бағасы сияқты.

Университетте 13 жыл бойы кәсіподақ комитеті төрағасының орынбасары болып, халықпен жұмыс істегенімнің көп пайдасы тиді.

- Соң соңында алдағы жоспарларыңыз туралы да бір-екі ауыз айта кетсеңіз.

- Мен университетте жүргенде физиканы оқыту әдістемесімен айналыстым. Менің осы институтқа келуіме сол себеп болды. Технология дегеніміз ғылымның барлық саласына қатысты ғой. Сондықтан да, осы сала бойынша еңбектер жазып жатырмын. Оның қалай болатындығын алдағы уақыт көрсетер.

- Әңгімеңізге көп рахмет.

ЕСКЕРТУ: Бұл сұхбат 2009 жылы ақпан айында Сәбит Сейітұлының 60 жасқа толуына орай жасалған еді. Қазір Сәкен ҚР БҒМ «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» АҚ Қарағанды облысы бойынша педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыру институты директорының орынбасары болып қызмет атқаруда.

ТАҒДЫРЫНЫҢ ТАРТУЛАРЫ

Алматы экономика және статистика академиясы Қарағанды институтының ректоры Амангелді Жұмабекұлы Құдабаевты қаламызда көшпелік ел біледі. Ойткені, оның өмір жолы Қазақстандағы екінші университет саналатын Е.Бөкетов атындағы ҚарМУ-мен және Қарағандының Ленин және Совет аудандарының (кейін бірігіп Қазыбек би атындағы аудан болды) әкімдігімен тығыз байланысты.

Ол өзінің осы университетте оғызға толмай жатып профессор болғандығы үшін халқы кәдірлеген академик, сол кездегі ректор Ебісей Арыстанұлы Бөкетовтің арқасы екендігін мақтан етеді. Оны екі сөзінің бірінде аузына тастамай айтып отырады. Мұны тағдыр сыйының бір тартуы деп санайды.

Негізі ол өзінің Акмола облысының Ерейментау ауданы Благодатное селосында туғандығын тағдырының алғашқы тартуы деп есептейді. Өйткені, бұл жер атына сай, табиғаты әсем, сарқырап аққан өзені, тамаша орманы, жасыл жайылымы мол жер.

Еңбеккер әке мен шешенің арқасында орта мектепті бітіріп, әскери міндетін өтеп келген соң Целиноград педагогикалық институтының математика факультетін сырттай оқып, ауыл мектебінде сабақ беріп жүрген. Бір күні радиодан Қарағанды педагогикалық институтының университет болып, оған техника ғылымдарының докторы, профессор Е.Бөкетовтің ректор болғандығын естіп қалады да, жақ жигітпен маза кетеді. Жатса-түрса ойлайтыны Қарағандыдағы университетке барып оқу еді. Ақыры ол өз ойын жүзеге асырды. Қарағандыға келіп, қайтадан емтихан тапсырып, қайтадан математика факультетіне түседі. Қайта емтихан тапсырмасына боқтады, университет бағдарламасының институт бағдарламасынан өзгешеліктері көп екен.

Студенттік шақтың қызықтарын есінен тастамайды. Әскер қатарында партияға өтіп келген коммунист Құдабаевты бірден староста етіп сайлайды. Факультеттің болсын, университеттің болсын қоғамдық жұмысынан қалмауға тырысады. Осындай елгезек студент көзге бірден ілігіп, оны жаз бойы өтетін студенттердің біріккен құрылыс отрядының командирі етіп сайлап, РСФСР-дің Астрахань қаласына ҚарМУ-дың, политехникалық және кооператив институттарының студенттік отрядтарын бастан барады. Жыл сайын Қарағанды облысының құрылысшы студенттері алғашқы орындарды бермей, әрқашан алда келеді. Осында жүрген кездегі оқиғаларды әлі күнге дейін айтып отырады. Үш жүзден астам студент жұмыс істеп жатыр, оларды басқару оңай іс емес. Сондықтан, қатал болу қажет. Түнгі сағат 11.00-де жатқызып, таңертеңгі 7.00-де тұрғызады. Бұл уақыттан айнуға болмайды. Ол тәртіп бұзу болып саналады. Бір күні бірінші курсты бітірген бір қыз қыдырудан кешігіп, сағат он екінші кезінде келеді ғой. Оған Әужекен - қанша қиылып сұрағанымен кешірім жасамайды, ақыры оның атына ректорға хат жазылып, ертеңіне-ақ қайтарылады. Кейін білсе – оқуынан шығарылған екен. Бұдан соң ешкім тәртіпті бұзбайтын болыпты. Сол кездерде

ҚарМУ ректорының, студенттердің құрылыс отрядының облыстық штабы бастығының атына алғы хаттар келін жатқан гоі. Оны өзі де білмейді. Содан оқуын бітіргенде оны есептеу математикасы кафедрасына жұмысқа алып қалады.

Сонда істеп жүрген кезі. Бұл 1978 жыл. Бір күні оны күтпеген жерден ректорға шақыртады. Бұрын сырттай көргені болмаса, жақын сөйлесін көрмеген Ебіней Арыстанұлының кабинетінің есігін имене де, жүрекіне ашады. Коңіінде: «Неге шақырды екен?» деген сұрау бар. Бірақ академик мұны жылы қабылдайды. Хал-жағдайды сұрап білген соң өзінің әлеуметтік сала бойынша проректоры болуға қыян қарайтындығын сұрайды. Бұл шорыш түседі. Шынында да болмайтын нәрсе гоі. Оқу бітіргені кеше ғана, ғылыми атағы да жоқ. Ебекең бәрін башпен түсіндіреді. Қорқынышты ештеңе жоқ екендігін айтады. Студент кезіндегі белсенді қоғамдық қызметін алға тартады. Содан бұл келісім береді. Бірақ ғылыми кеңесте оның жастығын, ғылыми атағы жоқтығын алға тартып, қарсы шыққандар болады. Соған қарамастан ғалым ағаның өзі жастарға үміт арту керектігін, оның болашағының барлығын айтып түсіндіріп, проректор егін тағайындауға ықпал етеді.

Міне, осыдан бастап Амангелдінің еште ағы мәлім үлкен ғалыммен қоян-қолтық жұмыс істеуіне тура келеді.

Негізі Амангелді Жумабекұлы өзіне тәлімгер санайтын Ебіней Арыстанұлы туралы айта беруден жалықпайды. Айтқан сайын қанаттанып, желпіне түседі. Бұдан оның Ебекеңді кадр тұтатындығын, ол кісінің адамгершілігін паш ете түскісі келетіндігін аңғару қиын емес.

Университеттегі бұл жылдар Амангелді үшін нағыз шыңдалу мектебі болды деуге тұрарлық. Ол кезде физика-математика факультетінің ғимараты, студенттердің Мәдениет сарайы салынып жатқан болатын. Ебекеңнің құрылыс басынан қанаттанып қайтатындығын байқайды. «Біздің студенттердің Мәдениет сарайы Қазақстандағы ең

таңдаулы болады» дейтінін әлі күнге дейін айтып отырады.

Энциклопедиялық білімді, терең ойлы ғалымның биік-тен көрінуі кейбіреулерге ұнамай, оқу орны басшылығынан тайдырылуы, ХМИ-ға аға ғылыми қызметкерлікке ғана жіберілуін күйзеле отырып әңгімеледі.

Кетіп бара жатқанның өзінде мойымай, өзінің проректорларын жинап алып, әңгіме өткізіп, олардың әрқайсысымен жеке сөйлесіп, қиындыққа шыдамды болу қажеттігін ескертеді. Мұндай ер мінез бұған өмір бойы сабақ болады.

ҚарМУ-ға ректор болып тамаша ұйымдастырушы, таланкер, адамдарды жан-жақты тани білетін Зейнолла Молдахметов келген соң, оқу орнындағы жағдай жалғасын таба береді. Енді Амангелді Құдабаевты ҚарМУ-дың оқытушылары мен қызметкерлерінің кәсіподақ комитетіне төраға етіп сайлайды. Ол бұл қызметте үш бірдей есең беру сайлау мерзімін тоғыз жылды өткізеді. Осы жылдарда ұжымда өзінің принципшілдігі мен адал еңбегінің арқасында жоғары сенімге ие болады.

Амангелді Құдабаев осы уақытты да өзінің таңдырындағы тағы бір тарту деп есептейді. Өйткені, жоғары оқу орнында істеп жүрген адам лайықты қызметкер болуы қажет. Бұл дегеніңіз ғылыммен айналысу, кандидаттық диссертация қорғау деген сөз. Оқуын бігірер-бігірместен проректор болып, әкімшілік іспен айналысып кеткен адамда ғылыммен шұғылдануға уақыт қайдан болсын. Тіпті, студенттерге лекция оқуға да мұршасы болмапты. Өзінің мамандығы математикадан қорғау онай шаруа емес, одан ашақтап қалғалы қашан. Сөйтіп жүргенде Мәскеуде өткен жоғары оқу орындары кәсіподақ көшбасшыларының кеңесіне қатысады. Сонда лектор Галина Михайловна Несмеяновамен танысады. Ол кісі бұған диссертацияны республикадағы кәсіподақ қозғалысының тарихынан қорғауға кеңес береді, бұл тақырыптың қызықты және қолайлы екендігіне сендіреді. Шынында да ойлап қараса, бұл ақылдың тиімділігі көп екен.

Енді Амангелді Құдабаев Қазақ КСР Ғылым академиясы жанындағы Ш.Уәлиханов атындағы тарих, археология және этнография институтына келеді. Мұнда оған «Қазақстан кәсіподақтары халық шаруашылығын дамыту үшін күресте» деген тақырып ұсынады. Ол жылдары кәсіподақтар ғылыми тұрғыдан зерттеу объектісіне айнала қоймаған болатын. Мұндай тың тақырып көңілге қанағ бітіріп, Оужекен 1991 жылы тарих ғылымдарының кандидаты ғылыми атағына диссертацияны абыроймен қорған шықты.

Бұдан соң Амангелді Жұмабекұлына мемлекеттік басқару саласында өз қабілетін көрсетуге тура келді. Оуелі 1992 жылы бұрынғы Ленин ауданы әкімінің әлеуметтік мәселелер жөніндегі орынбасары, одан соң Совет ауданы әкімінің орынбасары, ақыр аяғында екі аудан қосылғанда Қазыбек би атындағы аудан әкімінің орынбасары болып он жылдай істейді. Бұл жылдар жаңа қоғамдық құрылыстың басталған, нарықтық экономикаға жаңа қадам басылған, ел басына қиын-қыстау кез туған, жалақы айлап кешігін, зейнетақы уақытымен берілмей, бағаның шарықтан, жағдайдың құлдыраған шағы еді. Әкімнің орынбасарының, әсіресе, осы саламен айналысатын әлеуметтік сала жөніндегі орынбасарының талай нық шешім, оның ішінде жағдайы жоқтарға, жардың жағасында тұрған қарт адамдарға қайткен күнде көмектесудің сан қилы жолдарын іздеуге тура келген еді. Кейде қалыптан тыс шешімдер қабылдап жіберуіне тура келгені бар.

Амангелді Құдабаевты қаламызда жаңа ашылған оқу орны Алматы экономика және статистика академиясының Қарағанды институтына ректор етіп тағайындалуы оның тағы бір жаңа қырынан ашылуына жағдай жасады. Бұл бұрынғы, сонау 40-шы жылдары ашылған бухгалтерлік мектеп болатын. Осы оқу орнының базасында институт пайда болды. Осында жеті жылдан бері ректор болып еңбек етіп келе жатқан Амангелді Жұмабекұлы оқу орнын жаңа белеске көтере білді. Қазір оның басшылығымен жоғары білікті маман-

Енді Амангелді Құдабаев Қазақ КСР Ғылым академиясы жанындағы Ш.Уәлиханов атындағы тарих, археология және этнография институтына келеді. Мұнда оған «Қазақстан кәсіподақтары халық шаруашылығын дамыту үшін күресте» деген тақырып ұсынады. Ол жылдары кәсіподақтар ғылыми тұрғыдан зерттеу объектісіне айнала қоймаған болатын. Мұндай тың тақырып көңілге қанағ бітіріп, Оужекен 1991 жылы тарих ғылымдарының кандидаты ғылыми атағына диссертацияны абыроймен қорған шықты.

Бұдан соң Амангелді Жұмабекұлына мемлекеттік басқару саласында өз қабілетін көрсетуге тура келді. Оуелі 1992 жылы бұрынғы Ленин ауданы әкімінің әлеуметтік мәселелер жөніндегі орынбасары, одан соң Совет ауданы әкімінің орынбасары, ақыр аяғында екі аудан қосылғанда Қазыбек би атындағы аудан әкімінің орынбасары болып он жылдай істейді. Бұл жылдар жаңа қоғамдық құрылыстың басталған, нарықтық экономикаға жаңа қадам басылған, ел басына қиын-қыстау кез туған, жалақы айлап кешігін, зейнетақы уақытымен берілмей, бағаның шарықтан, жағдайдың құлдыраған шағы еді. Әкімнің орынбасарының, әсіресе, осы саламен айналысатын әлеуметтік сала жөніндегі орынбасарының талай нық шешім, оның ішінде жағдайы жоқтарға, жардың жағасында тұрған қарт адамдарға қайткен күнде көмектесудің сан қилы жолдарын іздеуге тура келген еді. Кейде қалыптан тыс шешімдер қабылдап жіберуіне тура келгені бар.

Амангелді Құдабаевты қаламызда жаңа ашылған оқу орны Алматы экономика және статистика академиясының Қарағанды институтына ректор етіп тағайындалуы оның тағы бір жаңа қырынан ашылуына жағдай жасады. Бұл бұрынғы, сонау 40-шы жылдары ашылған бухгалтерлік мектеп болатын. Осы оқу орнының базасында институт пайда болды. Осында жеті жылдан бері ректор болып еңбек етіп келе жатқан Амангелді Жұмабекұлы оқу орнын жаңа белеске көтере білді. Қазір оның басшылығымен жоғары білікті маман-

дар даярланады. Мұндағы оқу үрдісі жаңа техникалық оқыту құралдарын пайдалана отырып, жоғары дәрежеде өткізіледі. Оқу ордасы республикамызда ең алғашқылардың бірі болып кредиттік оқыту жүйесіне көшкен.

Әужекең зайыбы шахтер медициналық кардиология бөлімінің меңгерушісі Нақия екеуі үш бала тәрбиелеп өсірген ұлағатты отбасы. Үлкендері Рүстем заңгер, ҚР Бас прокуратурасының ұйымдастыру және кадр департаментінің басқарма бастығы, қызы Жұлдыз да заңгер, ол Қарағанды қалалық ІІБ-да кадр бөлімінің аға инспекторы. Ал кіші ұлдары Дастан экономист, қала әкімінің көмекшісі.

Міне, Аман елді Құдабаевтың тағдыры тартқан тартулары осындай. Ол кісіге алдағы уақытта да осындай тартулардан бас тартпай, биіктен көріне беруге тілек білдіреміз.

МЕЙІРБИКЕ МАМАНДЫГЫНЫҢ ДҮКЕШІ

Қарағанды қаласымен қатар құрылған орта арнаулы оқу орнының педагогикалық ұжымы мәжірттерінің кәсіби шеберліктерін ұштау ісінде көптеген жетістіктерге ие болуда. Олар үнемі ізденіс үстінде. Оқыту үрдісін жетілдіру, жаңашылдық технологияны енгізу, кәсіби сауатты және бәсекеге қабілетті мамандар даярлау ісіне зор көңіл бөледі.

Колледждің материалдық-техникалық базасы жоғары деңгейлі, нарықтың бүгінгі талабына сай. Бүгінгі колледж ұжымы республикамыздың түкпір-түкпірінде және көптеген шетелдерде табысты еңбек етіп жатқан тұлғаларын мақтан етеді.

Кейінгі жылдары колледж директоры, медицина ғылымдарының кандидаты, білім беру саласының және денсаулық сақтау саласының үздігі Аманжол Нұрбековтің басшылығымен үлкен өзгерістер жасалды. Оның ішінде оқу үрдісін ақпараттандыру, материалдық-техникалық базаны кеңейту және нығайту, оқыту саласына инновациялық технологияларды енгізуді ерекше ата-

Педагогтар ұжымының мәжілісі.

уға болады. Оқытуды және білімді, икемділікті, ең дағдысын бақылаудың барлық кезеңінде ақпараттық коммуникативтік технологияны қолдану жолымен оқыту үрдісінің сапасын арттыруға ықпал ететін білім беру қызметі сапасының тиімділігіне мониторинг жүргізудің бірегей орталығы құрылған.

Клиникаға дейінгі тәжірибе кабинеттері, зерханалар, дәрісханалар осы заманғы оқыту-көрнекі құралдарымен жабдықталған, оларда әлемдік стандартқа жауап беретін, Германия мен Жапонияларда жасалған тренажерлер, имитаторлар, муляждар, интерактивті тақталар, проекторлар, жаңа үлгідегі компьютерлер қойылған, мультимедиялық зал, лингафондық кабинет, ресурстық қамтамасыз ететін Интернет, электрондық колледж жұмыс істейді. Бірнеше жылдан бері оқу орнының жеке белгісі сияқты колледждің өзінің жеке сайты бар.

Ғылыми-әдістемелік жұмыстардың аясында колледж оқы-

тушылары республикамыздың медицина колледждерінде оқып жатқандар үшін оқу құралдарын жасап, оларды басып шығарды.

Колледж оқытушылары облыс әкімінің сыйлықтарының «Алтын қолды шебер», «Олин шыңына», «Ең үздік тәлімгер» атаулары бойынша конкурса қатысын келеді. Спорттық өмір де қауырт, спартакиадалар өткізіліп тұрады. Оқытушылар мен оқушылардың командалары облыстық және қалалық жарыстарда жүлделі орындарға ие болып жүр.

Жыл сайын «Денсаулық күнін» өткізу дәстүрге айналып келеді, онда студенттер өздерінің спорттағы жетістіктерін ортаға салады. Сол сияқты «Біз талаптарды іздейміз» конкурсы, екі тілде «КВН», «студент қатарына қабылдау», «Қариялар күні» өткізіліп тұрады.

ҚР Денсаулық сақтау министрлігінің Бірыңғай ұлттық жүйе талабына орай медицина қызметінің сапасын көтеру үшін медициналық көмекті стандарттау қажет. Осы мақсатпен колледж оқытушылары хирургияда, терапияда, педиатрияда, акушерлік пен гинекологияда мейірбикелік іс-әрекеттің стандарттарын жасап шығарды.

- Біздің ұстаздарымыздың басшылығымен болашақ мамандығына деген қызығуды қалыптастыру және шығармашылық қабілетін дамыту мақсатында оқушыларымыз әр түрлі бағыттарда ғылыми-зерттеу жұмыстарымен айналысады. Бірнеше жыл қатарынан колледж оқушылары Республикалық ғылыми-тәжірибелік конференцияларда жүлделі орындарға ие болып келеді. 2004 жылы «Поиск» үйірмесінің жұмысы Алматы қаласында «XXI ғасырдың мейірбикелері» деген тақырыппен өткен ғылыми-тәжірибелік конференцияда бірінші орын алды. «Болашақ» үйірмесінің жұмысы 2008 жылы Республикалық ғылыми-техникалық конференцияда бірінші орынды, ал 2010 жылы студенттердің ғылыми-зерттеу конференциясында екінші орынды иемденді, - дейді колледж директоры Аманжол Нұрбеков.

Білім беру саласының тәжірибелік денсаулық сақтау мекемелерімен интеграцияланушысыз орта буынды медицина қызметкерлерін сапалы даярлау мүмкін емес. Сондықтан да медицина колледжі көп жылдан бері облыстық денсаулық сақтау басқармасымен тығыз байланыста жұмыс атқарып келеді.

Жұмыстың тағы бір басты саласы колледж директорының бастамасымен құрылған, «Қазақстан-2030» стратегиялық бағдарламасын және салауатты өмір салтын насихаттайтын «VITA» қоғамдық бірлестігінің қызметі. Ол үшін әр түрлі акцияларға белсене қатысатын ерікті комекшілер дайындау болып саналады. Осы қоғам құрылғаннан бергі уақыт ішінде олар «Қызыл айма» ыстық желісімен, «Гедсон Рухтер» фирмасымен, облыстық Салауатты өмір салтын қалыптастыру орталығымен, облыстық наркологиялық диспансермен және басқаларымен тығыз байланыста жұмыс атқаруда. Пікірталастар, дөңгелек столдар, конференциялар, акциялар, спорттық шаралар өткізеді.

Колледж базасында облыстық Денсаулық сақтау басқармасының мамандарының қатысуымен облыстың емдеу-сауықтыру мекемелерінде еңбек етіп жатқан мейірбике ісінің мамандарын қайта даярлау және аттестациядан өткізу, оларға біліктілік санаттарын тағайындау жұмыстары да өз деңгейінде жүргізілуде.

Бір сөзбен айтқанда 75 жасқа толып отырған орта арнаулы оқу орнында атқарылып жатқан игі істер жетерлік. Бүгінде олар өздерінің ардагерлеріне құрмет көрсетіп, «Ашық есіктер» күнін, дөңгелек столдар, түлектермен кездесулер өткізіп жатыр. Облысымыздағы байырғы оқу ордасына алдағы уақытта да зор жетістіктерге жете берулеріне тілектестік білдіреміз.

ЕСКЕРТУ: Бұл мақала Қарағанды медицина колледжіне 75 жыл толуына арналып жазылды. Суретте колледж директоры Аманжол Нұрбеков.

АРМАНЫНА ЖЕТКЕН АДАМ

Өзінің еңбегімен немесе өнерімен, болмаса қандай да бір істерімен ел арасына кетіп-пен танымал болатын адамдар бар. Солардың бірі ҚР Минералды шикізатты кешенді ұқсау ұлттық органығы бас директорының бірінші орынбасары, техника ғылымдарының докторы, профессор, ҚР Мемлекеттік сыйлығының екі мәрте лауреаты, өндірістің еңбек сіңірген қызметкері Дімкеш Мұқанов ағамыз.

Бұл кісі қарағандылықтарға ғана емес, қазір бүкіл республикаға танымал адам.

Кезінде біздің Қарағанды қаласындағы «Черметавтоматика» ғылыми-өндірістік бірлестігінің ерекше жобалау-конструкторлық бюросын 35 жыл басқарды. Осында еңбек ете жүріп бас конструктор және көптеген мемлекеттік жобалармен бағдарламалардың жетекшісі ретінде Қарағанды металлургия комбинатының («Миттал Стил Теміртау» АҚ, одан соң «АрселорМиттал Теміртау» АҚ) аглофабрика, домна пештері, оттегі-конверторлық өндірісі, ақ қаңылтыр цехы,

қаңылтыр қактау цехтары сияқты көптеген іске қосылатын объектілерін автоматтандыру жөніндегі жұмыстарға басшылық жасаған болатын. Дімкештің ұйымдастыруымен Орталық Қазақстанда қара және түсті металлургия, басқа да салалардың технологиялық үрдістерін автоматтандыратын және жетілдіретін мәселелерді кешенді шешетін, құрамында жобалау-қонструкторлық ұйымдар, тәжірибе зауыттары мен жондеу бөлімдері бар ғылыми-өндірістік кешен құрылды.

Адамның өмір жолы сан тарау болады. Осындай тамаша істерімен көрініс жүрген ғалым ағамыздың балалық шағында, бүкіл өмірінде тақтайдай даңғыл жоқ болған еді десек, қателесер едік. Ұлы Отан соғысы басталардан төрт жыл бұрын ғана дүниеге келген баланың балғын күндерінің қандай болғандығын өзіміз көрмесек те көркем фильмдер мен әлебиеттер арқылы таңысыңыз ғой.

Дімкеш жұмысыны Оразбек пен Ақжанның отбасындағы үш баланың ең кішісі болады. Кенжелері болған соң әке-шешесі мұны қатты жақсы көреді. Сондағы бар еркелеткендегісі қолына түскен қаптан жасырын шағын береді екен. Басында «Шахтастрой» басқармасында тас қалаушы болған әкесі кейін сонда машина жүргізеді. Ол кісі техника тілін меңгерген алғашқы қазақтардың бірі болыпты. Сол басқармада ұзақ жылдар істеп, күметті демалысқа шыққан соң 1974 жылы дүниеден озды.

Дімкеш №18 шахтаның жанындағы №17 орта мектепті бітіреді. Соғыстан соңғы жылдардың қиындығын басынан өткере жүріп Ленинградқа оқуға аттанады. Содан 1959 жылы Бонч-Бруевич атындағы Ленинград электротехникалық байланыс институтын бітіріп оралады. Бір қызығы сол кезде оған өз мамандығы бойынша жұмыс табылмайды. Содан еріксіз әр жерде электротехника саласында жұмыс істеп көреді. Бірақ оның барлығы да көңілінен шықпайды. Қарағанды ғылыми-зерттеу көмір институтында да біршама уақыт істейді. Онда істеп жүрген кезінде жалынды жастың

алғырлығын байқаған қала партия ұйымының басшылары комсомол жұмысына шақырады. Ақыры екі жылдан соң өзінің қалауымен ғылыми-техникалық жұмысқа кетеді. Ол өзінің жүрек түкпіріндегі қалауы жұмысын тапқанын сонда ғана түсінеді. Бұл орын Қарметзаводтағы Базалық изотопты лаборатория еді. Ол сонда алғашқы ұйымдастырушылардың бірі болатын. Кейін ол бірнеше рет қайта ұйымдастырылып, ақыры «Қазчерметавтоматика» АҚ болды.

Өзінің еңбектілігінің арқасында Дімкен халық депутаттары қалалық және облыстық Кеңестің депутаты сияқты қоғамдық жұмыстарды қоса атқара жүріп, ғылыми жұмыспен түбегейлі айналысуға уақыт тапты. ТМД елдерінің Череповецк, Ново-Липецк, КривойРог, Батыс Сібір, Магнитогорск және басқа да металлургиялық комбинаттарда қара металлургияның көптеген іске қосылатын объектілерін автоматтандыру мәселесінде айтарлықтай із қалдырды.

Ол КСРО Қара металлургия министрлігінде домна пештерін шикталауда автоматты басқару жүйесін енгізуде бас конструктор болған. Бұрынғы Кеңестер Одағы мен Үндістанда, Нигерияда, Польшада, Венгрияда және басқа да елдерде кең қолданыс тапқан домна пештері мен аэлофабрикада шикталық материалдарды өлшеуге арналған кешенді автоматты жүйе құру барысындағы жұмыстар өзінің оңтайлылығы, тиімділігі және ғылыми кемелдігімен ерекше аталады. Дімкеннің басқаруымен жасалған ғылыми жұмыстар «Қазак-мье» корпорациясының кәсіпорындарында, Евразия опер-кәсіптік қауымдастығында қолданыс тапты.

Жастарды ұйымдастыра білетін Дімкен өзі оларға тәлімгер болды. Өндірістік қызметті ғылыммен, зерттеу жұмыстарымен ұштастыра отырып, жүйелі түрде металлургиялық үрдістерді басқару және бақылау-өлшеу жұмыстарының метрологиялық параметрлерін көрсеткіштер тәртібімен есептеудің инженерлік әдісін іс жүзінде қолданды, оттегі-конвертерлік және аглодомналық басқару үрдістері мен

технологияларды оңтайландырудың параметрлерін өлшеудің ғылыми-әдістемелік негіздемесін жасады. Ал 1980 жылы ол Мәскеу балқыма және болат институтында «Ядролық-физикалық әдістерді қолдану негізінде домна балқымасының санын арттыру» деген тақырыпта ғылым кандидаты атағын алу үшін диссертацияны абыроймен қорғап шықты.

Бұдан соң да ғылым саласындағы бетбұрысты тоқтатқан жоқ. Зерттеу жұмысын одап әрі жалғастыра берді. Үлкен қуатты агрегатта қара металлургияны басқару жүйесінің технологиялық үрдістері мен ылғалды шихталық материалды бақылауды автоматтандыру құралдарын кешенді біріктіруді дайындағаны және жасағаны үшін ғылым мен техника саласы бойынша бір топ адамға (жетекшісі Д.Мұқанов) 1984 жылы Қазақ КСР-нің Мемлекеттік сыйлығы берілді.

Өндірісте жаңа техника мен ғылымды көп қажет ететін технологияны ауқымды көлемде енгізгені, автоматтандыру құралдары мен жүйелерін ойлап табу жөнінде инженерлік-өндірістік кешен құрғаны, металлургия өндірісін күшейту мақсатында жасаған жұмыстары үшін «Қазақ КСР-нің еңбек сіңірген өнеркәсіп қызметкері» атағы (1989 ж.) берілді.

Ғылымға таза ден қойған Дімкең бұдан соң ҚР ҰҒА-ның Ядролық физика институтында ақпараттық технологияны және қазіргі физикалық әдістерді пайдалана отырып металлургиялық процестерді оңтайландыру мәселелері бойынша докторлық диссертация қорғап шықты. Оны ғылыми орта аса жоғары бағалады.

Ғалым ретінде, металлургия саласын ақпараттандыру және технологиялық процестерін автоматтандыру жөнінде Дімкеш Мұқанов көптеген шетелдерге де танымал. Ол Ресей, Франция, Германия, Венгрия, Болгария және тағы басқа да елдерде өткен халықаралық конференциялар мен симпозиумдардың жұмысына қатысып, ғылыми баяндамалар жасаған болатын.

Дімкеңнің еңбекқорлығына еріксіз таң қаласың. Ол кісі

200-ден астам ғылыми еңбектің авторы, оның қатарына қара металлургияның ақпараттық және технологиялық мәселелері жөнінде, ақпараттық-өлшеу жүйесін жобалаудың теориясы мен технологиясы бойынша жасалған 11 монография жатады. Ал соның ішінде «Домналық және оттегі-конвертерлік процестерді басқару мен технологияны оптимизациялау», «Темір және марганецті рудаларды металлургиялық өңдеу және оларды дайындау» (авторлармен бірігіп), «Қағаты отынның ылғалдылығы мен күлділігін бақылаудың аспаптық әдістері», «Өлшеу-ақпараттық жүйелер мен физикалық тәжірибелерді (экспериментті) жобалау» және басқа да еңбектері бар. Бұған қоса 48 авторлық куәлік пен патент алған. Қазір ҚР Индустрия және сауда министрлігінің Техникалық реттеу және метрология комитетінің «Металлургия өндірісінде ылғалдылықты өлшеу құралдары» туралы техникалық комитетін басқарады.

Дімкең өзінің бай тәжірибесі мен білгендерін жастарға үйретуге ұмтылады. Өрқашан Қазақстанның жаңа бағыттары үшін мамандар даярлау ісіне үнемі қатысын келеді. Оның бастамасы бойынша Республикада бірінші болып өндірістік оқу кафедрасының филиалдары құрылды. Ол 1987 жылы сол кафедраның Қарағанды мемлекеттік техникалық университетіндегі «Ақпараттық жүйелерді автоматтандыру» филиалын басқарды. Кейіннен Е.Бокетов атындағы ҚарМУ-дың «Радиофизика және электроника» кафедрасына меңгеруші болды. Ол студенттерге арналған бірнеше оқу құралдары мен әдістемелер жазып шығарды. Солардың ішінде «Ақпараттық жүйелерді автоматтандыруды жобалау», «Тәжірибелік зерттеулер және автоматтандыру жүйесі мен құралдарының сенімділігі» сияқты еңбектерді атауға болады. Ал соңғы жылдары Қ.Сәтбаев атындағы ҚазҰТУ-нің «Автоматика және телемеханика» кафедрасының профессоры. «ҚР Минералдық шикізатты кешенді ұқсату ұлттық орталығы» РМК-ның диссертациялық кеңесі төрағасының орынбасары.

Ол өндіріс қызметкерлері мен ғалымдар арасында да өте беделді. Ғылым мен техника саласы бойынша екі мәрте Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты, Халықаралық Ақпараттық академиясы президиумының мүшесі, бірнеше оқу және ғылыми зерттеу институттарының оқу кеңесінің мүшесі, Ғылым мен инженерлік қоғамның Қарағанды облыстық бөлімшесін қоса басқарады.

Ұйымдастырушылық қабілетінің арқасында Қарағанды бірқатар симпозиумдар мен семинарлар өткізу орталығына айналды. Ақпараттандыру және автоматтандыру жөнінде өткен республикалық ғылыми-техникалық конференцияның ұдайы ұйымдастырушысы және торағасы болып келді.

Еңбегінің нәтижесінде Халықаралық ақпараттандыру академиясының академигі, ҚР Минералдық ресурстар академиясының академигі болып сайланды.

Оның еңбек жолы белсенді қоғамдық жұмыстармен тығыз байланысты. Дімкең аймақтағы қоғамдық-саяси өмірге белсене араласуда. Кезінде жергілікті кеңестің депутаты болғандығын айттық. Оған қоса Олжас Сүлейменов басшылық еткен саяси партия облыстық комитетінің торағасы болып сайланған кезі де болған.

Еңбекшіл адамға уақыт табылады. Ол түрлі басылымдарда көкейкесті саяси, әлеуметтік-экономикалық, ғылыми-техникалық және адамгершілік-тәрбие тақырыптарында әр түрлі мақалалар жазуға да уақыт табады. Сондай 120-дан астам публицистикалық және ғылыми-танымдық мақала бастырған екен, олардың көпшілігі біздің «Орталық Қазақстан» газетінде де жарық көрген болатын. Солардың арасынан «Қазақстанның индустриалдық-инновациялық дамуы» (2004 ж.), «Қарағанды ғасырлар белесінде: келешекке көзқарас» (2006 ж.) атты кітаптарын ерекше атап өтуге болады. Ол кісі Қазақстан Республикасы Журналистер одағының да мүшесі.

Биыл 70 жылдығын тойлағалы отырған Қарағанды облысының дамуына да қосқан үлесі зор деп айтуға әбден тұрар-

лық. Сондықтан да қаланың қоғамдық-саяси өміріне белсене араласқаны, қаланың ғылыми-техникалық әлеуетінің дамуына және инженер кадрларын даярлауға қосқан үлесі үшін Қарағанды қаласының Құрметті азаматы атағы берілген. Ол ҚР мен КСРО-ның көптеген марапаттарына ие болған адам. Соның мысалы ретінде «Халықтар достығы» ордені мен «Астана» медалін атағасак та жетіп жатыр.

Дімкең өткен жылы ғана тағы бір жоғары атаққа ие болды. Бұл жолы Қазақстанды әлемдік жоғары технологиялық өнімдер нарығына тұрақты инновация нарығына шығаруды қамтамасыз ететін ғылыми-технологиялық және ақпараттық талдау жұмыстарының кешені үшін Тәуелсіз Қазақстанның ғылым, техника және білім саласындағы Мемлекеттік сыйлығы берілді.

Ол кісінің өзімен сөйлескенде:

Мен жасымда техника саласымен айналысуды арман еттім. Одан соң ғылымға құлаш ұру мақсаты туындады. Құдайға шүкір, барлық арманымға жеттім, деген қанағатшылық сезімін анық байқатты.

Бұл күнде педагогика саласының ардагері, ұлағатты ұстаз Сара Балқашқызы екеуі жеті немере, бір шөбере көріп отырған ұлағатты ата мен әже. Балаларының ішінде ғылым жолын қуғандары да бар.

Қазір Дімкең ағамыз жетпіс деген кемел жастың шыңына шығып отырғанымен әлі де тың. Сондықтан да алдағы уақытта да ғылым мен техниканы дамыту саласында қажымай-талмай еңбек ете береді, қосар үлесі қомақты болады деп ойлаймыз.

ЕСКЕРТУ: Бұл мақала 2006 жылы Дімкең Мұқанұлы 70 жасқа толғанда жазылған еді. Одан соң көп ұзамай ол жол апатынан қаза тапты. Кейін Д.Мұқановтың көп жыл өзі тұрған Бұқар жырау даңғылы бойындағы №15 үйдің қабырғасына ескерткіш тақта орнатылды. Е.Бөкетов атындағы уни-

верситетте өзі қызмет атқарған кафедраға аты берілді. Қазір облыстық мұрағатта Д.Мұқановқа арналған бұрынғы ұйымдас-тырылып, оған ғалымның көптеген еңбектері мен жәдігерлері қойылған. Бұлардың барлығы туралы кезінде газет бетінде жаздым.

ЖАЙСАҢ АЗАМАТ

Ауылда туып, ауылда өскен, бірақ қырандай қияға қанат қағып, өзіне тән өріс іздеген, ол өрісті ғылымның қиямет жолынан тапқан азаматтардың бірі Е.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінің профессоры, биология ғылымдарының докторы, Президенттік стипендияның иегері, білім беру саласының үздігі Нұркен МЫРЗАХАНҰЛЫ еді.

Қарқаралы ауданына қарасты Томар ауылында туып-өскен Нұркен жасынан-ақ алғыр болып өседі. Орта мектептен соң Семей қаласындағы зоотехникалық-малдәрігерлік институттың ветеринария бөліміне түсіп, онда Лениндік стипендиямен оқып, «қызыл диплом» алып шығады.

Нұркеннің ғылым жолындағы қадамы институт қабырғасында жүргеннің өзінде басталған болатын. Оның мұндай қабілетін байқаған ұстазы Мария Коханинаның ұсынысымен басында ассистенттік жұмысқа қалдырылып, кейін аспиранту-

раға түседі. Ал бұл кісі болса белгілі физиолог, академик И. Павловтың белгілі шәкірті К. Быковтың оқушысы, Қазақстанның ғылымына еңбек сіңірген ғалым, академик А. Полосухиннің ізбасары болатын. Болашақ ғалым Нұркеннің ғылыми-педагогикалық және қоғамдық қызметтері осындай құнарлы бастаулардың тамыр алатын еді. Сондықтан да бүгінгі күні Нұркен Мырзаханұлының ғалым болып қалыптасуына белгілі ғылыми мектептер мен өндіріске еңбек сіңірген қайраткерлердің орны ерекше деп ауыз толғырып айта аламыз.

Егер атап айтар болсақ, ол 1974 жылы қорғаған «Ішек лимфасының ағыны мен пондық және белоктық құрамдарына рефлекторлық әсерлер» атты кандидаттық диссертациясының вегетативтік ганглийлердің лимфа ағынына әсері тарауы Белорусь Республикасы Ғылым академиясының Физиология институтында академик Иван Булыгиннің (негізі Ақмола облысы, Атбасар ауданының тумасы) басшылығымен орындалса, оның лимфа мен қандағы белоктардың алмасуы атты тарауы Эстония Ғылым академиясының Экспериментальдық биология институтында, академик Хейна Лейсонның басшылығымен орындалды. Бұл диссертация Ресейдегі ең тұңғыш жоғары оқу орны Тарту университетінде әлемнің жеті елі академиясының академигі Марат Хаберман басқаратын диссертациялық кеңесте табыспен қорғалды. Бұдан соң Нұркен Мырзаханұлының «Ауыл шаруашылығы малдарының лимфа айналымының функционалдық ерекшеліктері» атты докторлық диссертациясының лимфа бездерінің жиырылуы мен реттелісі (автор тұңғыш рет дәлелдеген) тарауы Ленинградтың И. Мечников атындағы санитарлық-гигиеналық медицина институтының физиология кафедрасының меңгерушісі, Ресей Ғылым академиясының академигі, профессор Ратмир Орловтың зертханасында, ал лимфа бездерінің талшықтарындағы катехоламиндердің ара қатынасы академик Е. Чазов басқаратын Кардиология институтының (Мәскеу) жалпы сырқаттар зертханасының жетекшісі,

медицина ғылымдарының докторы, профессор, академик Владимир Шевелевтің басшылығымен, лимфа жүйесін зерттеу тәсілдерін жетілдіру және өзінің арнайы хирургиялық тәжірибе әдістемелерін ойлап табуы ауыл шаруашылығы малдарының Бүкілодақтық физиология, биохимия және корректу ғылыми-зерттеу институтының академигі, ветеринария ғылымдарының докторы, профессор Оли Әлшевтің зертханасында жүзеге асырылды. Докторлық диссертациясының ғылыми кеңесшілері болып профессорлар М.Коханна (маркүм) және биология ғылымдарының докторы Л.Бөлекбаева тағайындалған еді. Соңғы жағдай Қазақстан Республикасының Адам және жануарлар физиологиясы ғылыми-зерттеу институтының академиктері, биология ғылымдарының докторлары, профессорлар Казиз Ташеновтің, Хабдрахман Дүйсембиннің, Бронислав Никитиннің, медицина ғылымдарының докторы Игорь Потаптың құнды кеңестерін пайдалануға мүмкіндік туғызды. Бұл докторлық диссертация 1995 жылы осы институттың ғылыми кеңесінде профессор Л.Бөлекбаеваның жетекшілігімен тамаша қорғалды.

Ғалымның мидың маңдай бөлегінің лимфа ағынына әсерін зерттеу үшін студент кезінде орындаған «Мысықтың маңдай қуысының құрылымының ерекшеліктері» (1967 ж.) жұмысынан бастау алатын ғылыми еңбектері лимфа жүйесінің, оның ішінде лимфа бездері мен тамырларының ағзадағы зат алмасу, қорғаныс және бейімделу қызметтеріне қатынасын зерттеуге арналды. Бұған автордың осы ғылыми бағыттағы жүздеген мақаласы мен бас монографиясын айтуға болады. Ол, сонымен қатар, қазіргі замандағы адамның денсаулығының қалыптасуы, сақталуы және жетілдірілуі жолдарына байланысты саламен де табысты шұғылданып келеді. Ол елімізде тұңғыш рет осы салаға арналған «Педагогикалық валеология негіздері» (2001 ж., 2006 ж.) және «Денсаулық педагогикасы» (М.Мырзахановамен бірігіп жазған, 2005 ж.) оқу құралдарының, авторлық бағдарламалардың және

көптеген мақалалардың да авторы. Ал Н. Мырзаханұлының экологиялық мәселелерге арнаған еңбектерінің өзі бір төбе. Әсіресе, оның соңғы уақытта жарық көрген «Экологиялық эссе» (2006 ж.) кітабы көтерген мәселелерінің сопылығы, пәлсафалық деңгейінің биіктігімен ерекшеленеді. Жалпы, экологиялық әрекетіміздің ұлттық тұғырын қалыптастырудағы Н.Мырзаханұлының еңбегі өте жоғары және соны екендігін атап өтуіміз керек. Оның осы мәселелерге арнап жазған «Экологиялық зерде немесе экологиялық имандылық негіздері» атты мақалалары (барлығы 11 мақала) нағыз азаматтық, патриоттық және пәлсафалық тың ойларға бай, ғылым саласына қосылған сүбелі үлес болып табылатындығы сөзсіз.

Нұркен Мырзаханұлының ғылыми ізденістерінің тағы бір бірегей қырларының бірі - жоғары білім беру саласының педагогикасы деуге де болады. Бұл салада автор еліміздің қазіргі кездегі оқыту тұжырымдамасынан бастап, әлемдік үрдістермен (эдукология) қауышқан ұлттық педагогикалық әдістемелерге дейін қамтиды.

Білім, ғылым және қоғамдық өмір саласындағы еңбектері бағаланып жатыр. Биология саласындағы еңбегі үшін Президенттік стипендия атанған, ҚР білім беру жүйесінің үздігі белгісіне ие болды. Әсіресе, өткен жылы жемісті болды. Қазан айында Халықаралық Ақпарат академиясының академигі атанса, бір айдан соң Қазақстан Педагогикалық академиясының корреспондент мүшесі атанды.

Қазір академик Е.Бөкетов атындағы ҚарМУ-дегі биология факультетінде физиология кафедрасының профессоры, «Бейімделу физиологиясы» зертханасының меңгерушісі қызметтерін абыроймен атқарып жүрген Нұрекең қоғамдық жұмыстарды да белсенділікпен атқарады. Қазір «ҚарМУ-дің хабаршысы» журналының биология, медицина және география сериясының ғылыми редакторы. Ол басқаратын зертхана әр жыл сайын ғылыми гранттардың иегері болып келеді. 2004-2006 оқу жылдарында зертхана «Орталық Қазақстан-

ның қоршаған ортасы мен адамдарды қорғаудың биомониторлық әдістері» атты жобаны орындап, зерттеу нәтижелерін «Орталық Қазақстандағы қоршаған ортаны биомониторлау» атты монографиялық еңбек етіп шығарды. Былтырдан бері зертхана ұжымы Орталық Қазақстан аймағының мәселелеріне байланысты «Сарыарқадағы әр түрлі деңгейдегі биожүйелердің қазіргі жағдайы мен көрсеткіштерінің өзін-өзі реттеу тетіктерін бағалау» атты ғылыми жобаны іске асыру үшін ықпалсыз еңбек етуде.

Осындай үлкен ғылыми жетістіктерге қол жетугіне өзінің алдықты ұстаздары мен жетекшілерінің қосқан үлесінің зор екендігін Нүркен Мырзаханұлы мақтанышпен айтады және өзі өзінің «Өмір-сонар» атты толғанысқа толы кітабында солай деп жазған. Мәселен, алғашқы ректоры Байдолла Садықовқа арналған түсында: «Мені Лениндік етіншеңдіяғы ұсынған кеңестен соң ол: «Нүркен, бұрын жақсы оқу өзің үшін қажет болса, енді өзің өкіл болып саналатын ұлттың жастарының намысы үшін қажет» деген еді, дей келе: Қысқасы, мен сол күннен бастан қазақтың азаматы болу тек қана жақсы оқу емес, сонымен қатар, не үшін оқу керектігін де ойлау екендігіне көзім жетті» деп тұжырымдаса, екінші ректоры Уалхан Әбділманов туралы да «... біз сияқты жас ғалымдардың білімдері ғана емес жүректі, жайсаң азамат болып шығуымызға да ықпал еткені даусыз» деп шын жүректен мойындайды.

Иә, шын мәнінде жүректі де, жайсаң азамат Нүркен Мырзаханұлының алған асуынан гөрі алда шығар биігі әлі де жоғары екендігі даусыз. Сондықтан да оның ғылымның оңайлықпен келмейтін қия жолындағы еңбегіне мол табыс, шығармашылық шабыт тілейміз.

ЕСКЕРТУ: Бұл мақала 2007 жылы Нүркеннің 60 жасқа толуына байланысты жазылды. Нүрекең бұдан соң да талай мадақтар мен атақтарға ие болды. Олар туралы кезінде баспасөз беттерінде жазылды. Қазір Астана қаласында қызметте.

ҚАДІРІ АРТҚАН ХАЙРЕКЕҢ

Өмірде өзің жақын тартып тұратын, өлім түгілі біреуге көрін беруге қимайтын жандар болады. Сондай жандардың бірі сонау жылдары біз Қарағанды мемлекеттік педагогикалық институтында оқып жүрген студент кезімізде ұстаз болып, этикетика пәнінен дәріс оқыған, білім нәріне суындатқан, қазақтың қалай дұрыс сөйлеу керектігін үйреткен, сарабдал суреткер, кез келген адамды мақтан-мадақтауға онша көп бара бермейтін Ғабит Мүсірепов

сияқты классик жазушымыздың аузынан марапат естіген Хайролла Мырзағалиұлы Нұрмұқанов ағамыз еді.

Оқуға жаңа түскен кезімізде біздің филология факультетінің казак бөлімінде ғылым кандидаты саусақпен санарлықтай ғана еді, ғылым докторы мүлде болған жоқ. Біз оқып жүрген кезде бірнеше адам кандидаттық диссертациясын сәтті қорғап шықты. Соның бірі Хайролла ағамыз болатын. Кейін ол кісі филология ғылымдарының докторы атанды. Оның ішінде де Қарағандыдан тіл білімі саласында шыққан тұңғыш доктор болды.

Хайрекең шын мәнінде тамаша адам, білікті ғалым еді. Қазақ тілінің стилистикасы пәнінен дәріс беріп отырып, практикалық сабақтар өткізеді. Онда әр түрлі газет-журнал сияқты басылымдардағы сөйлемдердің стилистикалық қателерін табуға тапсырма береді. Сол кезде кейбір сөйлемдердегі орескел қателерді, сөздердің орын-орындарында тұрмағанын көргенде шын мәнінде қатты қыжылатын. Ал, ол кісі әрқашан қоңілді жүретін адам еді. Сондай тәжірибелік сабақтар кезінде қалжыңдан отыру әдеті болатын. Бірде сондай бір тәжірибелік сабақ өтін жатқан. Студенттердің бірі өзінің үйден даярлан әкелген газет қиындысын шығарды. Ол стильдік кемшілігі бар сөйлемді оқып, талдауы қажет болатын.

Қане, оқи ғой, — деді Хайрекең.

«Ауа адамзат баласы үшін аса қажет, сондықтан...», деп бастап келе жатқан студенттің сөзі:

Сонда тіттің баласына ауаның қажеті жоқ па екен? — деп бөліп жіберді.

Біз күліп жатырмыз. Ауаның тек адамзатқа ғана емес, бүкіл тіршілік иесіне қажеттігі, тіпті өсімдіктердің өзі ауасыз өспеітіндігі белгілі нәрсе ғой. Бұл сөйлемнің орашалақ құрылғаны өз алдына, тіпті мағынасының өзі қиық екендігіне көзімізді жеткізді.

Хайрекең өзінің жүріс-тұрысымен де бәрімізге үлгі еді. Кейбіреулер сияқты ойына келген оспадар сөзді айта салмайтын. Не айтса да ойланып айтатын. Кейде қоңіліне жақпай қалған сәтте қалжыңмен, немесе аңы мысқылмен айтып тастайтын. Ондай сөздері адамның қоңіліне оша ауыр соға бермейтін.

Хайрекеңді біздің «Орталық Қазақстан» газетінің редакциясына екі рет шақырдық. Екеуінде де біздің өтінішімізді қабыл алды, бас тартқан жоқ. Редактордың кеңсесінде өткен әңгімеде кең отырып, көсіле сөйледі. Көптеген жайлардан мағлұмат берді. Сөйлемді дұрыс жазу, халықтың көкей-

іне қонымды етін жеткізу туралы кеңестері әлі күнге дейін есімізде. Сол жолғы кездесуде ол кісі:

Сендер «Әкесі өлсе өлсін, әкенді көрген өлмесін» деп жазасыңдар. Оның дұрысы «Әкең өлсе де, әкенді көрген өлмесін» болуы керек.

Бұдан соң: «Мемлекеттік өртке қарсы қызмет» деген мекеме бар. Осы сөзді сол күіі терминком бекітін жіберді. Оның дұрысы «Өртке қарсы мемлекеттік қызмет» болуы керек. Әйтпесе «Мемлекеттік өрт» деген болмайды, деген сияқты кеңестер берін еді.

Бір әріптесіміздің кішкене хабарындағы «ондіріс қозғалды» деген тіркестің де дұрыс еместігін, бұл орыс тіліндегі «возбуждено производство» деген сөздің тікелей аудармасы екендігін, оның қазақ ұғымында «іс қозғалды» болып жазылуы керектігін айтқан болатын.

Осы кездесу басқаларға да, маған да зор әсер қалдырды. Қолға қалам алған сәтте ойыма Хайрекеннің кеңестері оралады да, әрбір сөйлемнің дұрыс-қисықтығына, сөздердің орналасуына тағы бір зер салып, қарап шығамын. Хайрекең болса, осы кездесуден соң сөз қолдану, сөйлемдегі сөздердің орналасуы, дұрыс сөйлеп, дұрыс жазу мәселесіне арналған көлемді мақала жазды. Ол біздің газеттің екі номеріне басылып шықты.

Хайрекеңмен әр түрлі қуаныш-қызықтарда бірге болып жүрдік. Ол кісі өзінің 70 жылдық және 75 жылдық торқалы тойына арнайы шақырды. Сондай кездесулер кезінде менің жан-жарым, ақ көңіл де, ақжарқын Нұрғайыммен танысқан еді. Кейінде Хайрекең:

- Сүйіндік баяғыдан, сонау институтқа түскен кезінен менің есімде. Бұл өте жуас болатын, біліп тұрған сабағының өзін өте баяу баяндайтын. Бір емтихан кезінде: «Өзің гым жуас екенсің. Ширақтау бір қызға үйленбесең болмас» деген едім. Сонда бұл: «Ол қолдан келеді ғой» деп жауап берген. Сол сөзінен шығыпты. Өзіне лайықты жар тауып-

ты. Екеуің бір-біріңе лайықты отбасы екеніңдер, — деп бір жағынан әзілдейтін және екінші жағынан шын мәнінде бізге деген ризашылығын білдіретін.

Біз болсақ, Оркен тәтемізбен екеуінің арасындағы қимастық пен сыйластыққа қызыға қарап, өзіміз де солардай болсақ қой деп арман ететінбіз.

Халқымыз: «Жақсымен сөйлескен бір сағатың — жылға тәңілі» дегенді тегін айтпаған ғой. Хайрекеңмен кездескен әрбір сәтіміз бұл күнде қайта оралмайтын арманға айналды. Ұмытылмас бейненің габрагты сөздері көкейімізде ұзақ жылдар сақталып, габрагты тұмыры бәрімізге үлгі болары сөзсіз.

Мен өзімнің Хайрекең сияқты гүлама ғалымның шәкірті болып, алдын көргенімді мақтан тұтамын.

Мен Хайрекеңнен дәріс тыңдаған кездерімді өмірдегі ең бір бақытты сәттер деп ұтамын.

Хайрекеңмен бірге болған уақыттар мен үшін енді қайталанбас сәттер болып қала бермек.

КОҢІЛІ КӨЛДЕЙ ЕДІ

Өмірде өшпес із қалдырған адамдар аз емес. Солардың ізі несімен қалды деген сұрақ, әрине, көкейге ерікеіз оралады. Сондай жанның бірі кезінде облыс көлеміне кеңінен танымал болған, қоңілі көлдей, жаны жайсаң, адам жанның аранашысы, белгілі дәрігер-хирург Өміржан ағамыз еді.

Қарқаралы өңірінде туып-өскен Өміржан Мәукенұлының балалық шағы елдің бәрі майдан үшін қолхозда еңбек етіп, тырбанған Ұлы Отан соғысы жылдарына сәйкес

келгендіктен, бұл да бала болып ойнап қорменгі. Бозбала шағы да соғыстан соңғы халық шаруашылығын қалпына келтіру кезіне дөп келеді. Оның дәрігерлік мамандықты қалаушың өзі тегін емес еді. Өйткені, бала кезінен соғыстан жараланып оралған кемтар жауынгерлерді көзімен көріп өсті. Олардың жаралары сыздап, шыбындай жанын қоярға жер таппай, құлындағы даусы құлаққа шыққанда, сондай жан-дарға араша түссем деп іштей ант берсе керск. Сондықтан,

да өзінің ожеттігімен талаптанып оқып, 1954 жылы Алматы қаласындағы Қазақтың мемлекеттік медицина институтын бітіріп шығады.

Жас маман өзінің еңбек жолын Қарағанды қаласындағы облыстық емханада қатардағы хирург болып бастайды. Осында екі жыл еңбек еткен соң облыстық денсаулық сақтау басқармасы Әміржан Смағұловты Қарқаралы ауданына жібереді. Мұнда ол аудандық ауруханада емхананың бас дәрігері және хирург қызметін атқарады. Сол кездегі бір оқынаны Қарағанды медицина университетінің №1 хирургиялық науқастар бөлімінің доценті Тінішбек Осанов марқұм: «Бір күні Қарқаралыда бір бойжеткенді кеуде тұсынан пышақтан кетіргісі. Күштің алай-түлей боран болғанына қарамастан зорға дегенде жетеді. Науқасты алып жүруге болмайды. Ұшақ шақыртқан екен, қона алмай Қарағандыға қайтып кетіргісі. Жағдай өте қиын. Не істеу керек? Әміржан аға дереу шешім қабылдайды да, жағдайдың қолайсыздығына қарамастан, сол жерде операция жасап, аман алып қалады. Мүндай кеуде тұсына, өкпе жаракатына операция жасау ол кезде екіншісінің қолынан келе бермейтіні», деп еске алған екен. Қазір өмірде өзі де жоқ ағаның осы естелігінің өзі қол жайды аңғартса керек.

Өзінің қызмет жасаған қырық жылдан астам уақыт ішінде пелер операциялар жасаған, пелер қиын жағдайлар кездескенде солардың барлығының дер кезінде шешімін таба білген. Қайда жүрсе де Гипократ антын адал орындаған. Сондықтан да оны білетін облыс халқы әрқашан құрмет тұтады, әрқашан есте сақтайды. Ал ол кісі қызмет атқарған Қарқаралы ауданының кейбір тұрғындары Әбекеннің жасаған операцияларын ауыздарынан тастамай, аңыз етіп айтып отырады. Ажалға араша түсіп, аман алып қалған адамдардың ризашылықтан басқа айтары жоқ. Ал, халықтың алғысына боленуден артық марапат жоқ болса керек.

Әміржан Смағұловтың белгілі хирург, халық 5 мыңнан астам операция жасанты деп аңыз етіп айтып отыратын Х.

Мақажановтан кейін облыстың бас хирургы болушың өзі тегін емес еді. Осы қызметте облыстың денсаулық сақтау ісіне зор үлес қосып, халыққа хирургиялық жәрдем көрсету ісін бұрынғыдан да жақсарту, одан әрі жетіле түсу үшін зор еңбек жасайды. Мұны өзінің бірге қызмет атқарған дос-жолдастары үнемі айтып отырады.

Әміржан Мәукенұлы 1960 жылы Қарағандыға қайтадан оралып, облыстық емханада хирург болып және санитарлық авиация бөлімінің меңгерушісі қызметін қоса атқарады. Одан соң 1965 жылы Қарағанды медицина институтының жалпы хирургия кафедрасына ассистент болып қызметке орналасады. Бұл жылдары ол өзінің білімі мен тәжірибесін болашақ хирургтерге үйретуге арнай жүріп, он жылға таяу ғылыммен айналысады. Сол кезде оның атқарып жүрген еңбегін ескеріп «Қазақ КСР денсаулық сақтау ісінің үздігі» құрметті атағын береді, кейіннен КСРО денсаулық сақтау ісінің үздігі атанады. Ұзақ жылғы маңдай тердің арқасында 1972 жылы медицина ғылымының кандидаттығы атағы үшін диссертацияны абыроймен қорғап шығады.

Жоғары санатты хирург науқастар арасында ғана емес, өзінің әріптестері арасында да зор беделге ие болған еді. Ол өзінің бай тәжірибесін болашақ дәрігерлерге жеткізіп қана қоймай, сонымен бірге, болашақ ғалымдар даярлау ісіне де айтарлықтай үлес қосты. Ол кісінің жетекшілігімен көптеген докторлық және кандидаттық диссертациялар қорғалды.

Әміржан Мәукенұлы зейнеткерлікке шыққан соң да қарап отырған жоқ. Қолынан келген көмегін жасай білді. Ол егемен еліміздің медициналық жоғары оқу орындарының студенттеріне арналған «Жалпы хирургия» оқулығының авторларының бірі болатын. Бір өкініштісі қаншама күш-жігерін жұмсаған оқулықтың жарыққа шыққанын өзі көре алмай кетті. Әміржан ағамыз сонымен қоса баспадан шыққан отызға жуық ғылыми еңбектің авторы екендігін де айта кетсек, артықтығы жоқ.

Көп жылғы берекелі еңбегі ескерусіз қалмаған доктор, «Құрмет белгісі» орденінің, көптеген медальдардың иегері Өміржан Мәукепұлы ағамыздың дүниеден бақшылыққа көпкешіне де бес жылдың жүзі болып қалыпты. «Өткен күнде белгі жоқ» деген осы да. Бірақ ағамыздың артында жоғары білімді, лауазымды қызметтегі Сәуле, Әділжан, Бауыржан атты үш баласы, олардан көрген, өзі еркелеткен немерелері бар. Шоберелерінің алды көріне бастады. Атақты Би-ағаның ұрпағы Лиза жеңгеміз немерелері мен шобересінің қызығын көруде. «Өмірде ізі қалды», «Жақсының ағы өлмейді» дегенді халқымыз осындайdan айтса керек..

ЕСКЕРТУ: Бұл мақала 2010 жылы Өміржан ағамыздың қайтыс болғанына жыл толуына арналып жазылды.

ӨМІР ӨРНЕКТЕРІ

Адамның өмірінің көпшілігі ойланумен өтетін шығар. Зинаида Асанбекқызы да көп ойланып, көп толғанады. Өйткені, өмірдегі қандай іс болмасын (мейлі, үйдегі, мейлі жұмыстағы, мейлі қоғамдық ортадағы) ойланбастан шешілмейді. Сонау Қарағанды педагогикалық институтының физика-математика факультетін бітірген жылы болатын. Оқуды жақсы аяқтаған Зина Туғанбаеваға институтта қалу туралы ұсыныс жасалды.

Бірақ әкесі Асанбек марқұм елге оралып, ауылда мұғалім болғанын қалады. Ол әке сөзін баланың жерге тастап көрмеген шақ кой. Ауылға келіп, Қайрақты руднигінде аралас мектепте мұғалім болды. Кейіннен өзімен тете бауырының кен техникумына оқуға түсуіне байланысты Қарағандыға ауысып, №4-6 аралас орта мектепте мұғалімдік етті. Одан соң сол кезде жаңадан ашылған Қарағанды кооператив институтына оқытушы болып ауысты. Қазір сонда еңбек етіп жатқанына қырық бір жыл болыпты. Кейбір сәттерде ұзақ ойдың жетегінде кетіп, осылардың бар-

лығы көп сериялы фильм сияқты көз алдынан тізбектеліп өтіп жататын кездері болады.

Шет ауданының Ақсу-Аюлы селосында дүниеге келген Зина да балалық шағы соғыс жылдарына, жастық шағы халық шаруашылығын қалпына келтіру жылдарына тап келген, сол бір заманның жастарының бірі болды. Әкесі аудандағы портфель ұстаған қызметкерлердің бірі болғандықтан Зина қиындықты көп көрген жоқ. Бастауыш сыныпты Ақсу-Аюлыда бітіргенімен, кейіннен Шет аудандық Кеңесі атқару комитеті төрағасының орынбасары болып жүрген әкесі Асанбек Тұтанбаевты Құта (кейін Егіндібұлақ) аудандық партия комитетінің бірінші хатшысы етіп ауыстырғандықтан, орта мектепті Егіндібұлақ селосында 1955 жылы аяқтаған екен. Жасына оқуға алғыр Зина орта мектепті «Алтын белгіге» бітірген санаулы оқушылардың бірі болған. Сол кезде мектеп директоры қызметін атқарған Төкен Дәуітбаев ағамыз қазір 83 жаста, Қарағанды қаласында тұрады. Кейде шәкіртімен хабарласып, сөйлесіп тұрады.

Педагогикалық институтты бітіргендер арасында ғылым докторлары мен кандидаттары болған Әбдірахман Игілікөпен, Қанат Ермағанбетовпен, Қоңырқан Қанбасовпен және басқа да белгілі ғалымдармен бірге оқығандығын мақтан етеді.

Өткенге көп ой тастайтын Зинада Асанбекқызы бұл күнде сонау пединститутты бітіргенде сонда қалмағанымен, өмірдің өзі жоғары оқу орнында қызмет атқаруға бұйыртқанына таң қалады. Бүгінде соған тәубе дейді. Ойткені, қызметте абыройсыз емес. Халықаралық ақпараттандыру Ғылым академиясының академигі, экономика ғылымдарының докторы, профессор Ерқара Балқараұлы Аймағамбетов жетекшілік ететін Қазақ Тұтыну одағы Қарағанды экономикалық университетінде қызмет атқару екінің бірінің маңдайына жазбаған бақыт. Зейнеткерлік жаста болғанымен ректордың өзі шақырып алып, оқу орнында қызмет атқара беруге рұқсат

берген. Мұндай тәжірибелі адамдар жоғары оқу ордасының алтын қазығы ғой.

Өмірден көргені көп, қарапайым да мейірімді, қажыр-қайраты мол жан шәкірттерге дәріс беріп тұрып-ақ өзінің шуақты жүрегімен тәрбие нұрын шапшады. Үстаз алдында тұрған кешегі оқушы, бүгінгі студент «мен де осы тәтемедей болсам-ау» деп армандайтыны сөзсіз. Еңбекқор жан жоғары оқу ордасының талабынан шыға білді. Соған лайық еңбектер жазды. Бүгінде «Ықтималдық теориясы», «Экономиканың математикалық методтары мен модельдері», «Сызықтық алгебра элементтері», «Дифференциальные уравнения», «Аналитическая геометрия плоскости» және «Математическое программирование» сияқты кітаптары шәкірттерге мол білім алуға үлес қосып жүрген оқулықтар. Кейінгі жылдары бұған «Математикалық анализ» және «Математикалық программалау» атты кітаптары қосылды. Жалпы алғанда Зинаида Асанбекқызының жазған еңбектерінің жалпы көлемі 130 баспа табақ болады екен. 2006 жылы жарық көрген «Математикалық программалау» атты кітаптың эниграммасында «Осы еңбегімді өмірлік серігімі болған, белгілі журналист Тілеухан Әжбабаұлы Жүсіповтің рухына бағыштадым» деген жазу бар екен.

Осы жазуды оқығанда көз алдыма бір кезде Қарағанды телерадиокомитетінде қызмет істеп жүрген кезімде комитет төрағасының орынбасары болған, одан соң облыстық партия комитетіне баспасөз жөніндегі сектордың меңгерушісі болып ауысып кеткен, одан соң өзіміздің облыстық «Орталық Қазақстан» газетінде редактор болған Тілеухан Жүсіпов ағамыз көз алдыма келді. Бұл кезде мен де осы газетте аға тілші болып қызмет атқарып жүрген едім.

Менің көкейімдегі сұрақты байқап қалды ғой деймін, Зина тәтеміз бетіме бір қарап алды да:

- Төкенмен студент кезімізде танысқанбыз. Мен физика-механика факультетінде оқып жүрген кезде ол филоло-

гия факультетінің студенті болатын. Содан Алматыға С.Киров атындағы университеттің журналистика факультетіне ауысып кетті де, оны 1964 жылы бітіріп шықты. Сол жылы үйлендік, тамыз айында тойымыз болды, — деп еске алып, әңгімемізді толықтыра түсті.

Қарағанды кооператив институтына (бүгінде Қарағанды экономикалық университеті) қызметке келгенде екі-үш балалы болған шағы. Жаңа оқу орнындағы қызмет жаңа серпінмен басталады. Орта мектепте ұстаздық қызмет атқарып, тәжірибе жинақтап келген адамға жоғары оқу орнындағы қызмет онша қиындыққа түспейді. Ұзақ мұндағы жұмыс үнемі ізденісті, жаңашылдықты қажет етеді. Сондықтан да Зина тәтеміз ізденістің, еңбек студің шырындық атқан арқау жібін ешқашан босаңсытып көрген емес. Соның нәтижесінде қазақ және орыс тілдерінде дәріс бере жүріп, жыл сайын облысаралық және халықаралық ғылыми-тәжірибелік, ғылыми-әдістемелік конференцияларға үзбей қатысып, оларда тартымды баяндамалар жасап келеді. Университет ішінде талай ғылыми конференциялар ұйымдастырып, ректорат тарапынан алғыстарға ие болды.

Математика аса күрделі және дәл ғылым. Сондықтан да дәріс кезінде болсын, семинарлық жұмыстар кезінде болсын студенттердің әрқайсысының өзіндік ерекшеліктеріне қарай жұмыс жасауға тура келеді. Орнектер мен теңдеулерден құралатын математикалық есептерді шешу кезінде студент болып университетке алған қадам басқан күшпен бастан қатан талап қояды.

Бүгінде Зина Асанбекқызының шәкірттері кең байтақ еліміздің түкпір-түкпірінде сан алуан салада қызмет атқарып жатыр. Олардың ішінде қоғам қайраткерлері де, ғалымдар да бар. Университетті «Қызыл дипломмен» бітірген Ерлан Нығматуллин бұл күнде ҚР Парламенті Сенатының депутаты. Құрылғанына қырық бес жылдан асқан Қарағанды экономикалық университетінде көп жылдан бері ректор болып

жүрген Ерқара Аймағамбетов, оқу ісі жөніндегі проректор Роза Бұғыбаева, факультет деканы Сайран Ұлақов, кафедра меңгерушілері Л.Кұлмағамбетова, М.Жетпісова, К.Мәдиева сияқты профессорлар бір кезде осында оқыған, Зинаида Асанбекқызынан дәріс алған шәкірттері. Олар бір кездегі институтты университет дәрежесіне көтеріп, біліктілігі жоғары мамандар даярлауға ат салысып, республикадағы алдыңғы қатарлы оқу орнына айналдыруға белсенді үлес қосып жүрген ғалымдар. Оқу ғимараты жөндеуден өткен, тамаша көз тартарлық болып тұрғаны осындай жанашыр жаңдардың арқасы. Олар қарт ұстаздарды құрмет тұтады, олардың еңбек етуіне барынша жағдай жасайды.

Осыдан бес жыл бұрын Зинаида Асанбекқызы 70 жасқа келгенде университет ректоры, профессор Ерқара Балқараұлы Аймағамбетов былай деп құттықтаған екен:

«Зина апай, сіз өмір асуларынан алқынбай, сүрінбей өтіп келе жатқан білімді ұстаз ғана емес, оркен жайған алып бәйтеректей әулеттің ақыншы-тіреті, ағайын-туыс, дос-жаранға қадірлі азаматсыз.

Ес біліп, өмір арнасына араласқан кезеңнен бастап білім беру саласында белсенді жұмыс атқарып келе жатқан Сіз ұстаздық баспалдақтарын мектеп қабырғасынан бастап, 1971 жылы өзіміздің қара шаңырағымыз, қазіргі Қарағанды экономикалық университетінде жалғастырдыңыз. Содан бері осы ұжымның үлгілі ұстазы, білімді маманы, жастардың тәжірибелі тәлімгерісіз.

Сіз «Экономистерге арналған математика», «Алгебра және геометрия», «Математикалық анализ», «ЭММ және М» пәндерін қазақ және орыс тілдерінде шебер жүргізе отырып, несиелік жүйе және қашықтықтан оқыту жағдайында аталған пәндерді жүргізудің амал-тәсілдерін жетілдіріп келесіз.

Бүгінде 37 ғылыми-әдістемелік нұсқаудың, оның ішінде 11 оқу құралының авторысыз. Осындай еңбектеріңіз үшін Сізге ҚЭУ-дің доценті деген атақ берілді...»

Осы үзіндіден-ақ Зинаида Асанбекқызының еңбегін ашық коруге болады. Қазақ Тұтыну одағының, облыс әкімінің Құрмет грамоталарымен марапатталған Зина төлемізді өзі еңбек ететін жоғары математика кафедрасының меңгерушісі, Абайдың қара сөздерін өлеңмен аударып жүрген ақын Сергей Жигитков те өлеңмен құттықтаған екен. Сол ұзақ өлеңнің бір шумағында былай депті:

«Вы обаятельны, умны,
Вы жепетвенны и тем сильны
Вас украшают только годы,
Вы выдержали все взгоды.
Родник духовной чистоты,
Вы мужа памяти верны.
И материнскую любовь
Вы излучаете здесь вновь
Студенты любят Вас, как мать.
Вы знания можете давать».

Осындай мадаққа не аяулы ана, ақылшы ұстаз, жастардың тәлімгері Зинаида Асанбекқызы бұл күнде жанында Тілеухан Жүсіповтей адал жар, асқақ әкенің жоқтығына қамығады. Оның артында қалған балалары, ұрпақ жаппастығы. Соған тәубе қылады. Төкең қайтыс болғанда ең кішісі Дархан үш жаста екен. Қазір 23 жасқа келді. Отпн бара жатқан тоқтаусыз уақыт. Ол КҰУ-н үздік бітірді, қазір Еуразия банкінде қызмет атқарып жатыр. Ал үлкендері Айзада кәсіпкер, жолдасы Габдул мемлекеттік қызметте, Гүлзадасы қаржыгер, жолдасы Ерлан «ТуранӘлем Банкінің» Теміртау филиалында директор, Жанна Астанада, республикалық диагностикалық орталықта улыгра-дыбыстық зерттеу маманы, биылғы жылы «Жыл мамны» атағына ие болған.

Ұстаз, ана Зинаида Асанбекқызына денсаулық, отбасына амандық тілейміз.

ЕСКЕРТУ: Мақала Зинаида Асанбекқызы Туғанбаеваның 75 жасқа толуына байланысты 2012 жылы жазылды.

ЕҢБЕК ДЕСЕ ЕРІНБЕГЕН

Қазір «Фемида» заң академиясында доцент болып еңбек ететін Ғалым Түсбайұлы Жаңаарқа ауданының Алғабас колхозында туып өсті. Әкесі Өтешұлы Түсбай мен шешесі Тишім бұл есін білгенде колхоздың малын бағушы еді. Ол кісілер содан 1959 жылға дейін сол кәсібін тастаған жоқ. Әкесі мен шешесінің сауаты онша болмағандығына қарамастан Ғалым Түсбайұлы жасынан алғыр болып өседі. Мектепте оқып жүрген кезінің өзінде алыс-алыс тауларға қарап, оның ар жағында үлкен

қалалар барлығын оларда қайнаған өмір, білім мен мәдениет барлығын ойлап, сол қалаларға барып білім жолын жалғастыруды арман ететін.

Орта мектепті күміс белгімен бітірген алғыр жас Қарағандыға жол тартқан еді. Мұнда келіп медицина институтына оқуға түседі. Оны 1956 жылы үздік бағаға бітірген ол топографиялық анатомия және оперативтік хирургия мамандығы бойынша осы институт жанындағы аспирантурада қалып,

ғалайлардың ғылымға баруына жол сілтеген белгілі оқымысты Абрам Лаббоктан тәлім алады. 1967 жылы медицина ғылымдарының кандидаты ғылыми атағын абыроймен қорғап шығады. Бұдан соң кафедрада кандидат, кейін доцент атағын алады.

Ғалекең ғылым жолындағы қиын да күрделі жұмыстарды мұнымен тоқтатып қоймай, одан әрі жалғастырады. Академик Б.Петровский басқарған Бүкілодақтық хирургия ғылыми орталығының экспериментальдық хирургия лабораториясында докторлық диссертация орындау жөніндегі аға ғылыми қызметкері болды. КСРО МІА-ның корреспондент-мүшесі, профессор Б.Огневтің ғылыми-педагогикалық мектебінен өтеді. 1982 жылдан бастап үш жыл бойы қазіргі Ресей Федерациясының Новосибирск қаласындағы Еңбек Қызыл Ту орденді мемлекеттік медицина институтының қалыпты анатомия кафедрасында аға ғылыми қызметкер. Бұл жерде оған академик Ю.Бородин жетекші болады. Бұл оқымыстылар жас ғалымның ғылыми жұмыстарына дұрыс және негізгі бағыт берген жандар еді.

Ғалекең Қарағанды мемлекеттік медицина институтының (қазіргі академия) адам анатомиясы кафедрасына 1985 жылы доцент болып ауысып келеді. Содан құрметті демалысқа шыққанға дейін бір орында тапжылмай еңбек етеді. Ол қай жерде еңбек етсе де ғылыми-педагогикалық білім жетілдіруден жалыққан емес. Мәскеудегі дәрігерлердің Бүкілодақтық білімін жетілдіру орталығында, Киевтегі Украина мемлекеттік медицина институтында, Новосибирск медицина институттарында білімін жетілдіруі осы сөзіміздің айғағы.

Медицина саласындағы жұмысын жалғастыра жүріп ізденуден әсте танбаған Ғалекең 101 ғылыми еңбек жариялап, 11 рационализаторлық ұсыныс пен өнертапқыштық еңбекке автор болған екен. Мұның ішінде «Адамның функционалдық анатомиясы» атты ғылыми монография да бар. Еңбек десе ерінбейтін Ғалекең көптеген ірі-ірі халықаралық және

бүкілодақтық, республикалық және облыстық симпозиумдар мен конгресстерге, конференциялар мен басқосуларға қатысқан. Оның өзінде жай ғана қатысып қоймай, баяндамалар жасап, пікірлер мен тәжірибе алмасуларға араласқан. Оған 1965-1967 жылдары болған коллтеральдық қан айналысы проблемасына арналған Бүкілодақтық конференцияны, 1970 жылғы анатомдардың Дүниежүзілік ІХ конгресін, 1977-1978 жылдардағы Бүкілодақтық ІҮ симпозиумдарды, 1985 жылғы Тедуг академиясы ұйымдастырған Халықаралық конференцияны атауға болады.

Ғалексн ғылыми жұмыстардан қолы босаған сәттерде қоғамдық жұмыстарға араласуға да уақыт табады. Сондай қоғамдық жұмыстарды көбіне сол кездегі комсомол ұйымдары жүктейтін еді. Ондай жұмыстарды белсенді атқарғаны үшін талай рет облыстық комсомол комитетінің, облыстық халыққа білім беру бөлімінің құрмет грамоталарымен марапатталған болатын. Ол сонымен қоса анатомдардың, гистологтардың және эмбриологтардың Бүкілодақтық ғылыми қоғамының, Қарағанды мен Новосибирск бөлімшелеріне мүше, рационализаторлар мен өнертапқыштардың Бүкілодақтық медик-техниктер қоғамының мүшесі болды.

Ғалексннің жолын қуған Мараг атты ұлы жоғары санатты дәрігер, қазір Қарағанды медицина академиясында ассистент болып қызмет етеді.

Медицина саласында үзбей еңбек етіп келе жатқан Ғалым Түсбаев ағамыз қазір «Фемида» заң академиясында дәріс береді, өзінің білгенін болашақ криминалистерге үйретуден жалықпайды. Бүгінгі таңда жетпіс жасқа желіп шыққан ағамызға болашақ мамандар даярлау ісінде әлі де талмай еңбек ете беруіне тілектестік білдіреміз.

«МАҒАН ЖАҢА КҮШ БЕРГЕНДЕЙ...»

Жуырда Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі өткізген республикалық «ЖОО үздік оқытушысы – 2011» байқауының қорытындысы шығарылды. Осындай грантка ие болғандардың ішінде Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университетінің сырттай қашықтықтап оқытатын факультет деканы, профессор Сайран Нұрсұлтанұлы УЛАҚОВ та бар. Ол соңғы жылдары 56 оқулық пен ғылыми еңбек жазып, республикамыздың және шет елдердің арнайы ғылыми журналдары мен кітаптарында жариялады. Сонымен қатар, ол көптеген шетел оқу орындарымен ғылыми-педагогикалық бағыттағы байланысты жалғастырып, жемісті қызмет атқарып келе жатқан белгілі ғалым-ұстаз. Соған орай грант иегерімен кездесіп, бірнеше сұрақ қойған едім.

– Сайран Нұрсұлтанұлы, сіз ҚЭУ-де 40 жылдан астам қызмет атқарып келесіз, бұрын да талай рет марапат-

тарға ие болып, ҚР білім беру ісінің Құрметті қызметкері атандыңыз. Байқауға қатысу талаптарында тек педагогикалық қызмет қана емес ғылыми жетістіктер де қатар есепке алынатындығы белгілі. Бұл да көп жылғы еңбегіңіздің жемісі іспеттес. Сондықтан да алған грантыңызбен шын жүректен құттықтай отырып, бұл байқауға қойылатын талап қандай, оған кімдер қатыса алды, гранттың саны және оның жеңімпаздары жайында түсінік бере кетсеңіз?

Көңіліңізге рахмет. Мен, біріншіден, ие болып отырған бұл сыйлықты алуға себеп болған, өзім үзбей 40 жыл қабырғасында еңбек етіп жүрген қара шаңырағым Қарағанды экономикалық университетінің ұжымына, оның ректоры Ерқара Балқараұлына шексіз рахмет айтудан бастағым келеді. Ойгкені, бұл сыйлыққа ұсыныс сол ұжымнан болып, Білім және ғылым министрлігі тарапынан қолдау тауып, байқау комиссиясы оң шешім шығарды. Екіншіден, мұндай грант арқылы жоғары оқу орындарының оқытушыларының педагогикалық қызметке, ғылымға деген шығармашылығын ынталандырып, оларға моральдық және қомақты материалдық қолдау жасап отырған Білім және ғылым министрлігі басшыларына да ризашылығым зор. Қазір ТМД елдері ішінде осындай кең мөлшерде оқытушы-ғалымдарды қамтып, әр жыл қорытындысы бойынша грантқа қомақты қаржы бөліп, олардың шығармашылық табыстарға ынталандырып отырған мемлекеттер жоқтың қасы. Бұл да біздің Қазақстанымыздың 20 жылдық тәуелсіздігінің бір жетістігі, білім мен ғылымды дамытуға деген тұрақты ұстанымының бір көрінісі екенін айтпай кетуге болмайды. Аталған байқау ҚР Білім және ғылым министрлігі тарапынан «ЖОО үздік оқытушысы» мемлекеттік грантын тағайындаудың ережесіне сәйкес өткізіліп отыр. ҚР білім және ғылым министрі Бақытжан Жұмағұловтың төрағалық стуімен өткен жылдың 28 желтоқсанында болған комиссия отырысында 2011 жылғы «Жоғары оқу орнының

үздік оқытушысы» мемлекеттік грантын тағайындау жөніндегі республикалық байқаудың қорытындысы шығарылды. Дәстүрлі байқау 2011 жылдың 8 қарашасы мен 1 желтоқсан аралығында өтті. 2010 жылы оған 86 жоғары оқу орнынан 850-ден астам үміткер қатысса, 2011 жылы 84 жоғары оқу орнынан (38 мемлекеттік, 14 акционерлік, 32 жекеменшік ЖОО) 600-ден астам оқытушы бақтарын сынады. Нәтижесінде, ғылымның 19 саласы бойынша 200 педагог «Жоғары оқу орнының үздік оқытушысы» мемлекеттік грантына лайық деп табылды. ҚР БҒМ-ның мәліметтеріне сәйкес, биыл 2010 жылымен салыстырғанда грант жеңімпаздары құрамының саны жоғары. Мәселен, 73 пайыз (2009 жылы - 42,5, 2010 жылы - 68 пайыз) профессорлар мен ғылым докторлары болса, қалғандары – доценттер мен ғылым кандидаттары, PhD докторлары.

– Байқаудың мақсаты, гранттың мөлшері және оны қандай бағыттарға жұмсауға болатыны жайлы не айтасыз?

Грант жоғары оқу орнының оқытушыларын ынталандыру және кәсіби біліктілігін қолдау, ғылыми-педагогикалық біліктілігін әрі қарай жетілдіру мақсатында беріледі. Грант негері шетелдік ғылыми орталықтарда ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізе алады. Ал, гранттың сомасы биыл 3,5 млн теңгеге таяу болады.

– Сәке, егер де құния болмаса, не болып отырған гранттыңызды өзіңіздің жеке жоспарыңыз бойынша қандай нақты бағыттарға жұмсамақ ниетіңіз бар екенін де айта кетсеңіз.

– Ол құния емес, гранттың шарты бойынша таланткерлер алдын-ала оны қалай және қайда жұмсайтынын да көрсетуі тиіс. Әрине, белгілі бір бағыттардың ішінде. Менің жоспарымда нақты үш шетелдің жоғары оқу орындарына барып, өзім айналысып жүрген ғылыми-педагогикалық шығармашылық шеңберінде ғылыми зерттеу жұмыстарыммен ай-

палысып, тәжірибеден өту, даярлап жүрген оқу құралдарын баспадан басып шығарып, студенттерге ұсыну, ғылыми жұмысымың қорытындыларын монография түрінде баспадан шығарып, халықаралық ғылыми-педагогикалық конференцияларға қатысып, баяндамаларымды мақала ретінде Қазақстанда және шетелдердің ғылыми журналдарында, конференциялардың материалдарында жариялау көзделген. Сонымен қатар, грант есебінен ноутбук немесе планшетті тасымал құрылғы, принтер сияқты жұмысқа қажетті заттар алу да жоспарланған.

– Қазіргі кезде ғылыммен шұғылданатын жастар да көп. Оларға қандай кеңес берер едіңіз?

- Жалпы алғанда, бұл жетістік маған жаңа бір леп беріп, ғылыми-педагогикалық шығармашылығымды жаның, көп жыл жинақтаған тәжірибемді болашақ мамандарды даярлау жолында жаңа оқыту технологияларына сәйкес келетін шетел оқу орындарының тәжірибесімен ұштастыруға көмектесетіне сенімім мол. Соңдықтан да, соңымыздан еріп келе жатқан, ғылыми-педагогикалық қызметпен айналысатын жас әріптестеріме айтатыным – біздің елімізде Елбасымыз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев жүргізіп отырған саяси қалы саясаттың арқасында алдағы онжылдыққа қабылданған білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасы аясында осындай қолдаулар көбеймесе, азаймайды. Тек, аялбай ғылым жолында еңбек етіп, жас мамандарды тәрбиелеп, даярлауда белсеніп қызмет істеу ғана күтілетінін айта кеткім келеді.

– Сұхбатыңызға рахмет, сізге мықты денсаулық, жас ұрпақты тәрбиелеуде жемісті еңбек, ғылымда баянды жетістік, отбасында жаңа жылда бақыт тілейміз!

ЕСКЕРТУ: Сұхбат 2012 жылы жасалды.

БАТЫР МЕКТЕБІНІҢ БАҒДӘУЛЕТІ

Ұлы Отан соғысының ардагері Бағдәулет Өрбісінов ағамыз қаламыздағы спортты дамытуға, спортшы жастарды тәрбиелеп шығарудағы еңбегі орасан.

Бәкең бір кезде №3 спорттық бағыттағы колледж, одан соң олимпиадалық резерв училищесі атанған, қазіргі спортқа бейім балалардың Кеңес Одағының батыры Әлия Молдағұлова атындағы №3 мектеп-интернатында табан аудармай 25 жыл директор болған екен. Ол кісінің өзі де спорттан қара-жаяу емес еді. Кезінде гимнастикамен, мылтық атумен, қылыштасумен және ат спортымен айналысқан. Спорттық бағыттағы мектеп-интернат ашылған кезде соған директор етіп тағайындалуы да сондықтан болса керек.

Міне, содан бастап Бағдәулет ағамыз кәсіпқой спортшылар даярлауға білек сыбана кірісті. Бір «қызығы» ол кезде «кәсіпқой» деген сөзді «спортшы» деген сөзбен тіркестіріп жазуға, неге екені белгісіз, облит деген «қырағы» ұйым

қарсы болғаны әлі есімде. Ол кездің идеологиясы бойынша тек шет елдерде ғана кәсіпқой спорт деген болды, ал біздің елдегілердің барлығы «әуесқой» спортшылар еді.

Бәкең өзінің мектеп-интернатының құрама командалар үшін спортшы даярлайтындығын мақтанышымен айтатын. Шын мәнінде Бағдәулет Үрбісіпұлының осы оқу орнын басқарған кезінде Игорь Ростороцкий Әлем чемпионы, Аркадий Тонаев Әлем кубогының иегері және Олимпиада қатысушысы, Александр Савицкий Олимпиадаға бірнеше мәрте қатысушы болды. Бұған қоса ондаған адам Кеңес Одағы бойынша, мыңдаған адам Қазақстан бойынша чемпион атанды. Тек медальмен бітіргендердің өзі сол кездің өзінде жиырмадан асатын. Одақтағы таңдаулы оқу орындары бар Мәскеуге, Ленинградқа, Новосибирскіге барып түскендері қаншама.

Директор өзінің мектебін әрқашан мақтан етті. 400 бала жағын оқитын мектеп-интернатта бәрі де бар еді. Медициналық орталығы мен асханасы болды. Мен ол кезде Қарағанды телевизия студиясында қызмет атқарып жүргендіктен, сан рет жас спортшылар туралы, мектеп-интернат туралы телехабар ұйымдастырған едім. ИТС деп аталатын жылжымалы студияны апарып, сол жерден тікелей хабар да жүргіздік. Сол кезде Бәкең барлығын аралатып, өз бастамашылығымен ашқан мұражайды көрсететін, өзі орысша-қазақша екі тілде сұхбат беретін. Осындай оқу орнына Кеңес Одағының Батыры Әлия Молдағұлованың атын әне-руге көп еңбек сіңірді.

Оның да жөні бар екен. Ол өзінің өмірбаян жолдарында: «1926 жылы 18 желтоқсанда Ақтөбе облысының Қобда ауданындағы «Коксай» колхозында шаруа отбасында дүниеге келдім. Орта мектепті бітірген соң мұғалім болып қызмет атқардым. 1944 жылдың қараша айында алынып, 1951 жылға дейін әскер қатарында болдым», – деп жазады.

Отан қорғаудан аман-есен оралған соң С.М.Киров атын-

дағы ҚазМУ-дың тарих факультетіне түсіп оқиды. Оны бітіргеннен кейін Ақтобе облысына жолдамамен барып, әуелде мұғалім, одан соң мектеп директоры болып қызмет атқарады.

Қарағандыға 1960 жылы Батыс-Қазақстан өлкелік атқару комитеті жанындағы тұрақты жұмыс істейтін курстық базада директор болып қызмет істеп жүрген кезінде ауысып, №83 орта мектепте директор болған екен. Одан соң облыстық партия комитетінде нұсқаушы болады. Аталған мектеп-интернатта 1970 жылдан бастап, 1996 жылы зейнеткерлікке шыққанына басшылық қызметте болады. 1980 жылы дене тәрбиесі институтын сырттай оқып бітіреді. 1986 жылы интерпоцнапалдық тәрбие беру тақырыбында педагогика ғылымдарының кандидаты атағы үшін диссертацияны абыроймен қорғап шығады.

Осы мектеп-интернатта директор болып жүрген кезіндегі басқа еңбектерін былай қойғанның өзінде ол кісінің жүзу бассейнін салғызу жөніндегі еңбегін ерекше атауға тұрарлық. Өттең сол бассейнді салу жобасы жүзеге асқанымен, оны іске қоса алмай кетті. Ол кезде мұндай бассейн тек Н.Әбдіров ағындағы спорт кешенінде ғана бар болатын. Кейіннен ондай бассейн дене тәрбиесі педагогикалық институтында да басталған еді. Ол да аяқсыз әлі тұр. Ал Орбісіновтің бастаған ғимаратын кешегі жекешелендіру уақытында жылное біреулер иемденіп кетті. Кейіннен оны бір діни қауымдастық сатып алыпты. Қазір онда балалардың күміс күлкісінің орнына беймәлім бір діни ұйым мүшелерінің Құдайға жалбарынған, жалынған діни әндер шырқайтындығы сөзсіз.

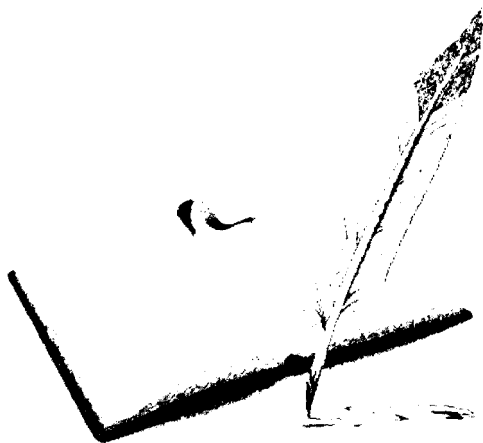
Қазақ КСР-інің еңбек сіңірген мұғалімі, КСРО ағарту ісінің үздігі, КСРО дене тәрбиесі мен спортының үздігі, екінші дәрежелі «Ұлы Отан соғысы» орденінің, «Халықтар достығы» орденінің, «Германияны жеңгені үшін» және Ұлы Отан соғысына қатысты басқа да көптеген медальдар-

дың негері Бағдәулет Орбісінов марқұмды бүгінде Кеңес Одағының батыры Әлия Молдағұлова атындағы дарынды балаларға арналған спорттық бағыттағы №3 мектеп-гимназиясының ұжымы іскер ұйымдастырушы, қажырлы басшы ретінде әрқашан есіне алып, құрмет тұтады.

ЕСКЕРТУ: Бұл мақала 2010 жылы Ұлы Жеңістің 65 жылдығына байланысты жазылды.

Екінші бөлім

ҚАРАҒАНДЫ ҚАЛАМҒЕРЛЕРІ

ҚАСИЕТТІ ҚАРА ШАҢЫРАҚ

«Орталықтың» 20 000 –шы саны шыққан күні. 2006 ж.

Мен «Орталық Қазақстан» газетінің редакциясына 1980 жылдың 5 мамыры күні (ол уақытта Баспасөз күні аталып өтілетін) келіп, тілші болып қызметке тұрдым. Сөйтін, бұрын аспандағы Ай сияқты көрінетін қызметке қолым жетті. Ол уақытта «Орталық Қазақстан» газетінде қызмет атқару де-

теңіңіз ойым түгілі түсіме де кірмеген болатын. Сондықтан да мен облыстық газеттің қызметкері атануды армандаудың өзін артық санаптымын.

Тіпті армандаудың өзіне жүрекеінің жүрген қызметке қол жеткізген газеттің сол кездегі редакторы Рамазан Сағымбеков ағамызға деген алғысым шекеіз. Ол кісі мені жұмысқа қабылдау туралы өтінішіме қол қойып тұрып бірнеше ескерту жасаған еді. Сол ескертулерді әлі күнге дейін есімнен нағарған емесің және ол айтқандарының барлығын орындадым деп есептеймін. Бұл өз алдына бөлек әңгіме.

Сол кезде біздің материалдарды қарайтын бас редактордың бірінші орынбасары Есімбек Бәйтенев ағамыз еді. Ол кісі дайындалған материалдарды мұқият қарайды. Әсіресе, облыстық партия комитетінің хатшылары мен бюро мүшелерінің аты-жөнінің және ретімен жазылуының дұрыстығына қатты қоңіл бөлетін. Егер бұлардан қателік кетіріп алсаң,

«Орталықтың» ұжымы. 2011 жылғы қыркүйек айы.

ол кісі өзі түзетін әуре болып жатпайды: «Бюро мүшелерінің ағы-жөнін жаза алмасаң, облыстық газетте неге жүрең?» деп, материалымызды лажтырып жібереді. Сондықтан, Ескеңнің қаһарына ілікпес үшін материалымызды саналы даярлауға тырысатынбыз.

Осындайда өткен шақтың көптеген оқиғалары еске оралады. Редакторымыз Тілеухан Жүсіпов марқұмның кезі болатын. Газеттің әрбір санының, әр аңғаның, одан соң әр айдың таңдаулы материалын атаймыз. Ол үшін құрамы үш адамнан тұратын арнайы комиссия құрылады. Ол комиссия кезекшілер мен шолушылар таңдан берген материалдардың ішіндегі ең таңдаулысын табады, екінші және үшінші орын алғандарды атайды. Сол аталғандар бойынша кәсіподақ комитеті арнайы қаулы шығарып, жүлделі орын алғандарға ақшалай сыйлық беретін.

Бір жылы «Бейсенбі күннің қонағы» деген айдармен сұхбаттар бере бастадық. Оның кейінкерлері белгілі адамдар, ауызға іліккен қызметкерлер мен атақты жұмысшылар болуы қажет еді. Өркім өзінің лайықты деп таңқан адамдарымен сұхбат жасап, бейсенбі күнгі саңда жариялағға бастады. Мен Қуанбек Баймағамбетов деген үшкыншты тауып алдым. Ол «Ту-114» самолетімен Қарағанды мен Мәскеу аралығында ұшады екен. Жап-жақсы сұхбат дайын болды. Бөлім меңгерушім Сапиолла Аңсаров еді. Материалымды алып редакторға кіріп кеткен. Әлден уақытта шығып, сұхбаттың дәл осы түрінде жарияланбайтындығын айтты. Неге екендігін сұрасам: «Бұл Баймағамбетов деген белгілі адам. Сирек мамандық иесі. Ол Еңбек Қызыл Ту орденінің иегері, сондықтан, онымен жасалатын сұхбат ерекше болуы қажет» дегенді айтты.

Материалды қайтып алдым, олай ойландым, бұлай ойландым. Сұхбат, кәдімгі газетімізде жарық көріп жатқан қатардағы сұхбаттардың бірі. Мен оны қалай ерекше етіп жасаймын? Миыма ештеңе келер емес. Сөйгіп, тартпамада бірнеше күн жатты. Бір күні бөлім меңгерушісі өзіне шақырып, не

жұмыс істеп жатқанымды сұрады. Мен күнделікті жұмыстар атқарып жатқанымды, хат қорығын, «Қарағанды қақпаны» бұрышына фельетон жазу үстінде екендігімді айттым. Сұхбат туралы сұрады. Оған қосар немесе өзгертер ештеңе жоқтығын айттым. Ол кісі орнынан тұрып кетіп қалған. Тағы да редакторға барыпты. Бұл жолы мен бөлім меңгерушісі мен редактордың берген тапсырмасын орындаудан бас тартыпты. Редактор шақырды. Ол кісі ұрысты. Одан соң барлық бөлім меңгерушілерін жинап, менің сұхбатымды талқылады. Өркім өзі жазатын тақырыптарын беріп жатқанда осы сұхбатты менің өзім ұсына ал едім. Енді іштегі «бекер алған екенмін» деп тұрмын. Менің сұхбатыммен таныспаған бөлім меңгерушілері не айтсын. Редактор қайта жазу керек деген соң олар да соны қайталайды. Бұған дейін сұхбат түрінде беріліп келген «Бейсенбі күнінің қонағын» енді очерк түрінде жазу немесе сұхбаттың ішіне суреттеме қосу қажет болып қалыпты.

Бірі тұрып: «Ол үшқыштың самолетті қалай басқаратынын білмейді, очеркті қалай жазады» десе, бірі «Мәскеуге бірге ұшып барып келсің» дейді. Не керек, сонымен мен Мәскеуге баратын, бірге ұшып барып, бірге ұшып қайтатын болдым. Бірақ осы айтылғандардың бірі де орындалған жоқ. Мен Мәскеуге барған да жоқпын, материалды қайта жазған да жоқпын. Сол алғашқы нұсқасында жарық көрді. Бір қызығы айтып кеткенімдей, материал жарық көрген соң кезекші болған адам тәуір екенін айтып мақтады. Содан бұл сұхбат таңдаулы материалдар қатарына ілігін, тіпті тоқсан аяғында жүлде алып кете жаздадым.

Тағы бір есімнен кетпейтін оқиға болды. Көлемі онша емес, бірақ газеттің екі санында жарияланатын сериялы етіп «Каргормаш» зауытындағы партия ұйымының басшылық ролінің нашарлығы туралы бір материал жаздым. Материалым нөмірге кетіп бара жатқан. Ол кезде ертеңгі шығатын санның беттерінің үлгісін қабырғаға іліп қоятын. Кешкілікте

бесінші қабатқа түсіп, материалымды қарап кеткен болатынмын. Ертеңіне қарасам, мақалам шықпай қалыпты.

Редактордың орнына газетке қол қойып жүрген орынбасар Ескең мені шақырып алып: «Сен партия мүшесі емессің, материалыңда партия ұйымының жұмысын қалай сынайсың. Кезекші айтып, алғызып тастады. Шығып кеткенде, үстімізден арыз жазылатын еді» деп соқті. Содан не керек, біраз уақыт өткен соң қулыққа көшіп, «партия ұйымы» деген сөздердің барлығын «кәсіподақ комитеті» деп түзетіп, қайтадан ұсындым. Газетке шығып кетті. Ешкім ештеңе деген жоқ.

«Орталықтың» оғыландары Сүйіндік Жанысбай, Жұлдыз Тойбек, Ермек Балташұлы, Оралбек Жүнісұлы облыс әкімінің «Алтын сұңқар» сыйлығына ие болды. 2011 жылғы маусым.

Біздің алдымызда үйренетін ағаларымыз көп болды. Мен қызметке тұрған кезде «Бесеудің бұрышы» әзіл-сықақ отауын Кәрттай Ермекбаев ағамыз жүргізді. Бұл отау хат бөліміне қарайды, оның меңгерушісі Тоқан Әбуғалиев болды. Ауыл шаруашылығы бөлімінің меңгерушісі досымыз Шайхан Жаңдаев еді. Зейнеткерлікке шыққан Қағазкең (Қағазбек Сәденов) ауыл шаруашылығы бөлімінде, Хайрекең (Хайриден Әубәкіров) идеология және насихат бөлімінде қызмет атқарды. Насихат бөлімінің меңгерушісі Амантай Сағындықов ағамыз еді. Базарбай Мұстафин ағамыз партия тұрмысы бөлімін, Сапиолла Аңсаров ағамыз совет құрылысы бөлімін, Қойшы Шаяхметов ағамыз өнеркәсіп бөлімін (қызметкері Орылбай Аймағамбетов), Лехат Темірбаев ағамыз оқу орындары бөлімін (қызметкері Тілектес Арыстанбекова) басқарған еді. Қойшекең қайтыс болған соң ол орынға Қайыркен Сұлтанов ағамызды жіберді. Жауапты хатшы Рымкүл Сүлейменов ағамыз еді. Бұл күнде бақилық болған бұл қызметкерлердің аруақтары бір аунап жатсын деп әдейі еске алып отырмын.

Ал, әдебиет және мәдениет бөлімі меңгерушісінің орны уақытша бос болды. Онда Баян Бұлғакбаева қызмет атқарды. Кейін бұл орынға Зарқын Тайшыбаев ағамыз келіп отырды. Баян басқа жұмысқа кеткен соң бөлімге қызметкерлікке Гүлсім Оразалиева хат бөлімінен ауыстырылып, Оңайгүл Тұржанова жаңадан қабылданды. Қазіргі бас редакторымыз Мағауия Сембай біраз уақыт секретариатта істеген соң партия тұрмысы бөлімінде әдеби қызметкер, одан соң сол бөлімнің меңгерушісі болып қызмет атқарған еді. Кейіннен «Егемен Қазақстан» газетінің аппаратына ауысты, біздің облыстағы меншікті тілшісі болды. Секретариатта Әбусаттар Тұрғанбеков пен Еркін Лұқпанов отырды. Газет шығарушы болып Темірғали Шайхин мен Зейнолла Ыдырысов ағаларымыз еңбек етті.

Міне, бүгінде сексен жастың сөңгіріне шыққалы отыр-

ған қара шаңырақ «Орталық Қазақстан» газетінде қызмет атқарғаныма отыз жылдан асыпты. Қазір редакциямызға жыл сайын жастар келіп жаттыр, құрамымыз жасарып келеді. Ол өмір заңы. Осы жылдар ішінде газеттің талай «қызығы мен шыжығын» көзіміз көрді. Ауыр күндерді де бастан өткердік. Кешегі отпелі кезеңде алты айға дейін жалақымызға қолымыз тимей жүрген кездер болған. Баспаханаға берешегіміз көбейіп кеткендіктен редакцияны ток көзінен ажыратып тастағанына да, облыстық қаржы басқармасының біздің газетке 6 миллион теңге, ал көрші газетке 60 миллион теңге бөлгеніне де шыдадық.

Егемендіктің арқасында өз қолымыз өз аузымызға жетті. Міне, биылғы Қазақстан Тәуелсіздігінің 20 жылдығымен тұспа-тұс келіп отырған газетіміздің мерейтойы кезінде барлық оқырман қауымға деген алғысым шексіз. Олар қандай қиындық кезде болмасын біздің газеттен қол үзген жоқ, үнемі жаздырып алып отырды. Біздің газетіміз арқылы облыста, республикада, әлемде болып жатқан оқиғалардан құлағдар болып отырды. Енді алдағы уақытта да оқырман бізден, біз өзіміздің оқырмандарымыздан көз жазбаймыз деп ойлаймын.

ЕСКЕРТУ: Мақала газеттің 80 жылдығына арналып 2011 жылы қыркүйек айында жазылды.

РУХЫ МЫҚТЫ РАХАҢ

Мен бала жасымнан әуелі «Советтік Қарағанды» одан соң «Орталық Қазақстан» газетінің үнемі оқитынмын. Сондықтан да бұл газет маған өте жақын болды. Одан соң Ақтоғайды оқып жүрген кезімде аудандық газетте қызмет атқаратын Рымқұл Сүлейменов және Жұмабай Есекеев деген ағалармен таныстым. Кейін қаламы қарымды бұл журналистер облыстық газетке ауысып кетті. Мен Қарағанды педагогикалық институтының филология факультетіне оқуға түскен соң да редакцияға келіп, Рекеңмен және Жұмекеңмен кездесіп жүрдім. Кейде өлеңдер мен әр түрлі тақырыптарда жазылған шағын хабарлар әкелетінмін.

Еңбек жолымды студент болып жүргенімде сол кездегі Совет аудандық ішкі істер бөлімінде милицияның учаскелік инспекторы болып бастағаныммен, кейіннен мұғалімдік жолға түстім. Қаладағы №2 мектеп-интернатта (қазір Н.Нұрмақов атында) мұғалім болып жүрген кезімде облыстық теле-радиокомитетке қызметке шақырды. Әуелі «Жаңалықтар», кейіннен

жастар редакциясында редактор, аға редактор болдым. Осы салада алты жылға жуық қызмет атқарған екенмін. Сол уақыттарда облыстық «Орталық Қазақстан» газетінен ешқашан қол үзіп көрген емеспін. Әуелі «Жаңалықтарда» жүргенде хабарлар жазып тұрған болсам, кейіннен жастар редакциясына ауысқан соң өз хабарларым бойынша жастар өмірінен мақалалар мен суреттемелер жазып тұрдым. Мектеп өмірінен бірнеше рет фоторепортаждар бердім. Шағын әзіл-сықақ әңгімелерім мен өлеңдерім жарық көрді, кейіннен фельетондар жаза бастадым. Оларым редакцияда өтетін ілездемелерде кейде мақалатындығын да естіп жүрдім. Рамазан ағамыздың мені қызметке алуына осындай мақтаулардың әсер еткендігі сөзсіз.

Ол кезде облыстық саяси-ағарту үйінде айдың үшінші сенбісі күні облыс журналистеріне арналған саяси сабақ өтеді. Сол кезде «Орталықта» істейтін, қалам қарымымен танылып қалған өзім қатарлы журналистер Әбусаттар Тұрғанбеков, Еркін Лұқпанов, Дүйсенбек Ысқақов, Мағауия Сембаев және басқалармен әңгімелесіп, қатар отырамыз, лекция тыңдаймыз. Сабақтан соң да отырыстарымыз жалғасып кететін уақыты болады. Сондай сәттердің бірінде жігіттердің біреуі: «Сен бізге неге келмейсің?» дегенді айтқан болатын. Басында мән бермегеніммен бұл сөздің астарында бір мағына барына ой жүгірттім. Газеттің редакторы Рахаңа бір кездесіп қалған сәтте сол сөздің әсерімен өзімнің «Орталыққа» келгім келетіндігін айтқан едім, ол кісі бегіме қарап тұрып күлді де: «Кел, сөйлесейік», – деген еді. Келдім. Сөйлестік. Қызметке қабылдады.

Тіпті армандаудың өзіне жүрексініп жүрген қызметке қол жеткізген газеттің сол кездегі редакторы Рамазан Сағымбеков ағамызға деген алғысым шексіз. Ол кісі мені жұмысқа қабылдау туралы өтінішіме қол қойып тұрып бірнеше ескерту жасаған еді. Сол ескертулерді әлі күнге дейін есімнен шағарған емеспін және ол айтқандарының барлығын орындадым деп есептеймін. Бұл өз алдына бөлек әңгіме.

Әуелі партия тұрмысы бөліміне тілші етіп қабылдады. Бірақ екі-үш күннен соң құрылыс және ауыр индустрия бөліміне ауыстырды. Оның себебін сұраған едім, Рахаң: «Осында біреулер «Партияда жоқ адам қалай партия тұрмысы бөлімінде қызмет атқарады» деп сөз қылып жүр», дегенді айтты. Шынымды айтсам – маған бәрі бір. Қай бөлімде қызмет атқарсам да әйтеуір «Орталықтың» қабырғасында жүрсем болды. Бұл кезде редакторымыздың үстінен арыз-шағымдардың арғысы Мәскеуге, берісі Алматы мен облыстық партия комитетіне қарша боран жатқан. Рахаң сол арыз жазғыштардың бірі бірдеңе деген болуы керек.

Ол кезде Теміртаудағы ақ қаңылтыр цехының Бүкілодақтық екинші құрылыс деп жарияланған уақыты болатын. Бөлім меңгерушісі кейінде бас редактордың бірінші орынбасары болған Аман Жанғожин еді. Ол тапсырма береді мен орындаймын. Мен енді ақ қаңылтыр цехынан шықпайтын болдым. Анта сайын барып, құрылыстың барысы туралы мақала жазамын, құрылысшылардың, ақ қаңылтыр цехып салып жатқандардың атынан материал ұйымдастырамын. Ай сайын шығып тұратын «Теміртау жұмысшысы» деген бетіміз бар, соны даярлаймын. Теміртаудан тұрақты жазып тұратын автор-тілшілеріміз бар, солардың жазғандарын түзетін, редакциялаймын. Бұл хат қорыту деген сөз.

Басында келуін келіп қалсам да, осы қалай болар екен деген күдік те көңіліме оралған болатын. Бірақ алғашқы күннен-ақ қаламыма «жел бітіп», жұмысым алға басты, үлкенді-кішілі мақалаларым жарық көре бастады. Жазғандарым негізінен ілездемелерде мақтауларға да ие болып жатты. Бұл мені бұрынғыдан да қанаттандыра түсті. Күн сайын 150-200 жол көлемінде материал даярлау керек. Мұндай жоспарды да артығымен орындап жүрдім. Бізді шаршататын тағы бір жұмыс болды. Ол – обкомға анықтама даярлау еді. Оның қиындығы анықтамаларды орыс тілінде жазу керектігі болатын. Редакторымыз Рахаң тапсырманы жеке өзіме бермейді, бөлім

менгеруінісі арқылы орындатады. Соған қарамастан қандай тапсырма болсын шама-шарқымына орындан жүрдім.

Ол кезде тапкертенілік ілеземелер күнде өтеді. Сол күн сайын әр түрлі сөздер көтеріледі. Рахаң соның барлығында қандай сөздің болмасын тігісін жатқызуға шебер еді. Әрине, кейде шыдамның да шегі бар дегендей, ашуға бой алдыратын кездері де болатын. Шығармашылық ұжымды басқарудың оңай болмайтындығы белгілі. Тіл табыса еңбек студің әрқашан нәтижелі болатындығын есте сақтай бермейтіндер бар. Әркім өзіне бір дара тұлға, өзіне бір классик, өзіне ақылман еді. Соларды басқару, оларға қарсы сөз айтудың өзі қиын шаруа. Рахаң сондай кезде редакторлық қызмет атқарды. Біз жаспыз. Жастар үлкендердің аузына қараймыз. Ал, үлкендер «алтыбақан ала ауыз». Соның салдарынан біздің жана шегетін кездеріміз де болады. Соған қарамастан Рахаң жастардың шығармашылығына жол ашуға тырысатын. Менің алғашқы редакторым болғандықтан ба, әлде басқа да себептері бар ма, әйтеуір мен үшін Рахаңның орны бөлек болып тұрады.

Кешегі күні өзіміз шәкірт болып келсек, бүгінгі күні өзіміз басқаға үйретіп жүрміз. Бүгінгі күні қандай жетістіктерге қол жеткізген болсақ, соның барлығы кешегі редакторларымыздың арқасы деп ойлаймын. Сондықтан да сөз соңын бұрынғы редакторымыз Рамазан Сағымбекұлының жатқан жері жайлы, топырағы торқа болсын деп аяқтаймын.

ЕСКЕРТУ: Мақала 2012 жылы желтоқсан айында Рахаңның туғанына 80 жыл толуына арналып жазылды.

БАСПАСӨЗДІҢ БАҒАДҮРІ

Өмірде өз орнын тапқан, қалаған қызметін ұршықтай үйіріп, өршіл өрнектерін үйіріп әкететін, өзі сол атқарып жүрген ісінен мол ләззат алатын жандар болады. Біздің Базкең ағамыз сондай жан еді.

Мен Базкеңді баспасөз саласында бүкіл тұмырып абыроймен өткізген Базарбай Мұстафин ағамызды мен сонау өткен ғасырдың алшысыншы жылдарының ортасынан бастап білемін. Орта мектептен соң конкурстан өте алмай, пединститутқа түсе алмай қалғанымда, бір жыл бойы бос жүрмейін деп, қаладағы курстардың біріне тіркеле салғанмын. Сонда оқитын Мәди Мұстафинмен таныстым. Ол менен үш-төрт жастай үлкендігі бар еді. Соған қарамастан жақсы жолдас болып кеттік. Мәди ағасының үйінде жатып оқыды. Бірде жатағын үйіне ертіп келген. Сонда Рәбиға жеңгеміздің қолынан шай іштік. Базкең ағамызды алғаш рет көрдім. Алдында Мәди: «Ағам облыстық телестудияда қызмет істейді», – деп сырттай таныстырған болатын. Қара костюм киген, оң жақ жағасына

университеттің ромбині таққан, қараторы, сымбағты жігіт ағасы қоңілімді бірден жаулап алды. Мектеуге оқын жүргеннен-ақ өлеңдерім мен мақалаларым газет бетінде жарық көре бастаған мен үшін ол кісінің телестудияда қызмет атқаруы тіпті қызық еді. Іштей «мен де осындай болсам-ау» деген арман қылғияды. Бірақ ол кезде бұл тек қиял ғана болатын.

Өмірдің үздіксіз ағыны Қарағанды теле-радио комитетіне қызметке әкелді. Қызмет атқару түгілі мақала бастырудың өзі арман болған облыстық «Орташық Қазақстан» газетіне келдім. Сол кезде Базкең ағамның қарамағында қызмет атқаруға тура келді.

Ол кезде редакторымыз Рамазан Сағымбеков болатын. Рахаң мені партия тұрмысы бөлімінің меңгерушісі болып қызмет атқаратын Базкеңнің қарамағына жіберді. Маған хатты қалай қорыту, материалдарды қалай алу керектігі туралы кеңестерін бере отырып, «Жас қанат» бетін дайындауды тапсырды. Айына бір рет шығатын бет онша қиындыққа түскен жоқ. Кейін бұл беттің макетін де секретариатқа өзім сызып тапсырып жүрдім. Сондай кездерде мені шақырып алып: «Сүйін, мынаны былай істеп тастайық», дейтін. Мені өмір бойы солай атап кетті. Осы бөлімде оншақты жыл қызмет атқардым. Сол жылдарда Базкеңнің ұқыптылығына тәтті болдым. Ол кісі екі газет алатын да бірін тігінді жасайды да, ал екіншісінен біздің бөлімнен шыққан материалды қиып алып, жеке папкаға тіркейтін. Оған қай күні шыққанын жазып қоятын. Бұл біздің жұмысқа өте қолайлы болатын. Ол кезде облыстық партия комитетінің жиі-жиі әр түрлі анықтамалар сұрап тұратын шағы. Сондайда әлгі папканы алып, қалаған тақырыпқа анықтама жазу қиындыққа түспейтін. Әйтпесе, сол жылы шыққан газеттің бүкіл тігіндісін ақтаруға тура келер еді. Соған қоса бөлімнің арнайы журналы болатын. Оған «ілезмелерде» таңдаулы болған, мақталған материалдарды жазып отыратын. Бұл да керек кезінде пайдалануға ыңғайлы еді. Кейіннен басқа бөлімдерде қызмет атқаруға тура келді.

Бірақ мұндай ұқыптылық ол бөлімдерде кездесе қойған жоқ.

Базкеңмен қызметтес болған жылдарда ол кісінің артық сойлемейтіндігін, өз жұмысына мығым, басқаны көре алмаушылық мінезінің жоқ екендігін байқадым. Бірде сөз арасында ол кісіні ертеден білетіндігімді, інісі Мәдмен жолдас болғандығымды, «Он бесінші магазиннің» үстіндегі, бесінші қабақтағы екі бөлмелі үйлерінде болғанда көргендігімді айтқашым бар. «О, солай ма?» деді де қойды. Басқа ештеңе дей қойған жоқ. Есіне түсіре алмағанын байқадым. Қайдан есіне түсірсін, Базкең үйіне ауылдан келгендер болсын, қалада жатақханада тұратындар болсын, Мәдидің достары болсын, сол кезде үйінде жағып оқитын Сайлаукүлдің құрбылары болсын, бірі кіріп, бірі шығып жағатын. Солардың барлығы да Рәбига тәтеміздің дәмді шайынан ауыз тимей кетпейді. Олардың көпшілігінің оқуға түсуіне, тінгі жатақханаға орналауына, кейбірінің қызметке тұруына Базкеңнің көмек жасағаны сөзсіз.

Қандай шаруаға болмасын тап-түйнақтай Базкең жипақылықты қатты ұнататын. Берілген тапсырманы өзі де дер кезінде орындайды, жастардан да солай орындауды талап ететін. Редакцияның алқа мүшесі болды, кәсіподақ комитетінде тораға, редакция партия ұйымында хатшы болды, басқа қоғамдық жұмыстарды да белсене атқарды. Партия ұйымына хатшы болған басқа ағаларымыз сияқты өзінің осындай «лауазымын» кез келген жерде алға тарта бермей, сондай жұмыстар атқарып жүргенде ешқашан кеуде қағып көрген жоқ. Кейіннен құрметті демалысқа шыққан соң редакция ардагерлер ұйымына жетекшілік етті. Ақырын жүріп анық бастатын ағамыз еді.

Өмірін баспасөзбен байланыста откерген ағамыздың журналистік қаламы да қарымды еді. Қызметті сол кездегі «Советтік Қарағанды» газетінде ҚазМУ-дың журфағын бітіріп келген соң бастаған Базкең елуінші жылдардың аяғына қарай жаңадан ашылған Қарағанды телестудиясына қызметке ауы-

сады. Онда мәдениет және өнер редакциясында аға редактор болып қызмет атқарыпты. Сол жылдарда С.Сейфуллин атындағы театрда ауысын бас режиссер болып келген Амангелді Тәжібаевпен, режиссер Айтуған Салықовпен бірге талай әдеби және мәдени хабарлар даярлағанын сонда қызмет істеп жүрген кезімде қанықтым. Телестудияда істейтіндер үнемі ауыздарынан тастамай, айтып отыратын. Базкеңнің редакторлығымен «Таңшолпан», «Денсаулық» және басқа да телехабарлар, театр артистері қойған телекөйылымдар жиі беріліп тұрған және оларды жүргізушілік қызыға қараған. Базкеңнің сценарийі бойынша түсірілген «Жер жаннағы – Қарқаралы» телефильмі 1973 жылы Мәскеуден, бүкіл Кеңестер Одағы көретін Орталық телевиденненен көрсетілді. Қазір бұл телефильм «Алын қорда» сақтаулы.

Сол 1973 жылы Базкең «Орталық Қазақстан» газетіне қайтадан ауысады. Газетте журналистің материалдары үздіксіз жарияланып, қалам қарымын бұрынғыдан да жарқыратып таныта түседі. Кезінде «Шилі өзен» деген тамаша әңгіме жазғанын білеміз. Еңбек адамдары туралы талай-талай көркем очерктер туындатқан, кез келген тақырыпқа қалам тербей беретін ағамыз журналистиканың барлық жанрында жазылған талай тамаша туындыларды оқырманына ұсынды. 1981 жылы жас журналистер Аман Жанғожин, Мағауия Сембаевпен бірігіп, Қазақ КСР-нің 60 жылдығы қарсаңында «Алпыс жылдыққа - алпыс репортаж» айдарымен газет бетінде жариялаған мақалалар сериясы үшін шығармашылық бәйгеде үздік шығып, үш автор Қазақстан Журналистер одағының лауреаты атанған болатын. Ол кезде (қазірде де солай) журналистердің еңбегі көп елене бермейтініне қарамастан, «Еңбекте үздік шыққаны үшін» медалімен екі мәрте марапатталған. Мұның өзі кейінгі біздер үшін зор үлгі болды.

Базкеңнің тағы бір қыры – шөп шабу еді. Жаз айларында басқалар санаторийлер мен демалыс үйлеріне жолдама іздеп, сарсаңға түсіп жүргенде Базкең ағамыз демалысын

алып, Қарқаралыға тарғатып. Сонда қарт анасы Зейнен Кәрібекқызының қолындағы інісі Мәлғаждарға көмек көрсету үшін әдейі барып, қол шалғымен шоп шабатып. Бұл да ауылдағы өзінен кіші ініге деген қамқорлықтың бір үлгісі. «Қарт анасы» демекші, анасы 93 жаста дүние салғанда жетпіске жақындап қалған, «кәрі жетім» Базкеңе қоңыл айтуға барғанымызда анасын қинамай, баласының көзінен моншақ-моншақ жас домалағанын да көрдік.

Бір кезде өзі ғалым, өзі журналист, өлке тарихын зерттеуші, көп жыл облыстық «Орталық Қазақстан» газетінде редактор болған Рамазан Сағымбекөв ағамыз Арқа өңірінде «Қарқаралы» журналын ашқан болатын. Осы тарихи-өлкетану және мәдени-рухани басылымды Рахаң дүниеден озған соң Базкең әрі қарай жалғастырды. Талай толымды дүңшелер жарық көрді.

Осындай қай жағынан болмасын кейінгіге үлгі боларлықтай, еңсесі биік ардақты ағамыз Базкең жетпістің екісіне қараған шағында дүниеден өтті. Басында сенбей де қалдық. Қанша сенбесең де қатыгез өмір өз дегенін істейді. Бірікеіз сенуге де, қонуге де тура келді.

Міне, содан бері он жылдың жүзі болыпты. «Орнында бар оңалар» демекші, ағамыздың орнындағы Рәбиға жеңгеміз балаларға бае-қоз болып, Базкең қормеген қызықтарды көріп жүріп жатыр. Бұл кісілердің отбасындағы өмірі де талайлардың аузынан тастамайтын әңгімеге айналған. Ашулануды білмейтін, қатты ашуының өзі қара бұрқақтап аснайтын ағамыз Рәбиға тәтемізді қатты құрметтен өтті. Бұл да болса кейінгі жастарға үлгі алатын үлкен өнеге. Жетпіске тақағанша қолынан ине-жібін тастамай, тұрмыстық комбинатта еңбек еткен, бес саусағынан мөрі тамған тігінші тәтеміздің тіккен қара тонын біздің редакцияда талай жігіттер қайқайтып киіп жүрді. Соның бірі – мен.

Базкең туралы келіні Қорлан Құттыйқызы (інісі Малғаждардың жолдасы) құрастырып шығарған «Ғибратты ғұ-

мыр» атты кітапша жуырда қолыма түсіп қалды. Өрине, кәсіби шығармашылық дәрежесіне жетпеген, кемшіліктері көп болса да, кітапшада талай тартымды да, қызықты деректер бар екен. Сол кітапта Рәбиға жеңгеміздің: «Біз Базкеңмен тату-тәтті, бақытты өмір кештік. Көшпелі болды, ағайынға жақсылық жасағанды жақсы қоруні еді, жарықтық. Төрт бала тәрбиеленіп өсірдік. Қыздарымыз Гүлбаршың, Құралай, Қарлығаш, ұлымыз Дәуір, бәрі де жоғары білім алып, үйлі-баранды болып, заман талабына сай өмірдің әр саласында жемісті еңбек етуде. Немерелердің алды шетелдік беделді оқу орындарына түсіп жатыр. Жалпы, қазір 10 немере, 2 шөбереміз бар», – деген естелігі келтірілген екен.

Бір сөзбен айтқанда, бар ғұмырын журналистика саласына арнаған, бүкіл өмірі кейінгіге үлгі болған баспасөздің баһадүрі, өмірден аттанғанына 10 жыл толып отырған Базкең ағамызды бүгінгі күні сағынышпен еске аламыз. Жағқан жері жайлы, топырағы торқа болсын деп тілек білдіреміз.

2012 жыл.

САЯЛЫ БӘЙТЕРЕК ЕДІ

Біздің «Орталықта» небір дүлдүл қаламгер қызмет атқарған ғой. Соның бірі, егер тірі болғанда бүгінде 70-ке келетін қадірменді ағамыз Амантай Сағындықов болатын.

Мен бұл кісі туралы алғаш рет үй болып, шаңырақ көтерген сонау 1971 жылдың жазында естіген болатынмын. Бүкіл қайын-жұртым қадір тұтатын бұл кісі ол кезде республикалық «Социалистік Қазақстан» (қазіргі «Егемен Қазақстан») газетінің Қостанай облысындағы меншікті тілшісі екен. Жасымнан газетке мақала, өлең жазып жүретіндіктен ол кісіні бір көрсем-ау деген арман пайда болды. Содан Әужекеңмен танысудың сәті келесі жылы жазда Абыз аулына барғанда түсті. Бұл кезде ағамыз «Социалистік Қазақстанның» Қарағанды облысындағы меншікті тілшісі болып ауысып келіп, Қарқаралы ауданында іс-сапарда жүр екен.

Кейіннен Қарағандыға келген соң бұрындыры газет-журналдарға шыққан шағын заметкалар мен өлеңдерімнің қиындыларын көрсеттім. Сондағы қалай қуанғаны әлі есімде. Ба-

лаша масайран, мәз болды. Сойтсем, ол кісі қуанса – шын қуанып, ренжісе – шын ренжитін, колгіреуді білмейтін адам екен.

- Сен мұны аяқсыз тастап кетпе, жалнастырып жаза бер. Бәріміз де осындай шағын мақаладан бастағанбыз. Білкім де қаламгер болып тұмайды, өмір өзі үйретеді, - деді.

Содан бастап кездескен сәттерде:

- Хал-жағдай қалай? Шығармашылықпен айналысып жүрсің бе? – деп сұрап қоятын. Жаза бер. Жаза берсең қаламың ұпғала береді. Бірақ ойланп жаз, әдемі жаз, көркем етіп жаз, – деп кеңес беріп қоятын. Қарағанды теле-радио комитетінің жаңалықтар редакциясына редактор болып қызметке тұрғанымда ол кісі тағы да қатты қуанды.

- Жаңалықтардың ақпаратты нақты, анық болуы қажет. Өрбір айтпақ сөзің нысанаға доп тиіп жатуы керек. Ақпаратқа көңілсіздік жараспайды, – деп ақылып айтты.

Облыстық «Орталық Қазақстан» газетіне бұрыннан шағын мақала жазып, бұрыннан барып жүретін едім. Енді тіпті жиі араласатын болдым. «Орталыққа» қызметке ауысып келген соң Әужекеннің құлаш-құлаш мақалалары жарық көре бастады. Мен болсам: «Шіркін, мен де осындай үлкен-үлкен мақалалар жазсам ғой», – деп арман ететінмін.

Сойтіп жүргенде маған да «Орталыққа» келудің сәті түсті. Сол кездегі газет редакторы марқұм Рамазан Сағымбеков ағамыз мені қызметке қабылдап тұрып, жиналған ұжым алдында:

- Мына Сүйіндік бізге қызметке сұранып отыр. Оған қалай қарайсыздар? – деген кезде Әужекен ағамыз орнына бірінші болып атып тұрып:

- Бұл жігітті мен көптен бері білемін. Қолынан жазу келеді. Телевидениеде істеп жүргенімен бізге мақала жазып жүр ғой. Газеттің ісіне де үйреніп кетеді, – деді нық сеніммен.

Ол кісінің сөзін бұдан соң басқа да отырған қызметкерлер қолдап кетті. Газетке келген соң Әужекеннің тек маған

ғана емес, осында қызмет істеп жүрген Аман, Сәттар, Еркін, Мағауларға да ағалық ақылын айтып, әрқашан қамқор болып жүретіндігін байқадым. Әсіресе, күнделікті «ілездеме-лер» кезінде газет бетінде жарияланған материалдар туралы өз ойын бүкпей айтып, тас-талқан етіп талдап тастайтын. Кемпілігі болса, оны қалай жазу керектігіне тоқталып, қатты ренжітін. Жақсы мақала болса жатып-тұрып, аяғын жерге тигізбей мақтайтын. Балаша қуанатын.

- Біздің жігіттердің барлығы да тесе темір үзетін, сайдың тасындай мықты жігіттер. Бұлардың қолынан келмейтіні жоқ, – деп барлығымызды бір-бірімізден бөлмейтін. - Сендер ерінбей жазыңдар. Көп жазыңдар. Бір-біріңмен жарыса жазыңдар. Ертең біздің орнымызды сендер басасыңдар, – деп отыратын.

Біздер ол кезде үлкендердің аузынан шыққан сөзді тыңдап, құлақ асатынбыз. Айтқандарын екі етпеуге тырысатынбыз. Ол кісілердің жазғандарын мұқият оқып, коңілге түйін, бір нәрсе үйренуге, бірдеңе ұғып қалуға талпынатынбыз.

Әужекең мен Рымқұл ағаларымыздың әңгімелері мен повеллалары молдіреп тұнып тұрған сезім тамшыларына толы болатын. Оның әрбір жолы жүрек қылып дір еткізбей, бейжай қалдырмаушы еді. Бір кездері бұл ағалар бірлесе қалам тербеп жүрді. Кейіннен ол материалдар Қазақстан Журналистер одағының сыйлығына ие болып, ордалы шаңыраққа үлкен мерей әкелген еді.

Әужекеңнің қаламгерлігі туралы ерекше сөз қозғауға тұрарлық. Егер оларды жіктеп қарасақ, қадау-қадау очерктерден, көлемді-келемді, әр түрлі мәселелер көтерген сериялы мақалалардан, повестерден, әңгімелер мен новеллалардан тұрар еді. Олардың барлығын мұқият, әдемілеп, әсерлі етіп жазатын. Ешқашан асықпайтын. Отырып алып маржандай жазулармен тереңде жатқан ойларын қағаз бетіне түсірген кезде машинкамен басылғандай болып шығатын еді. Кейде жазып отырған мақаласының тақырыбын әсемдеп, оның жа-

нына айтар ойын аша түсетін бір көріністердің суреттерін салып қоятын сәттері де болатын.

Газеттің штабы сапалатын секретариата біраз жыл қызмет атқарды. Секретариаттың міндеті шығып бара жатқан газеттің макеттерін жасау. Ағамыз бұл міндетті де аса ықтиятты орындайтын. Әрбір беттің макетін түрлі-түсеті қарындашпен сызып, шрифтерді көрсетіп, әр түрлі етіп бояп қоятын. Ондай макеттерге біз қызыға қарайтынбыз, олармен бет жасаушылар (метранаждар) рахаттана отырып жұмыс істейтін. Ойткені, құйылған жолдар макет бойынша дәл шығатын. Оны қысқартып, не толықтырып зуре болып жатпайтын.

Кейде Әужекенмен жеке әңгімелесетін сәттеріміз де болушы еді. Сондайда:

- Менің барлығым мен байлығым - балаларым мен кітаптарым. Әке-шешеден ерте қалдым. Әкем соғысқа кеткеннен оралған жоқ. Ағайын-туыстардың арқасында осы күнге жеттім той, – деп отыратын.

Шын мәнінде Әужекеннің өмір жолы қиындықтарға толы. Өзіміздің Қарқаралы ауданындағы Бүркітті аулында (кейін «Қырғызия» кеңшары) туғанымен тағдырдың тәлкегімен соғыс жылдарында Павлодар облысына кетеді. Сол жақта балар үйінде болып, облысымызға белгілі Байболат Әбдірахманов, Масұғұт Шаймарданов, Нығмет Баршымбаев сияқты азаматтармен Павлодар қаласындағы №10 орта мектепте оқып, бірге бітіреді. Содан да болар ол кісінің тууы туралы құжатында «Павлодар облысында туған» деп жазылып кетіпті.

Орта мектептен соң өз талабымен С.М.Киров атындағы ҚазМУ-дың филология факультетіне түседі. Студент бола жүріп газеттерге, әсіресе, «Лениншіл жасқа» (қазіргі «Жас алаш») мақала жазып тұрады. Сондықтан да, университетті бітірісімен жастар газетіне әдеби қызметкер етіп қабылданды. Біраз қызмет атқарған соң газеттің Тың өлкесі бойынша тілшісі етіп жібереді. Онда біраз істеген соң аппаратқа қайта

шақыртып алып, енді Қарағанды облысына тілші етіп жібереді.

- Осы жылдарда ондіріп жаздым. Қазіргі Қазақ КСР Министрлер Кеңесінің төрағасы Нұрсұлтан Назарбаев туралы алған рет «Лениншіл жасқа» мен жазған болатынмын, деп отыратын.

Ол кезде онша мәп берменшіз. Бүгін ойлап қарасақ, бүгінгі Елбасының болашағын сол кезден болжаған сияқты екен-ау. Сөйтіп, Әужекең Қазақстан журналистикасының тарихында егемен еліміздің Тұңғыш Президенті туралы тұңғыш жазған қаламгер ретінде мәңгі қалды. Бұл мақала «Лениншіл жас» газетінің 1963 жылғы 21 мамырдағы санында жарық көріпті. Былай қарағанда басқа мақалалардан көзге ұрып тұрған ерекше белгісі жоқ болғанымен тақырып таңдаудағы, кейінкерінің мінез-күлкын аңудағы сұңғыла талғамымен ерекшеленетін қаламгер ағамыздың сондағы сөзінің мәнін енді ғана түсінгендейміз. Енді ғана түсініп, асыл ағаның, тамаша қаламгердің тамам жұртқа осыдан қырық жылдан астам бұрын таныстырған қаһарманының Тәуелсіз еліміздің Тұңғыш Президенті болғанына таңғала да, тапшымының биіктігіне таңырқай да қараймыз.

Бүгінгі күні оқын қарасақ, домна пенінің горновойы туралы сол шағын суреттемеде мынадай жолдар бар екен:

«Ол ту сыртынан қызыға бақылап тұрған адамдарды аңғарар емес. Оғ пен жалынға оранып, өз ісіне әбден беріліпті. Ширақ қимылдан, темір кесеумен ағып жатқан шойынды әлсіп-әлсіп көседі. Қызыл от лап етіп, кесеудің өзіне жармасады, тілімен жалайды.

- Назарбаев осы, – деді смена бастығы Александр Кириллович Щербак сұқ саусағымен нұсқап, – отпен қалай алысады, жігітің! Нұрсұлтанның қимылына қарап тұрсаң қызық, әлденелер еске түседі. Мынау кәдімгі аждаһамен алысқан һас батыр бейнелес. Байқадыңыздар ма? Солай, өз қолдарымен орнатқан домна ғой бұл. Сондықтан да өздері қожа, бар

қызық та осылардікі, — деді Александр Кириллович мақтанып. Осы кезде Нүрсұлтан да смена бастығының қасына келді. Өткір қой көздері үшқын атғып тұр. Салмақты да байсалды қарайды. Бүкіл денесі болатпен суарылғандай кесек».

Осы жолдарды оқыған адамның бүгінгі Президенттің кешегі металлург кезіндегі бейнесін еріксіз көз алдына келтіреді. Қалам қайраты деген осы болар! Негізі Әужекеевтің бойында айта берерлік жайлар көп. Ол кісі кітапқұмар еді. Үйінде бір бөлме толы таптырмайтын құнды кітаптар болатын. Бұл да біздің әңгімеміздің ортақ тақырыбы еді.

Әужекеев редакцияда көптеген қоғамдық жұмыстар атқарды. Кәсіподақ ұйымының мүшесі болды. Онда өзара көмек кассасының жұмысын жүргізді. Кейін партия ұйымының мүшесі болды. Біраз жыл осы ұйымды басқарды да. Жалпы алғанда ол кісі қандай жұмыс атқармасын, әрқашан тыңғылықты атқаратын.

Әужекеев тамаша отбасының ұйытқысы болды. Сарқыт жеңеміз екеуі Зәурен, Жанар, Серік атты балаларына жоғары білім әнерді. Бүгінде олардың әрқайсысы бір-бір отау несі. Олардан туған немерелерін атаеы мейірлене иіскеп отыратыны әлі көз алдымызда.

Әужекеев ағамыз ағайын-жақындарға да мейірбан еді. Туған-туыстарын қысқы соғымда дастарқан басына жинап:

- Бүгін қырғыз туыстарымның басын қосып, дәм беріп жатырмын, — деп рахаттанған сезіммен қонақтарына зыр жүгіріп қызмет көрсететін. Міне, осындай қадірменді, кезінде өзіміз тәлім-тәрбие алған, Қазақстан Журналистер одағының мүшесі, Қазақстан Журналистер одағы сыйлығының лауреаты Амантай Қасымұлы Сағындықовтың қаламгерлік қызметін «Лениншіл жас» (қазіргі «Жас алаш») газетінде, «Социалистік Қазақстан» (қазіргі «Егемен Қазақстан») газетінде және «Орталық Қазақстан» газетінде (бір жылдай Егіндібұлақ аудандық «Ленин туы» газетінде редактор болыпты) еңбек еткен жылдар деп үш кезеңге бөлуге болады.

Егер осы жылдарда шыққан осы газеттерді парақтар болсақ, ардақты ағаның шығармашылық бейнесі ашыла түсер еді. Әрине, ол келенектің шаруасы.

Біік таудың алыстаған сайын зорая түсетіні сияқты қарымды қаламгер Амантай Сағындықов ағамыздың ұмытылмас бейнесі әлі күнге дейін арамызда жүргендей сезінеміз. 1984 жылы шахтер, Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты Социал Иманов, металлург, Социалистік Еңбек Ері Төлеген Адам-Юсупов атынан кітапшалар бастырды, өзінің «Дарига» атты новеллалар кітабы жарық көрді. Кейде, кейбір істің орайына қарай, кешегі өткен ағалардың есімдерін еске алып отыратын кезіміз де болады. Иә, батпандан кірген дауасыз дерт арамыздан ерте алып кетпегенде ақжаркын ағамыз риясыз күліп, ортамызда жүрер еді. Саялы бәйтеректей асыл ағалар-ай...

ЕСКЕРТУ: Бұл мақала 2005 жылы Аужекең ағамыздың туғанына 70 жыл толуына орай жазылған еді.

БӘРІМІЗ ҚҰРМЕТТЕГЕН РЕКЕЦ

Иә, уақыттан шапшаң не бар екен!? Кеше ғана ортамызда жүрген Рекец Рымқұл Сүлейменовағамыздың дүниеден өткеніне де бес жылдың жүзі болыпты. Зымыраған уақыт тоқтар емес. Жылжып жылдар, зымырап күндер өтіп жатыр. Биік тау алыстаған сайын зорая түседі. Кешегі алдымызда жүрген ағалар бүгін жоқтығы еске түскенде көңілің бір сәт құлазып қалады да, «Артында бар оңалар» деп қайтадан еңсенді тіктейсің.

Облыстық «Орталық Қазақстан» газетінің редакциясында нелер маркасқа қаламгер-журналистер еңбек етті. Солардың арасында Рымқұл ағамыздың орны бөлек еді. Ол басқа ағаларымызға қарағанда жастарды жақын тартып жүретін. «Кейін біздің орнымызды басатын сендер боласындар» деуші еді. Ол кезде біз «бұл кісілердей болмақ қайда» деген ойға кетуші едік. Сөйтсек, рас екен. Бүгін өзіміз аға болдық. Енді сол сөзді өзіміз кейінгі інілерімізге айта бастадық.

Сонау сексенінші жылдары Амантай Сағындықов ағамыз айтқандай «Ылғи сайдың тасындай» бір топ жігіттер болдық. Олар Аман Жанғожин, Мағауия Сембай, Обусаттар Тұрғанбеков, Серік Сексенұлы және бүгінде марқұм болған Самағ Жүнісов, Еркін Лұқманов, Дәулет Мақаншевтарды және басқаларымызды жанына жинап алып, әңгіме-дүкен құрушы еді. Көбіне әдебиет жайлы мәселелерді сөз қылатын. Рекең анау-мынау ұсақ сөзді жек көруші еді. Аяқ астынан бір қалжың тауып алып, бәрімізді күлдіріп отыратын.

Мен Рекеңді 1963 жылы Ақтоғайда тоғызыншы сынып оқын жүрген кезімде көрдім. Толқынды қалың қар шапты әдеміне келген жігіт болатын. Олең жазуды жаңа бастаған жас толқын біздер аудандық «Арқа еңбеккері» газетінің редакциясына балауса жырларымызды анарағынбыз. Ол кісі газеттің жауапты хатшысы болды. Олеңдеріміздің жарық көруіне қамқорлық жасайтын. Жазған мақалаларын, шағын әңгімелері мен фельетондарын қалт жібермей оқушы едік.

Кейін студент болған кезімде де «Орталық Қазақстан» газетінің редакциясына жиі келіп жүрдім. Газеттің жауапты хатшысы болды.

Рекең жаңа құрылған Жезқазған облыстық «Жезқазған туы» газетінде біраз жыл қызмет атқарып келді. Қайта оралған соң тағы да жауапты хатшы қызметін атқарды. Біз сол уақытта ақылшы ағаның қамқорлығын көп көрдік.

Рекең газетіміздің басшысы, бас редакторы қызметіне келген соң да талай жақсылық бастаманың қозғаушысы болды. Сол кезде «Авторлық номер» дегенді шығардық. Мұнда бір номерге бір-ақ адам жауап береді. Бірінші бетінен бастап соңғы бетіне дейін барлық материалдарды өзі дайындап шығады. Журналистің қаламгерлік қарымын танытуына өте қолайлы болатын. Рекең бас редактор болған кез ескінің құрдымға кетіп, жаңаның әлі қаз басып тұра қоймаған ола-ра шағы еді. Сол кезеңнен әупіріммен зорға өттік қой. Айлап ақша алмаған кездеріміз болды. Бұрын партияның қара-

мағынада болған газет редакциясы СӨКІН тараған соң далада қалғандай күн кешті. Обкомның «Полиграфиясы» бізді бөліп тастады. Өз еркімізбен күн қоруіміз керек болды. Осы уақыттарда да дұрыс жол тауып отырдық.

Рекең мәлгек әңгімелер жазудың шебері болатын. Жеке адамдар жайлы очерктері қандай! Біз де солай жазсақ-ау деген арман әрқашан көкейімізде жүретін шақ сол кез еді. Очеркті қалай жазуды көпшілік қаламгер осы Рекең ағамыздан үйренді десек, артық айтқандық емес. Повелланы қалай жазуды да терең меңгерген жазушы екендігін Ақселеу де бір еңбегінде зерделеп айтып кеткен.

Мәселен, Рекеңнің «Алашым аңсағаным» атты кітабын алып қарайық. Мұндағы шағын повеллалар арқылы, оның кейіпкерлері пошташы шал Адамбек, Адам, Шолақсай және басқаларының мінез-құлқы, жүріс-тұрысы арқылы ауыл адамдарының жинақты мінез-құлқын жасап, солардың басынан өткен оқиғалар арқылы бүкіл ауыл өмірін сипаттап шығады. Бұл жерде Рекеңнің туып-өскен ауыл өмірін де жақсы білетіндігін, қаншама жыл қалада тұрғанымен ауылдан ашақ кетпегендігін байқаймыз.

Айтпақшы, Рекеңнің өзі дүниеден өткен соң жарық көрген «Жан шуағы» атты көлемді кітабында қала өмірінен жазылған шығармалары да жетіп жатыр. Оған «Жусан-емнан», «Бәс тігіскенде», «Өкініш», «Көпенің көзі» және басқа қысқа-қысқа әңгіме-новеллаларын мысалға келтіруге болады. Онда ортақ кейіпкер Талғаттың образы арқылы қала тұрғынының өмірін көз алдымызға әкеледі. Жалқаулық пен марғаулық, өз тарихын ұмытып, мәңгірттікке бет алғандарды, олардың қазақ тілін ұмытқан балаларын шенсйді. Осының барлығы өзіміз күнде көріп жүрген нәрселер болғанымен, Рекең қаламынан туған дүние ойға қалдырып, шынында да солай екен-ау дегізеді. Бұл дегеніңіз әдебиеттің, қаламның күдіреті екендігі сөзсіз.

Осы кітаптың басым бөлігін алып жатқан «От ортасында»

деректі хикаяты туралы баса айтқан абзал. Бұл өзіміз білетін, белгілі жазушы «Күба белдер» тарихи трилогияның авторы, қазақ десе ішкен асын жерге қоятын Кәмел Жүнісовтің басынан кешкен оқиғаға негізделген екен. Кешегі тоталитарлық заманда қазақтың егемендігін, бостандығын аңсаған абзал азаматтың сол жолдағы атқарған қиын қиығау жұмыстары, астыртын әрекеттері жан-жақты сөз болады. «Ітжекенте» қалай айдалғанын жаны қыңжыла отырып әңгімелейді. Шығарманы оқып отырғанда Ырымбай атты кейінкері арқылы берілетін автордың жан күйзелісін өз бойыңа қабылдап, оқиға өз басыңдан өтін жатқандай күйде боласың. Ақыры егемендікке қол жеткен соң арадағы қуаныш, жүрек жарды сүйінші, қуаныш жасы, бәрі-бәрі шынайы.

Газетімізде көп жыл бае редактор болған Рымқұл Сүлейменовтің фотосы «XX ғасырдың 20 редакторы» фотогалереясында ілінген. Біз ол кісіні әрқашан ұмытпай еске алып отырамыз. Қаламы жүйрік қаламгердің армында қалған шығармалары біз үшін игілікті мұра.

ЕСКЕРТУ: Бұл мақала 2012 жылы Ресейдің қайтыс болғанына 5 жыл толуына арналып жазылды.

АРҚАНЫҢ АҚ ЖЕҢІСІН ҰМЫТПАЙЫҚ

Сол кездегі астанамыз Алматыда жүрін өзінің туған жері алыс Арқадағы Ақтоғайын жыр арқауынан қалдырмаған Жеңіс ағамыздың газет бетіне шыққан әрбір өлеңін ізден жүрін оқитынбыз. Біз ол кезде мектепте оқитын баламыз. Ақын ағамыздай болсақ қой деп арман етеміз. Өлі де төрт аяғынан тең басып тұра алмайтын, жаңа туған жас төлдей балауса жырларымызды бір-бірімізге оқып, ішінде бір жылт еткен шумақтар болса, бір-бірімізді мадақтап жүр-

ген шақтар еді.

Алматыда тұратын, Қазақтың мемлекеттік университетінде оқитын жерлесіміз Жеңіс Қашқыновтың алғашқы жырларымен танысқанымыз осы кез. Кейіннен өзіміз студент болған кезде де Жекеңнің жырларынан адасқанымыз жоқ. Сырттай қанық болып, сырттай риза болып жүрдік.

Жекеңмен жақын таныстығым 1976 жылдың желтоқсан айынан басталады. Мен бұл кезде облыстық теле-радиокомитетте редактор болып қызмет атқаратынымын. Бір күні маған

Алматыдағы Қазақ теле-радиокомитетіне бір айлық курсқа баратындығымды айтты. Мен қуана келістім. Бұрын ару қала Алматыда бір-ақ рет болғанмын. Енді қаланы жақсылап аралап көретін болдым.

Мәдениет министрлігінің Жамбыл көшесінің бойындағы 159 үйдегі жатақханаға орналастық. Сабақ түске дейін болады да, түстен кейін қаланы аралайды. Қалған уақытта боспыз. Ойткені, біз сабақ өтетін көпшілік залында күйсандық тұрады. Қазақ радиосының энципелері Суат Мансұров, Зейнет Қойшыбаева, Люция Төлешова және басқа да энципелер осында келіп дайындық жасайды екен. Қазақтың маркасқа энципелерін де осы жерден көрдік. Ол кезде атақты диктор, қазақтың Левитаны атанған Әнуарбек Байжамбаев та жүр. Жерлесіміз диктор Мырзабек Қуатбековпен де алғаш рет осы жолы таныстым. Солардың ішінде Жеңіс Қашқыновпен танысуым аса әсерлі болды.

Бір күні түскі үзіліс кезінде комитеттің екінші қабатындағы дәмхананың «нек артна» столдарының бірінде кофе ішіп түр едім, есікпен кірген орта бойлы аққұба жігіт елдің бәрімен қалжыңдаса жүріп, кофесін алды да менің жанымдағы бос орынға келіп тұрды. Жазбай таныдым, бұрын фотосын көріп жүретін Жеңіс Қашқынов.

Сол жерде таныстық. «Бауырым екенсің ғой» деп қуанып қалды. Кенке қарай, жұмыстап соң Орталық стадионнан жоғары қарай «Старт» деген кафе бар екен, сонда отырып жақсылап жөн сұрасып, білістік. Үйлеріне ергіп апарып, Тамара жеңгейдің шайын ішкізді. Сол күннен бастап таныстығымыз үзілген жоқ.

Ертеңіне Жекеннің төртінші қабаттағы кеңсесіне бардым. Төрт адам отырады екен. Жекен ол кезде әдеби хабарлар редакциясында аға редактор болып істейді. «Балбұлақ» деген әңгімемді бас редактор Төленберген Тобағабыловқа өзі апарып, қол қойғызып, радиодан өткізді. Содан соң соңғы хабарлар редакциясына ақпараттар беріп тұруға кеңес берді.

Бірталай мақалаларым басқа редакциялардан өтті. Бұл маған жаман болған жоқ, кейіннен бірталай қаламақы алдым.

Басында Жекеңнің мінезі қызық болып көрінгенімен, іле-шала оған да үйреніп кеттім. Ол кісі қасындағыларға қалжықпай отырады екен. Қандай адам болмасын ашық сойлесіп, әзілімен өзіне қаратып алады. Егер басынан асын бара жатса, қағытып, басын тастайды. Содан да көпшілік ел Жекеңнің бетіне тіке келмейтіндігін байқадым. Ақын-жазушылармен кездескен сәтте де әзіл-қалжызып тастамайды. Бірде Жазушылар одағына барғанда ешкім маңайлай алмайтын Ғабит Мүсіреповпен, Олжас Сүлейменовпен, Ілияс Есенберлинмен терезесі тең дәрежеде сойлесіп тұрғанын көрдім. Бір жолы (қай жазушы екендігін ұмыттыпшы) іс-сапарға кетуге жазған өтініші бар, оған қол қоятын Жазушылар одағы бірінші хатшысының орынбасары Қалаубек Тұрсынқұловқа кіруге бата алмай тұрған жерінде ертін кіріп кетіп, қол қойғызып шыққаны есімде.

Негізінен Жеңіс Қашқынов ақын атанғанымен, проза мен поэзия тізгінін тең ұстаған қаламгер. Ол әуелі журналист ретінде танылды. Ол ҚазМУ-дың филология факультетін бітірген соң шамалы ғана уақыт «Лениншіл жас» (қазіргі «Жас Алаш») газетінде істегені болмаса, өмірінің көпшілігін Қазақ радиосында өткерді. Сонда жүріп қазақтың талай маркасқаларының радионортретін жасады. Жекеңнің радиодан беріліп жатқан очерктері мен суреттемелерін, деректі әңгімелері мен сұхбаттарын сан рет құлағымыздың құрышы қана тыңдадық. Сондай еңбегінің нәтижесі болар ол Қазақстан Журналистер одағы сыйлығының лауреаты атанды, «Еңбектегі ерлігі үшін» медалімен марапатталды. Жекең өзінің өлеңдерін оқыған сәтте құдіреттеніп, желпініп кетуші еді, дауысы зорайып, нақышына келтіре оқушы еді.

Қаламгердің проза жанрындағы «Ақжолтай Ағыбай батыр» және «Батыр Қазыбек Нұржанов» атты деректі повестері, кең байтақ жерімізді қас дұшпаннан қорғаған батырлар

тулғасын жасаған «Атыңнан айналайын атамекен», деректі әңгімелерден тұратын «Туған жер топжарғандары» атты туындыларын қалың жұртшылық жылы қабылдап, қолынан гастамай оқытып кітаптарға айналған.

Ақынның поэзиядағы еңбектерін екі бағытқа бөліп қарастыруға болады. Оның біріншісі балаларға арналған өлеңдері болса, екіншісі ересектерге арналған азаматтық лирикалары. Балаларға арнап өлең жазудың, баланың психологиясына сәйкес туынды жасаудың оңай дүние емес екендігін ақындардың қай-қайсысы болмасын мойындайды. Балаларға арналған алғашқы кітабы «Кенкі күн» суретті кітапшасы 1967 жылы, «Қоңыраулы сағат» атты таңдамалысы 1989 жылы жарық көрген екен. Жалпы Жекеннің 18 кітабы жарық көрген болса, оның жартысынан астамы балаларға арналған. «Қазақ балалар әдебиетінің антологиясы» жианағына да көптеген шығармалары енгізілді. Сондықтан да, ақын Жәніс Қашқынов қазақтың балалар поэзиясын дамытуға ерекше үлес қосқан ақын десек, ешқашан қателеспеген болар едік.

Жекеннің тағы бір маңызы спортпен айналысу. Ол нағыз спортшы еді. ҚазМУ-да оқын жүрген кезінде еркін күреспен айналысқан, спорттың осы түрінен әуелі оқу орындары арасында, кейіннен Алматы қаласының чемпионы атанып, Спорт шебері нормасын орындаған.

Сөз соңында айтарым - Жекен қандай адам болмасын қол ұшын беруге даяр тұратын елгезек жан болды. Ол Ақтоғай ауданының нағыз патриоты еді. Бір кездері ауданның жабылып қалу қаупі туындаған шақта Жекен тиісті жерлерге кіріп, радиодан хабарлар ұйымдастырып, ақыры ауданды сақтап қалуға үлкен үлес қосқан жандардың бірі еді. Жерлестеріміз де қарыз болып қалған жоқ. Тұрғын халықтың ұйғаруымен Ақтоғай ауданының Құрметті азаматы атанды. Осыған орай өзі көре алмай кеткен, бүгінде туғанына жетпіс жыл толып отырған жерлесіміз, ақын Жәніс Қашқынов марқұм қандай да болмасын құрметке әбден лайық. Алдағы уақытта халқы

қадірлеген Арқаның ақ Жеңісін мәңгі есте қалдыру жағын ойластырған дұрыс. Ақтоғай ауданы басшыларының құлағына алтын сырға деген халық уәжімен сөзімді аяқтағалы отырмын.

ЕСКЕРТУ: Бұл мақал 2012 жылы Жеңіс Қашқыновтың туғанына 70 толуына орай жазылған болатын.

ДӘУІРІМІЗДІҢ ДӘУІТӘЛІСІ ЕДІ

Кезінде дәуірі жүрiн, дүйiм жүртты аузына қаратқан Дәуiтәлi ақынмен бiз бiр мектепте бiлiм алдық. Ол менен бiр класс жоғары оқыды. Ақтоғайдағы М.Горький атындағы №1 орта мектептің тоғызыншы классында оқын жүрген кезiм болатын. Қазан айының iшi едi, бiр күнi аудандық «Арқа еңбеккерi» газетiне менiң «Кiтабым» деген өлеңiм жарық көрген. Бүкiл кластың және менi танытын басқа да кластардың оқушылары, сабақ беретiн кейбiр мұғалiмдер

«Сен ақын екенсiң ғой» деп құттықтап жатыр. Мен әжептәуiр марқайып қалдым. Сол жылы мектебiмiзде астанамыз Алматының оқу орнын бiтiрген жас жiгiттер – Елубай Адамбаев тарих пәнiнен, Токен (Төлеуқадыр) Тыныбеков немис тiлi пәнiнен сабақ берiп жүрдi. Бұл екi мұғалiм тiптi ерекше риза болды. Сол жылдары классымыздағы Балтабек Әбеуовтің әңгiмелерi мен мақалалары газетке жиi шығатын. Ендi өлең, әңгiме жазатын оқушының класта екеу болғандығын баса айтты.

Содан бір күні Елубай мұғалім мен Токен мұғалім мектепте әдебиетшілер үйірмесін ашатындықтарын айтып, Балтабек екеумізді және әдебиетші болуға талпынған басқа да балаларды сол үйірмеге жазылуға шақырды. Сөйтіп, үйірме өз жұмысын бастап кетті. Үйірменің старостасы өлеңдері аудандық газеттерге бұрыннан шығып жүретін, он бірінші сыныпта оқитын Тілеген Айтжанов болды. Мүшелері оныншы сыныпта оқитын Дәуітәлі Стамбеков, Сәдуақас Мұқанбеков (кейін Торғаев болып жазылды), Токен Оразбеков, тоғызыншы сыныпта оқитын Балтабек Әбеуов, Базыл Аманжолов, Торғай Бейсекова және басқа да оқушылар еді. Біз үшін үйірменің жұмысы өте қызықты болды. Онда біздің жаңадан жазылған өлеңдеріміз оқылып, ол талданып, жақсы-жаман жақтары айтылатын. Егер кемшілігі болса, оны түзету жолдары қарастырылатын.

Сондай бір жолы Дәуітәлінің «Қысқы кеш» деген өлеңі талқыланды. Өлең өте жақсы жазылыпты. Борашан кейінгі табиғаттың қысқы кештегі көрінісі сәтті бейнеленген. Тек өлеңнің бір жолында «сілкінген» деген сөз қолданыпты. Егер бұл сөзді «сілкінген» деп жазатын болса, кара өлеңнің бір буыны жетпей қалады екен. Өлеңді талқылай келе ол сөзді «дүр сілкінген» деп жазу ұсынылды. Бұл тіркес бәрімізге ұнады, кейін газетке де осылай жарық көрді.

Дәуітәлі мектепте оқып жүрген кездерінің өзінде өлеңге ерекше құмар болды. Сонысына қарай шығарған өлеңдері де мөлдіреп тұратын. Оның өлеңдерінде жеңіл юмор, кейбір сәтте жап-жақсы философия болатын. Кейіннен осы қасиеттерін ол тереңдете, шыңдай түсті. Қандай тақырыпқа жазбасын оның көркемдігіне, ұйқасына, мазмұнына, тәрбиелік мәніне ерекше көңіл бөлетін.

Көп оқитын, жасынан зерделі болатын. Әлем әдебиетінің, орыс әдебиетінің классиктерін сол кездің өзінде жақсы білетін. Оныншы сыныпта оқып жүрген кездерінің өзінде мектепте болатын әр түрлі әдеби кештерге үзбей қатысып,

сол кештерде сұрақ-жауаптарға, викториналық сұрақтарға дұрыс жауап беріп, жүлделерге не болатыны есімде.

Домбыра тартатын, әжептәуір әншілігі де бар еді. Суретті тамаша салатын. Бірге оқитын қыздардың суретін айшықтай салып беретін.

Сабақтап бос уақыттарында спортпен, оның ішінде бөксенен шұғылданды. Оның спорттың бұл түрін қалауына ағасы Әбдіқадырдың әсері болғандығы сөзсіз. Ойткені, ол кісі талай жарыстарда қарсыласын бет қаратпайтын былғары қолғап негері болып еді. Дәуітәлі де сол ағасы сияқты оң қолының ыңғайына дөп келіп қалғанды қалпақтай ұшыратып, соққысы жойқын болды.

Алматыға барып, жоғары оқу орнына түеті. Алматыда тұрақтап қалды. Үй болды. Нұра ауданында туып-өскен Фарида өте жақсы жар болып кездесті.

Лейлақшы, Дәуітәлі үй-жайдың қиындығын көп корді. «Жетім бұрынғы» жағалап жүріп, талай нәтер жалдан түрды. Ақыры табандылығының арқасында «Қазақфильм» ықшам ауданынан үш бөлмелі тамаша нәтер алды. Алматыға барғанда күтін алып, үйіне алып келетін, қаланы аралатып көрсететін. Сонау Медеуге дейін барып, сап рет қылдырдык.

Бір жолы кошеде келе жатқанымызда бір жігітті тоқтатып алып, сойлесіп түрды. Мен ақырындан ашытап кеткен едім. Сәлден соң артыма қарасам, сол қолымен әлгінің жағасынан бүріп ұстап алған, оң қолының сұқ саусағын шошайтып алып, әлденені айтып: «Олай істеуге болмайды», – деп қояды. «Әңгімелері» бітіп, келе жатқан жолда «Әлгі кім?» деп сұраймын ғой, сонда ол: «Бұл бәлен деген белгілі ақын ғой. Жуырда бір рецензиясы жарық көріпті. Бәлен деген жас ақынға өлгенше шүйлігіпті. Ол болашағынан үміт күттіретін ақын. Ол туралы бұлай жазуға болмайтындығын түсіндірдім», – деген еді.

Дәуітәлінің осындай қызба сәттері көп болатын. Ол әділетсіздікке төзе алмайтын, бірбеткей еді. Айтайын деген

сөзін бүгежектемей тіке айтатын. Арамдыққа жаны қас еді. Достыққа адал болатын.

Бір жақсы өлең жазғанда балаша қуанатын. Онысын оқып, өзі мәз болатын. Біржанға арнап поэма жазып жатқандығын айтып, қуанып жүрді. Оның жекелеген үзінділерін оқып беретін, кейде Біржанның әніне салып:

«Теміртае, Асыл, Ақық - қарақтарым,

Білмедім кеш батқанын,

Таң атқанын,

Үш жылда жалғыз жүрін,

Жалқы бастан,

Өткіздім жан ақианын,

жан аптабын», - деген жолдарды және басқа шумақтарды өзі домбырамен қосылып айтатын.

Кезінде өз тұрғыластарынан озып шығып, Халықаралық «Алаш» сыйлығын иемденген, жұртшылықтың сүйікті ақыны болған Дәуітәлі бүгінгі күні арамызда жоқ. Оның жыр жинақтары қолымызда. Ол ешқанап ұмытылмайды. Қазір Ақтоғай ауданындағы өзінің туған жеріндегі мектеп Дәуітәлінің атымен аталады. Сол ғана дәтке қуат.

ЕСКЕРТУ: Бұл мақала 2012 жылы жазылды.

ЖОЛ БАСТАҒАН АҒАЛАР

СУРЕТТЕ: «Жаңалықтар» редакциясының құрамы (солдан оңға қарай) Қазақ КСР-нің еңбек сіңірген әртісі, режиссер Өмірзақ АСЫЛБЕКОВ, аға редактор Шәмшит ҚАЛМАҒАМБЕТОВ, редактор Сүйіндік ЖАНЫСБАЙ, режиссердің ассистенті Бәкиза ЖЫЛҚЫБАЕВА кезекті хабарға дайындық үстінде.

1977 жыл.

Мен жасымнан көркем әдебиетті жақсы көретінмін. Әдеби кітаптарды оқығанды қатты ұнататынмын. Соның әсері болғандықтан әдебиетші болуды қаладым. Өзім де жасымнан өлең жазып, алғашқы мақалаларым 7 класта оқып жүрген кезімде Ақтоғай аудандық «Арқа еңбеккері» газетінде жарық көрген болатын. Ақтоғайдағы М.Горький атындағы орта мектепте оқып жүрген кезімде әдебиетшілер үйірмесіне үзбей қатысатынмын. Осы кездерде алғашқы өлеңдерім жиі жарық көретін еді. Әдебиетші, ақын, жазушы болуды арман еттім. Сол үшін Қарағанды мемлекеттік педагогикалық институтының филология факультетіне келіп түстім. Бірақ ойымда ешқашан журналист боламын, телевидениеде, облыстық «Орталық Қазақстан» газетінде қызмет атқарамын деген ой ұшықтасам түсіме кірмеген нәрсе.

1974 жылдың күзі болатын. Осының алдында ғана, яғни, тамыз айында зайыбым Нұрғайым Әліпбекқызы облыстық теле-радио комитетінің радиосына қазақ хабарларының дыбыс операторы болып орналасқан. Мен болсам Қарағанды қаласындағы №2 қазақ мектеп-интернатында мұғалім болып жүргенмін. Бір күні («Білім күні» қарсаңында болса керек) біздің мектебіміз телехабарға шақырылды. Сол хабарға мен де қатысып, сол кезде облыстық радионың жастар редакциясында редактор Сәбит Бексейітовке жолықтым. Телевидениеде қызмет атқаратын режиссердің ассистенті Жақсылық Баймағамбетов, телеоператорлар Кеңес Окішев пен Әскер Сексенбаев, жүргізуші Аманғали Хасанов (кейін соңғы тортөуі де қайтыс болды) сияқты жігіттермен бұрыннан таныс болғандықтан шүйіркелесін қалдық. Содан бастап сол жігіттермен жиі кездесетін болдық. Кейінде әлгіме үстінде Сәбиттен «Жаңалықтар» редакциясына қызметкер керек екендігін білдім. Қазақ редакциясының бас редакторы болып Өтен Ахметов облыстық радионың аға редакторлығынан жуырда ғана жоғарылап келген екен. Менің талабымды құптап, облыстық теле-радио комитеті төрағасының орынбасары Тілеухан

Жүсіповке ертін барды. Ол кісі қарсы болған жоқ. Сонымен телестудияға редактор болып қызметке тұрып кеттім.

Ол кездегі жұмыстың өз ерекшелігі болатын. Бір шаңырақтың астындағы комитет «телестудия» және «телеоргалық» («телецентр») болып екіге бөлінетін. Телестудияға бүкіл шығармашылық ұжым кіретін еді де, телеоргалыққа барлық инженер-техник қызметкерлер қатысты болатын. Бірақ барлығының атқаратын жұмысы бір арнаға күйіліп жататын. Ол – көрерменге саналы хабар беру еді.

Алғашқы күннен-ақ жұмысқа зор ынтамен кірістім. Бұрын мұғалім болған маған өз бетіммен қызмет атқарып, шығармашылықпен айналысу қызық сияқты болып көрінді. Иә, шын мәнінде шығармашылық жұмыстың қайсысы болмасын қызықты екендігі рас. Ал оның астарында талай қиындықтар жататыны белгілі.

Мен қызметке келген күні «Жаңалықтарда» аға редактор Шәмшіг Қалмағамбетов демалыста екен, оның орнындағы Хамзе (Кәмен) Ахметов түе ауа сюжет түсіріп келуге жұмсады. Қайда бару керектігін де білмеймін. «Оператор біледі» деді Кәмен. Операторымыз Мейрам Ғабдуллин екен. Бәріміз сол кездегі Сортировка поселкесіндегі цума басатын фабрикаға келдік. Сонда жаңалықтарға алған рет сюжет түсірдік. Телестудиядағы алғашқы еңбек жолым осылай басталды.

Мен келген соң «Жаңалықтар» редакциясындағы Кәмен «Қоғамдық-саяси хабарлар редакциясына» аға редактор болып кетті. Онда ол «Бесжылдықтың тынысы» атты хабар жүргізгені әлі есімде. Бір жылдай уақыттың ішінде өз жұмысымды біршама игеріп алдым. Аға редакторымыз Шәкең өте қарапайым, соған қарамастан принципіл адам болатын. Аққоңіл еді. «Сегіз сомның туфлиін Шәкең он сомға жуған» деп әзілдеп күліп жүретін режиссер Айтуған Салықов.

Бас режиссеріміз Қазақ КСР-нің еңбек сіңірген артисі Өмірзақ Асылбеков те өте ақжарқын адам болатын. Кейінде Шәкең үшеуіміз бір кабинетте отыратын едік. Облыстық

С.Сейфуллин атындағы дарма театрында артист болған, қазақтың дарынды актерлерінің бірі еді. Менің алдымда ғана осында ауысып келінгі. Әңгімені майып тамызып айтағын. Алматыға киноға түсуге шақырылып, «Тел өскен ұл» атты фильмді түсіру үстінде кенеттен қайтыс болды.

Біздің режиссеріміз Өкеікбай Тойбаев деген ақсақал еді. Күйгелектеу, шыдамсыздау адам. Айтуған ағамыз да бұрын артист болған кісі ғой, осы Өкең туралы да неше түрлі қызықты әңгімелер шығарып алып, елді күлдіріп жүретін. Бірі жақыннан, бірі алыстан көретін екі түрлі көзіндірікті кезек ауыстырып киетін. Басқару нұлығінде отырғанда екі көзіндірігінің қайсысын киерін білмей сасқалақтан, шатастырып отырған сәтін сан көрдік.

Режиссеріміздің тағы бірі Құтпан Ералын. Бұл кісі де театрда артист болынты. «Мен «Сандықтан шыққан шайтан» спектаклінде Шайтан ролін ойпағанмын» деп айтып отыратын. Бұл кісі апта сайын дайындалатын хабардың эфирге берілетін күні жақындаған сайын дегбірі кете бастайтын. «Осы хабардан аман-есен құтылсам...» деп отырушы еді. Одан аман-есен құтылатын, бірақ одан соң келесі хабарды дайындауға тура келетін.

Редакторлар арасында жасы үлкені Жәнібек Мұзапаров деген ақсақал болды. Бізге сол кезде аса қарт адам болып көрінетін. Сол кісі 60 жасында зейнеткерлікке кетті. Білімі терең, көп жайлардан хабары бар, парасатты адам еді. Ертедегі және бертіндегі қазақтың маңдайалды азаматтарының көпшілігін танытын және олармен қоян-қолтық араласқан, кейбірімен табақтас болған екен. Сөйлегенде сөздің түбін түсіре, жігерлене сөйлейтін. «Аузы күйген үріп ішеді» дегендей, солақай саясат кезінде таяқ жеген де болуы керек, кейбір сөздерінде айтайын деген ойы білініп тұрғанымен «өткір бұрыштарды» айналып өтетін. «Сүйіндік, сен Тәштитовтан аумайсың. Тура сен сияқты аласа бойлы жігіт болатын» деп отыратын. Басында оның кім екендігін білмей жүргенмін «Қазақстан

комсомольның Орталық комитетінде хатшы болған. Оте беделді, алғыр жігіт еді. «Халық жауы» деп жазықсыз атылып кетті» деп түсіндірді оны Жәкең.

Отырған жердің коркі еді ғой, Айтуған Салықов ағамыз. Өнге басып әуелеткенде отырған жұрт ауызын ашып қалатын. Өзіл-қалжыңға да ұста болатын. Маңайындағылардың барлығымен қалжыңдасып жүретін еді. Өрбір хабарды дайындау барысында көп ізденетін, көп оқитын. Хабардың қалай халыққа жетімді болуына ерекше зер салатын.

Мені бір жылдан соң қоғамдық-саяси хабарлар редакциясына ауыстырды. Мұнда комсомол-жастарға арналған «Жастық оттары», балаларға арналған «Кешкі ертегі» хабары және тағы басқаларын дайындадым. Ол кезде қазіргідей бейнетапна деген жоқ. Проявкадан өтетін кәдімгі киношленка. Ол аса қымбат болатындықтан әрбір хабарға тиісінше минутпен бөлініп беріледі. Мысалы, менің хабарыма 15 минуттық уақытқа кинолик беріледі. Мен оны өзімнің үш хабарымда 5 минуттан ғана пайдаланамын. Көбіне төрт хабардан болады. Ондай кезде 4 минуттан пайдаланмыз. Міне, Айтекең осы бейнетапнаның өзін қалай, қай жерде пайдалану керектігін редактормен мұқият ақылдасып отыратын еді. Кейбір режиссерлермен болашақ хабар туралы ақылдаспақ болсаң, пәлеге қаласың. «Не түсірсең о түсір, онда менің шаруам жоқ. Маған сценарий мен түсірілген кинороликті әкеліп берсең болды. Менің жұмысым хабарды «фирге шығару» дейтін режиссерлер де болатын. «Хабарыңда не беретініңді білмесең, несіне редактор болып жүреің?» дегендер де кездесті.

«Бәрін айт та бірін айт, коллективтің жырын айт» деп Бейімбет ағамыз айтқандай, бәрінен бұрын әр ашпаның дүйсенбісінде өтетін «летучкада» рецензия жасау қиынның-қиыны еді. Орыс тіліндегі хабарлардың жөні бөлек. Біздің қазақ тілінде эфирге шыққан хабарларға орыс тілінде рецензия жасау дегеніңіз барып тұрған зорлық еді. Бұл да бір кеңестік тоталитарлық заманның бір сұрқұлтайы болатын. Қызметке

қабылданғаннан соң екі демалыстан кейін-ақ рецензия жасауға менің кезегім келіп қалыпты. Сарап педагогикалық училищесінде орыс тобына, Қарқаралы ауданындағы «Ынталы» сегізжылдық орыс-қазақ мектебінде де орыс класстарына сабақ бергенмін. Оз ойымды жеткізе аларлықтай орысша болғандықтан онша қысыла қойған жоқ едім. Облыстық теле-радио комитеттің төрағасы Степан Путиевтен бастап бүкіл телестудияның бас редакторлары мен бас режиссерлері, олардың ассистенттері мен көмекшілері сияқты орыс-қазақ, неміс редакцияларының барлық қызметкерлері қатысып отырған залда сайран кету оңай болмады. Көңіліңде бәрі сайран тұрғанымен оның ауыздан шыққан кезде түсінікті бола бермейтінін ескермеген екем. Рецензия жасау шәкірттерге сабақ берумен бірдей емес көрінеді. Біреулер менің рецензияма қанағаттанбағандығын білдірмек болып еді, оны «летучканы» жүргізіп отырған комитет төрағасының орынбасары Тілеухан Жүсіпов: «Для начало неплохо. Первый блин всегда комом. Молодой, еще исправится» деп тыйып тастады. Кейіннен ойлап қарасам, мен сол кезде телестудияның телехабарларына тән ерекшеліктерін, терминдер мен өзіндік атауларын әлі толық меңгере қоймаған екенмін ғой. Сөйтін, келе-келе қазақша хабарларға орыс тілінде рецензия жасауды да үйреніп кеттік.

Тілекең облыстық партия комитетінің баспасөз секторына меңгеруші болып ауысқан соң оның орнына Ораз Сағынаев ағамыз келді. Алғаш келген бетте таза қазақ тілінде шығатын басылымда өмір бойы қызмет істеп, таза қазақша сөйлеп келген адамға орыс аралас ұжымда жұмыс істеудің, оның үстіне «летучканы» орысша өткізудің, кейбір «тілі ұзын» адамдарды тыйып ұстаудың алғашқы кезде қиын болғанын байқап жүрдік. Ол кісі де мен сияқты телестудияның өзіндік атауларын жүре келе үйренді. Одан соң өзі жұмыста, үйде Қапиза тәтеміз құлағына құйып, көп ұзамай-ақ іліп әкетті. Алғашқыда айтар сөзді қысқа ғана сөз-

дермен қайырын жүрді. Сондайда «Қан, қон нәрсе айтылмай қалды-ау» деп өкініш білдіргендер де болды.

Дегенмен де, Орекең ағамыз көпті көрген адам ғой. Оте орнықты болатын. Не айтса да ойланшн айтын, қандай істі болмасын әділетті шешуге тырысатын. Даудың қобі техниканың жетіспеуінен туындайды. Ол кезде редакциялар өте көп. Солардың барлығына алдын ала тапсырыс беріп қоямыз. Сол бойынша арнаулы кесте жасалады. Онда кімнің қандай оператормен, қандай машинамен, қай уақытта, қай жерге, қандай хабар үшін кино түсіруге барағыны толық көрсетіліп тұрады.

Осының барлығы тактайдай бола бермейді. Кей уақытта оның арасында кемшілік кетіп, шиі шығып жағады. Не машина болмай қалады, не оператор ауырын қалады дегендей. Сондай мәселені шешетін өндірістік бөлім деген бар. Солар шешсе – жарады. Шеше алмаса – Орекеңнің алдына барамыз. Ол кісі әлі бөлімнің бастығын шақырып алып, асықпай отырып бәрін ретке келтіріп береді. Сөйтін, Орекеңнің кабинетіне ренжін, қабак түйін барын, одан ризалық сезіммен күлімден шығатынбыз.

Орекең марқұм көп сөйлемегенімен, ақыл-нарасаты мол жан еді. Үндемей отырып жаза беруге шебер болатын. Ол кісінің қаламынан туған талай-талай эңгімелері мен көркем очерктерін, тамаша мақалаларын үзбей оқын жүретінбіз. Енді өзімізбен бірге қызмет атқарып, өзіміздің басшымыз болғаны тілгі ғанибет еді. Арнайы қызмет машинасы болғанына қарамастан, жақын тұрғандықтан да болар, үйге өзі жаяу барып, жаяу келетін. Қазіргі бастықтар екі аттам жер болса да машинасынан түспейді. Кейде көлік жетпей жатқанда өзінің қызмет машинасын сюжет түсіріп келуге кез келген редактор мен операторға беруден арланбайтын.

Ол кісінің қаламынан туған Қазақстанның халық артисі Роза Жаманова туралы «Ақмарал сұлу еркем-ай» деректі повесін, әдеби «Ұзақ жол», «Жігіт таңдаған қыз» атты эңгіме кітаптарын кезінде қалың жұртшылық құмарлана оқығаны әлі есімізде.

Орекең зейнеткерлікке шыққан соң шығармашылық жұмысқа мүлде бет бұрып, біздің «Орталық Қазақстанның» жанынан ардагер қаламгерлер ұйымына басшылық жасап, көптеген материалдар әкеліп жүрді. Осындай тапсыреті адамдардың тұмыр жолы кейінгі ұрпақтарға үлгі болады десек, тұмырлық жары ерлі-зайыпты Қашпаз Ысаққызымен екеуінің бірінің артынан бірі көз жұмып, бір күнде, бір жерден топырақ бұйыруы да әлі күнге дейін көгің аузындағы әңгіме.

Иә, жаза берсең әңгіме көп. Талай оқиғалар өтті ғой. Оның бәрін тізбелсіз беру мүмкін емес және оның барлығы қажет те емес. Өйткені, оның көпшілігі бүгінгі күн тұрғысынан қарағанда онша маңызды да болмай шығады. Сондықтан да тұжырымдай келе бүгінгі телевидениенің ол күндегі телевидениеден айырмашылығы жер мен көктей екендігін айтқым келеді. Осының барлығы қарыптан дамып келе жатқан заманның әсері. Заманның көшінен қалуға болмайды. Менің айтқанымның барлығы жиырмасыншы ғасырдың жетпісінің жылдардың оқиғалары.

Қалай дегенмен де менің шығармашылық еңбегімнің бастауы болған бұл ұжымға деген алғысым бұл күнде шексіз деп айтсам – артық емес. Мен «Орталыққа» осы ұжымда шыңдалып, дайын журналист болып келдім ғой. Өйтпесе, ол кезде біздің «Орталыққа» қызметке тұрмақ түгілі босағасынан сығалай алмай жүргендер жетіп артылатын.

Бүгінгі күні құрылғанына 50 жыл толғалы отырған «Қазақстан-Қарағанды» телекомпаниясының ұжымына мол шаттық, қажымас қайрат, шығармашылық шалқар шабыт, отбастарына береке-бірлік тілеймін.

ЕСКЕРТУ: Бұл мақала 2008 жылы «Қазақстан-Қарағанды» телекомпаниясының құрылғанына 50 жыл толуына орай жазылды.

САРЫАРҚАНЫҢ САРЫ ҚЫЗЫ

Сонау Алматы облысынан келгенімен аз-ақ уақыт ішінде «Сарыарқаның сары қызы» атанып үлгерген Сағат Сыдыққызы Батырханова бұл күнде Чехияның астанасы Прага қаласында тұрып, аты әлемге аян «Азаттық» радиосында қызмет атқарып жүріп жатыр.

Сағат 1978 жылы Оль-Фараби атындағы Қазақ Мемлекеттік Ұлттық университетінің журналистика факультетін бітірген соң, Қарағанды облыстық телерадио комитетіне

жолдамамен келіп, облыстық радиода жастар хабарларының редакторы болып еңбек жолын бастаған болатын. Жас маман келе сала білек сыбана іске кірісіп, өзін нағыз радио журналисі ретінде көрсете білді. Жаңадан айдарлар ашып, облыстық радионың қазақ редакциясына өзінше бір жаңа леп әкелді. Содан бері де міне, 30 жыл зымыран өте шығыпты.

Шаршамайтын жігерлі жас облыстық радионың қазақ тіліндегі бағдарламаларын басқарып, одан кейін Бас редакторы бола жүріп, Қазақ радиосының облыстағы меншікті

тілшісі міндетін де алты жыл бойы қоса атқарды. Ол кезеңде Қазақ радиосының облыстағы меншікті тілшілері арасында қыз-келіншектер мүлде болмайтын. Содан да болар бір жолы диктор «Қарағанды облысындағы тілшіміз Сағат Батырханов хабарлайды» деп оқып жіберінті. Мұны естіген Сағат Алматыға телефон шалып «Мені ер адам етіп жіберіңіздер ғой» десе, сол хабарды дайындаған редактор үлкендеу адам екен. «Е, Сағатжан-ау, сенің еркектен қай жерің кем» деп, әр жағына қазақша орам қосып жауап берген екен.

Сағат қарындасымыз ұлтжанды, халқымыздың салт-санасын жақсы білетін, оны насихаттаудан әсте танбайтын жан. 1986 жылғы желтоқсан қотерілісінен кейін облыстық радиодағы шағын ғана шығармашылық ұжым, оның ішінде Сағат талай құқайды бастан кешіргенін білеміз. Сол туралы Сағаттың өзі былай дейді:

- Тиісті органдар тұрақты нысанаға алып, басқан ізіміз бен сөйлеген сөзімізді аңдитын болды. Алматыдағы Желтоқсан толқуына үн қоспақшы болғаным үшін тергеуге түстім. Хабар жазып тұрған жерімізден Ләйтбай Сәулебектегі кеумізді бір емес, бірнеше рет жетектен алып кетіп, қайта-қайта тергеуге алған күндер де алыстағаныммен, ұмытылған жоқ. Бұл тергелудің ізі басыла бергенде домалақ арыз жазушылардың бір тобы «Батырханова Қонаевты орнынан алғанда жылаған болатын» деп те арыз айдап жібереді. Ол үшін де облыстық партия комитетіне, қазіргі әкімшіліктегі шенеуніктерге жауап беруге тура келді, есімде «Брежнев өлгенде де жылаған едік, Қонаевтай адамды бір-ақ күнде орнынан алып тастағанына жүрегім ауырып жылағаным рас» деп жауап бергенімде, жауап алып отырған шенеунік не істерін білмей, алдындағы қағаздарын аударыстыра берді...

Ал 1989 жылы Қарағанды шахтерлерінің алаңға шығып, бірнеше тәулік бойына ереуіл өткізген күндерінде Қарағанды көрермендері мен тыңдармандарына алғашқы болып алаңдағы оқиғаларды ешбір боямасыз, сол қалпында тікелей

толқында жеткізген де ішінде Сағат қарындасымыз бар облыстық телерадио журналистері еді.

Кешілер ереуілі кезінде алаңдағы оқиға мен диалогтардың бәрі тыңдарманға орыс тілінде ғана жеткізіліп жатқанына намыстанып, қазақша репортаждың да орыстандан қалыспай «фирме шығуы үшін жаңталаса тер төккен еді. Сол бір жылдары Қарағанды радиосы республикада алғашқы болып «фирмен «Қазақ тілі» сабақтарын жүргізуді бастады. Күніне тек 5 минут уақыт алатын хабар-сабаққа тыңдармандардың ұмтылысы сол кезде ерекше болатын.

Сол кезде «Тіршілік», «Қазыналы Қарағанды» деген атаулармен әлеуметтік-экономикалық мәселелерді қозғайтын бағдарламалар тізбегі тыңдарманның әрдайым күтін, ізден отыратын бағдарламалары болған еді..

Сағат 1990 жылдардың ортасында марқұм Ерлан Жапабековпен бірге «Хабар» агенттігінің Қарағанды облысындағы меншікті тілшісі болды.

Қарағанды көмірдің үетінде отырса да қыста жылу жетіспей, халқы тоңып, газдың жоқтығынан сол маңайдағы тұрғындардың «Мәңгілік алаудың» отына ас пісіруге кезекке тұрған сәттерін түсіріп, жалпақ жұртқа жария еткен уақыттары сөз бостандығының арқасы болатын. Қарашада қалтыраған қарағандылықтардың сол қиын-қыстау күндерін «Хабар» арнасынан көрсеткенде сол кездегі облыс әкімшілігі басшыларының реніші мен өкпесі Сағатқа қара қазандай болды...

- Қарағанды қаласының он жыл әкімі болған Шаймерден Оразалиновты сол кездегі облыс әкімі бір-ақ күнде орнынан алып, ел үшін жаны ащитып азаматтың керексіз жан сияқты елеусіз қалған тағдырына «Хабар» агенттігінің тілшісі ретінде араша түсіп, Президенттің өзіне сұрақ қойғанымда ол мәселе шешімін табады деп ойламаған болатынымын.., -- дейді Сағат өзінің бір әңгімесінде.

1997 жылы облыстық телерадиокомпанияның төрағасы

болып келген Сәбит Байдалы төрағаның орынбасарлығы қызметіне шақырған кезде де Сағат «Хабар» арнасының меншікті тілшілігінен кеткен жоқ. Өйткені, ол журналист алдымен ел мүддесін жоқтауы керек деп түсінген болатын.

Осылайша үш жылдай облыстық телевидение төрағасының орынбасары және «Хабардың» облыстағы тілшілігін қатар алып жүрді. Кейбір әріптестері сияқты басшылардың айтқанымен жүріп, жаз деген тақырыбын жазып, «жауырды жаба тоқыған» күндері болған жоқ. Қай жерде ел қиындықты басынан кешіруде, әлеуметтік мәселе неге шешілмей жатыр, оралмандардың орналасу мәселесі, қазақ мектептерінің мүшкіл жағдайы сияқты мәселелер Сағаттың күнделікті репортаждарына арқау болатын.

Облыстық мәдениет басқарамасының бастығы Рымбала Омарбасқованың қолдауымен мәдениет саласының да ыстығы мен суығына араласқан уақыттары да болды. Көптеген мәдени шаралардың өз деңгейінде өтуінен бастап, мәдениет пен өнердің өзекті мәселелерінің эфирден көрініс табуына азды-көпті өз үлесін қосқаны үшін Рымбала Кеңжебалақызынан бастап, Сағатты «Мәдениеттің тілшісі» деп атайтын еді.

Қай салаға қалам тартып, қандай мәселені көтерсе де, ойын іркіп қалып, кімге жағады, кімге жақпай қалады деп жалтақтамайтын принципті журналист Сағат Батырханова басты ұстанымы етіп алды.

Сол тәуелсіздігінен болар оны 2000 жылы «Азаттық» радиосының Астанадағы бюросына жетекшілікке шақырды. Бір жыл сол бюроны басқарғаннан кейін, «Азаттықтың» Еуропадағы орталығына қызметке шақырған болатын, міне, жеті жылдан бері «Сарыарқаның сары қызы» халықаралық журналистика саласында еңбек етуде.

- Мен Қарағандыны, онда өткен жалынды да, жастық жылдарымды ешқашан ұмыта алмаймын. Үлкен өмірге қанат қақтырған Қарағанды деп білем. Елімнің өркендеуіне титтей

болса да үлес қосқан кіншеңтай бір адам ретінде қалыптасқан болсам, сол үшін алдымен Қарағандыға, оның жұртына қарыздармын.

Қазір «Азаттық» радиосының атынан үркетін кез емес дер едім. 55 жылдық тарихы бар, Қазақстанда советтік бұғаудың бұзылып, Тәуелсіздік таңының атуына өзіндік үлесін қосқан «Азаттық» радиосы әрдайым да шындық пен еркіндіктің, ой-пікір тәуелсіздігінің жаршысы болып келеді. 1986 жылғы Желтоқсан оқиғасы туралы жалпақ әлемге алғашқы болып жар салған да осы «Азаттық» болатын, - дейді Сағат Батырханова қарындасымыз.

Сағатқа журналистиканың биік шыңына жеткенше талай асуларды бағындыра беруіне тілектестік білдіреміз.

ЕСКЕРТУ: Бұл мақала 2008 жылы облыстық телевидененің 50 жылдығына орай жазылған. Қазір Сағат Батырханова Прагадан қайтып келген, осында «Қазақстан-Қарағанды» телеарнасында бас редактор болып еңбек етіп жатыр.

ЕСКІРМЕГЕН ЕСТЕЛІКТЕР

Бес-алты жыл уақыт өтті. Бір күні теледидар Қарқаралы ардагерлерінің «Қайран жастық» ансамблінің концертін көрсетіп жатыр екен. Өнер дегенде ішкен асын жерге қоятын халықпыз — экранға жақындай түстім. Бір кезде Ғ.Мүсіреповтің «Қыз-Жібек» операсынан үзінді көрсеткенде сахнаға Базарбай шықты. Кәнігі әртістердей аса таяғын мәнермен ұстап, тәкаппар түрде нық сөйлеп, ойын анық жеткізе білген. Базарбай рөлін жасап тұрған журналист Айып-

хан Жақатаев ағамыз еді. Айкеңді сонау 60-шы жылдардың басында Ақтоғай ауданында оқу бөлімінің меңгерушісі болған кезінен білетінмін. Мен онда орта мектепте оқып жүргенмін.

Бүгінде бәйбішесі Әзиза Нағашбаева апай екеуі Қарағанды қаласында тұрады. Жетпістің қырқасына шыққан Айкең әлі де тың, денесі ширақ. Ксйде жазып тастаған мақаласын редакциямызға әкеліп тұрады. Осындайда мерейтой иесіне, әрі өзіміздің қаламгер, әріптес ағамыз ретінде көптен бері

білетіндіктен оның өміріндегі ұмытылмас белестерге тоқталуға тура келді.

Қызыларайдағы «Кіші ферма»

- Айеке, өміріңізде есте қалған қандай бір ерекше оқиға болды? Соны бір еске алып, қайта жаңғыртып көрсек қайтпеді?

- Өмірде айтулы оқиғалар көп болды ғой. Соның қайсысын айтсам екен. Әрі осындайда ойға орала бермейді. Дегенмен сонау елуінші жылдардың аяғында «Қызыларай» колхозында «Кіші ферма» ұйымдастырған кезім ерекше оқиға болғаны рас.

Бірінші шегініс. Алматыдағы Абай атындағы педагогикалық институтты үздік бітірген Айыпхан Жақағасовты Қарағанды облыстық оқу бөлімі Ақтоғай ауданына (ол кезде Қоңырат ауданы) жібереді. Ол мұнда М.Горький атындағы №1 орта мектепте қазақ тілі мен әдебиетінен сабақ береді. Көп ұзамай мектеп дирекциясы оны оқу ісінің меңгерушісі етіп тағайындайды.

Өзінің жүрек қалауымен іске белсене кіріскен жастың алғырлығы көзге ілінбей қалмады. Келесі оқу жылында оны «Қызыларай» колхозындағы мектепке директорлыққа жібереді. Айекеңнің еңбек жолындағы қызығы мен қиыншылығы мол басқару қызметі осылай басталып еді. Енді бір жылдан соң бұл оқу орын орта мектепке айналады. Осы кезде оқуды еңбекпен ұштастыру туралы идея пайда болып, мектептегі міндетті түрде қайта құру жүзеге аса бастайды. Осыған орай Қызыларай орта мектебінде жоғары класс оқушыларынан «Кіші ферма» ұйымдастырылады. Оның басты мақсаты – бір ферманы оқушылардың қарамағына беріп, ондағы мал басын шығынсыз сақтау, малды бағу жұмыстарын ғылыми негізде жүргізу. Ең бастысы – жас жеткіншекті қоғамдық пайдалы еңбекке тәрбиелеу.

«Кіші ферманың» атағы бүкіл республикаға мәлім болады. Ол туралы қазір Қазақстанның халық жазушысы, сол кездегі

«Лениншіл жас» газетінің Қарағанды облысындағы меншікті тілшісі Шерхан Мұртаза республикалық жастар газетінде «Қызыларайдың раушан гүлдері» деген тақырыппен арнайы бет ұйымдастырады. Облыс мұғалімдері съезінің ашылуына орай «Кіші ферма» атты шағын кітапша шығарылады. Ал «Кіші фермада» сол кезде еңбек етін, мектеп бітірген жастардың көпшілігі бүгінде өздерінің туған ауылы Қызыларайда тұрып, отпелі кезеңнің қиыншылығына төтеп бере еңбек студе. Солардың арасынан орта кәсіпкерлік дәрежесіне көтеріліп, шаруа қожалықтарын басқарып отырған Метай Елеусізов, Жеткін Сәрсенбеков, Сана Ахасов, Амантай Токметов сияқты азаматтар есімін ел құрмет тұтады.

Ара шаққанда

- Балалық бал дәуреннің қызықтары туралы не айтасыз?

- Ой-ой, мен өзім 1928 жылы колхоздастыру сияқты аласапыран кезде дүниеге келсем, одан соң жеті жасымда әке мен шешеден бірден айырылып, әжемнің тәрбиесінде қалсам, одан соң соғыс басталса, менде қайбір балалық бал дәурен болады?

Екінші шегініс. Бұл сұрақты қойғаныммен өзім қолайсызданып қалдым. Сол жылдары туғандардың ілуде-шалуында ғана болмаса, «бал дәурен» ешкімде бола қоймағаны көпшілікке белгілі.

Қарқаралының бұрынғы Жамбыл атындағы совхозының жеріндегі Дің тауының етегінде дүниеге келген Айыпхан мүшел жасқа шыққан шағында сұрапыл соғыс басталды. Ер азаматтарын майданға аттандырған ауылдың бар ауыртпалығы еңкейген қария мен белі қатпаған балаға, әйелдерге түсті. Солардың бірі болып, оқудан қол үзген Айыпхан да колхоз жұмысына араласты. Жер жырту, шөп шабу кезінде өгіздің басына мінді. Астық бастырғанда ат айдады, бидай тасығанда арбакеш болды.

Бірде Кенжетай ақсақалдың шоп машинасына жегілген өгіздердің басына мінген Айыпхан шоп шауып жүреді. Кенет шоп шіліктің жанынан өте бергенде бір үйір ара балаға жабылып қалады. Ол өгізді тастай қапады.

- Шілікке тығыл, шілікке! - деп айқайлайды Кенжекен.

Қалың шіліктің ішіне кіріп кетіп, үсті-басын, басы-көзін үйкелеп, бүгінгі төнген арадан зорға құтылып, Кенжекеннің қасына келсе:

- Мә, мынаны жағайық, аңсы пәрсе уығып қайтарады, - деп бір тостаған айран күйін беріп жатып: - Ойныр-ай, араның саған жабылғаны жақсы болды-ау, егер өгіздерге жабылғанда шоп машинаның быт-шытып шығаратын еді, - дейді башпен ғана мұның күп болып ісіп кеткен басы-көзінде шаруа жоқ.

Кейіннен Айыпхан ауылдан жиырма шақты шақырым жердегі Ақшоқыдан хат-хабар, газет жеткізіп тұратын болады. Енді оны ауыл адамдары «Понганы бала» аған кегеді. Кенкілік ауыл адамдары понганы баланың үйінің жанына жиналып, келген хаттарды оқытып алады. Кейбіреулері соғысқа кеткен жақындарын сағынғандықтан, бұрыннан жатқан хаттарды қайталап оқытады. «Қара қағаз» алғандарға өте қиын. Бүкіл ауылды басына көтере зар жылайды. Оған ел болып жиналып, басу айтады, қайғысына ортақтасады.

- Сол жылдардағы қайғы-қасірет еске түскенде күні бүгінге дейін сай сүйегім сырқырайды, - дейді, Айкең.

Жеңіс күні келгенде ол колхоз басқармасының хатшысы болып жүрген. Күзге қарай Қарқаралының педтехникумына барып түскен. Оны үздік бітірген соң біраз жыл ауылдағы бастауыш мектепте сабақ береді. Содан ол 1951 жылы Алматыға барып, Абай атындағы педагогикалық институттың қазақ тілі мен әдебиеті факультетіне түседі.

Қаламгерлікке қадам

- Айкең, сіз еңбек жолыңызды педагог болып бастағаныңызды білеміз. Ал енді кейіннен журналист болып, қаламгерлікке бет бұруңыздың себебі неде?

- Ой, ол ұзақ әңгіме ғой. Қысқарта айтсам – әр нәрсенің себебі мен салдары болады. Ойткені, өмір деген – өте күрделі нәрсе. Оның жолдары тарам-тарам. Сол жолдардың бірі мені журналистікке алып келді. Әрі мен өзім әдебиетшімін, жасымнан әңгіме, мақала жазуға әуес болдым...

Үшінші шегініс. Қызыларай орта мектебінде еңбек ете жүріп, есімі ауызға іліккен, Қазақстан мұғалімдерінің 1960 жылғы съезіне делегат болып қатысқан Айыпхан Жақағаев Ақтоғай аудандық оқу бөлімінің меңгерушілігіне жоғарылатылды. Мұнда да жемісті еңбек еткен Айкең Қарқаралы қаласына көшеді. Көптен бері өзі арман ететін журналистік қызметпен айналысуға мүмкіндік алады. Ол аудандық «Коммунизм таңы» (қазіргі «Қарқаралы») газетінің ауыл шарушылығы бөліміне жетекшілік етеді. Кейіннен аудандық партия комитетінің талап етуімен Қарқаралыдағы №72 селолық кәсіптік-техникалық училищеге бір жылдай директор болған соң қайтадан журналистік қызметке оралады. Бұл жылдары ол біздің облыстық «Орталық Қазақстан» газетінің Қарқаралы ауданы бойынша меншікті тілшісі қызметін атқарады. Осы уақытта ол өзін шығармашылық жолдағы инициативалы қаламгер ретінде таныта білді. Оның ұйымдастыруымен облыстық газетте Қарқаралы ауданындағы егіншілік проблемалары мен қой шаруашылығын өркендету жайлы арнаулы беттер мен қызықты материалдар жарияланып тұрды.

Айкеңнің шығармашылығын шындай түсуіне 1974 жылдан бастап 1988 жылы зейнеткерлікке шыққанға дейін аудандық «Коммунизм таңы» газеті редакторының орынбасары болып қызмет атқаруы мол әсерін тигізді. Бұл кезде ол дәрігер Мәжит Оспанов туралы «Хат сыры», механизатор қыз Жәйкен Жүнісова туралы «Қыр қызы», шопан Медет Қасымов туралы, сауыншы Ольга Бойчук туралы «Директордың бір күні», машина жүргізуші Бәкен Қасханов туралы «Күндіз демей, түн демей» атты очерктер мен суреттемелер жазған. Олар республикалық «Социалистік Қазақстан» («Егемен

Қазақстан») газетінде жарық көрген қарымды қаламгер ретінде белгілі болды. Аудан экономикасын көтеру, ауыл шаруашылығын өркендетумен байланысты жазылған проблемалық мақалалары және еңбек ардагерлері туралы очерктері мен суреттемелерін оқырман қауым жылы қабылдап отырды.

Аудандық газет редакторының орынбасары болып жүрген кезіндегі оның еңбекқорлығы мен ұйымдастырушылық қабілетін ұжым мүшелері әлі күнге дейін ауыздарынан тастамай айтып отырады. Сол үшін де газет республикалық конкурста полиграфиялық басылуы мен мазмұны жағынан жүлделі орынға ие болғанда «Құрмет грамотасымен» марапатталған. Одан бұрын «Орталық Қазақстан» газетінде істеп жүрген кезінде де сан мәрте мақтау қағаздар мен бағалы сыйлықтарға ие болған еді.

Еңбегінің зейнеті

- Өміріңізде қуанышты сәттер көп болды ма, әлде ренішті сәттер көп болды ма?

- Әрине, қуанышты сәттерім көп болды. Оның ішінде ұлымыз тоқсанның әрбір өмір белесі Әзиза екеуімізді қуанышқа, қызыққа бөлен отырды. Оның мектеп бітіргені, оқуға түскені, оны бітіргені, үйленгені, кандидаттық диссертация қорғағаны сияқты кезеңдер толып жатыр...

Төртінші шегініс. Шынында да еңбегінің зейнетін көріп отырған адамның қуанышты сәттері көп болары сөзсіз. Оның үстіне Айкең шығармашылық еңбектің адамы. Ондай адамдар әрбір шығармасын аяқтаған кезде өзін қуанышты, бақытты санауы сөзсіз. Ал, Айкеңнің халықтан алған алғысы өз алдына, үкімет тарапынан марапаттары мен құрмет грамоталарының өзі бір төбе. Санап айтпай-ақ қояйын, қазір Айкеңнің омырауында оннан астам медаль тағулы. Бұған қоса бір рет КСРО Журналистер одағының, екі рет Қазақстан Журналистер одағының, бірнеше рет Журналистер одағы облыстық бөлімшесінің, облыстық «Полиграфия» өндірістік

бірлестігінің Құрмет грамоталарына ие болған. Осылардың барлығы қуанышты сәттер екендігі сөзсіз.

Зайыбы облысқа белгілі ұстаз, кезінде әдіскер-мұғалім, аға мұғалім атаған Әзиза Нағашбаева апай Қазақ КСР халық ағарту ісінің озық қызметкері атағын алғанда, Ы.Алтынсарин белгісінің алғашқы иегерлерінің бірі болғанда Айкеңнің қуанышын айтып жеткізе алмай қиналғаны сөзсіз. Ойткені, Әзкең апай мен екеуінің бір-бірімен сыйластығы, құрмет тұтаындығы көпшілікке үлгі.

- Біз бақытты жандармыз, - дейді Айкең.

Онысы рас, бүгінде ұлдары Тоқсан ҚарМУ-де физика факультетінде доцент, келіндері Бақытхан биология факультетінде аға оқытушы. Немерелері Айнұр мен Алтай қазақ мектебінде 6-7 сыныптарда оқиды. Екеуі де оқу үздігі, музыка мектебіне барып жүр. Олар демалыс сайын міндетті түрде атасы мен әжесіне келіп, біреуі пианинода ойнаса, біреуі домбырада күй тартып береді. Ондай шақтарда қос қарияның қуанышында шек болмай, нағыз бақытқа келеледі.

Баспасөз беттерінде мақалалары жиі жарық көріп жүрген, өзін бақытты адам санайтын Айкеңнің жастарға үлгі боларлық әлі де талай тұщымды дүниелер жазатындығы сөзсіз. Біз оны мерейтойымен құттықтай отырып, қаламыңыздың қуаты кемімесін демекпіз.

ЕСКЕРТУ: Бұл мақала 1998 жылы Айкеңнің 70 жасқа толуына байланысты жазылған еді, 1999 жылы желтоқсан айында дүниеден озды. Әзкең апай әлі қуатты. Немерелері Айнұр мен Алтай Америкадан оқып келді. Қазір екеуі де отау иесі, Астана қаласында тұрып жатыр.

БІР АУЫЛДАН ТҮЛЕП ҮШҚАН...

«Қатар жүрген күндерді сыйлайықшы, біреу ерте, біреу кеш бір құлайды» деп жырлағандай қатар жүрген жандардан мезгілсіз айырылудан артық азап жоқ екен ғой. Садық ортамызда кеше ғана жүрген жан еді, бүгін жоқ. Қатыгез, сұм ажал кімді жалмай жатыр!

Арқадағы ән мен күйдің ордасы Ақтоғай өңірінен түлеп ұшқан талай-талай маркасқалар болды ғой. Солардың ішінде ақын Дәуітәлінің, қатар жүрген қаламгер-журналист Садықтың орны бір төбе еді.

Мен Садықты сонау 1963 жылдың күзінен білемін. Сол жылы Еңбек ауылындағы сегізжылдық мектепті бітірген соң Ақтоғайдағы М.Горький атындағы орта мектептің тоғызыншы сыныбына келген болатынмын. Бірінші хатшы Н.Хрущевтің заманы дүрілдеп тұрған кез. «Жастарды еңбекке баулу» деген жалаң ұран шығып, жоғары класс оқушыларын күзде бір рет, жазғытұрым бір рет бір айдан ауыл шаруашылығы жұмыстарына жібереді. Ауылдан келген мен және біздің клас-

тың бір топ баласын сонау Балқаштың бер жағындағы XXII партсъезд ағындағы совхозға жіберді. Бізбен бірге онышы және он бірінші сыныптардың оқушылары да барды екен. Қызы бар, ұлы бар, барлығымызды екі жүк машинасының үстіне мінгізін алып, совхозға қарай жөнел берді.

Ол кезде машинаның үстіне мінген адам міндет сияқты ма, әлде дәстүр сияқты ма, олең айтуы керек болатын. Лудан орталығынан шығысымен ортамыздағы орта бойлы қара-торы жігіт шырқатып әнге басты. Бәріміз оның құлаққа жағымды майда-қоңыр дауысына құлақ түре қалыппыз. Арасы да өзіміз де барылдаған дауысымызбен қосылып кетеміз. Сонымен, біз дйттеген жерімізге жеткенше ол Біржан салдың, Ақан серінің, Шашубайдың, Мұхиттың әндеріне әбден қандырды. Арасында орысша әндерді де шырқатып қояды. Таныса келе бұл орысша онышы сыныпта оқитын Садық Таласбаев екенін біліп, мүлде танысып кеттік. Бізді бір бөлімшедегі бастауыш мектептің ұлдарды бір бөлмесіне, қыздарды бір бөлмесіне орналастырды. Күндіз күні бойы шөп шабамыз, шабылған шөггі маялап үйеміз. Кешке қарай, жұмыстан келген соң жуынып, тамақтанып алып, ұл-қызымыз жиналып әр түрлі ойындар ойнаймыз, ән айтып, би билейміз. Мұндай кезде де Садықтың мерейі үстем болатын. Оның шырқаған әндері кімді де болсын бейжай қалдырмайтын.

Сол кезде білдік – Садықтың әкесі Құрман атақты әнші, әрі ақын болған адам екен, ақындар айтысына қатысыпты. Содан бастап аралас-құралас болып кеттік.

Ол бір сынып жоғары оқып, бірер жас үлкендігі болғандықтан біз сияқты ауылдан келген балаларға ақыл-кеңес беріп жүретін. Әйтпесе, ауылдан келгендерге аудан орталығында тұратын кейбіреулердің әлімжеттік жасайтыны да жасырын емес.

Ол кезде Тоқырауын өзені қазіргідей емес, біршама суы көп болатын. Жаз бойы балалар сол өзеннің жағасында ойнайтын едік. Бірақ Садық өзен бойына көп бара бермейтін. Егер келіп қалса, суға бір-екі сүңгіген соң үйге қарай асығатын. Оның неге

бұлай істейтінін кейіннен білдік. Ол үйдегі тоғты баланың үлкені, солардың басшысы, анасының қолқанаты екен ғой. Сталиндік жаппай жазалаудың салдарынан жаңа шеккен әкесінен ерте айырылған ол ерте есейген екен.

Садық мектеп бітірген соң әскер қатарына аттанды. Одан оралған соң ғана Қарағанды педагогикалық институтының филология факультетіне (қазақ кластарындағы орыс тілі) түеті. Мен бұл кезде сонда оқын жүрген болатынмын. Бұдан соң институтты бітірген жылы Қарағанды теле-радио комитетіне орналасып, диктор болып қызмет атқарды. Қазақ және орыс тілдерінде берілетін жаңалықтарды майып тамызға оқып жүрді. Жарты жыл өткен соң осы комитетке мен де қызметке келдім. Содан 1980 жылдың 5 мамырына дейін бірге қызмет атқардық. Осы уақыт ішінде оның досқа адал, ағайынға қамқор екендігі анық байқалды. Қызметке беріле еңбек ететін. Ұжым мүшелері арасында сыйлы еді. Диктор болып жүрген кезінде оқытып текейін сан мәрте қайталап, дауыс ыртағын, оқу мәнерін мұқият тәжімдейтін сәтін сан рет көрген едім. Сол жылдарда анасын ешқашан естен шығарған емес. Қолы қауіп еткен сәтте Ақтоғайға барып келіп жүрді. Оның өзінде жай бармайтын, үйіне бір мәшине комір ала баратын. «Жүр, Ақтоғайға барып қайтайық» деп бір жолы мені де ала кетті. Бір тәуліктен астам уақыт ағайын-туысты аралап, бір жасап қайтқан едік.

Сұм ажал Садықты арамыздан алып кетті. Ол дүниеден өткен кезде мен Алматыда іс-сапарда жүрген болатынмын. Естіген сәтте не болғанымды білмеймін. Мәңгірін отырып қалыптып. Бір уыс топырақ сала алмағанымға әлі күнге дейін өкінемін.

Иә, ерте ме, кеш пе, кім де болсын бақилық болатыны сөзсіз, мәңгілік ешкім де, ештеңе де жоқ. Бір қоңілге демеу боларлығы артында қалған ұрпағы бар. Аузынан тастамай айтып жүретін Вилорасы мен Мұраты әкесінің жасамаған жасын жалғастыра берсін дейміз. Оларға Мәрия жеңгеміз бас-көз болып, солардың қызығын көрсін деген тілек айтамыз.

ТЕЛЕДИДАРДЫҢ ЕҢБЕК ТОРЫСЫ

Мен ол кезде облыстық телестудияның «Жаңалықтар» редакциясында редактор болып істейтінмін. Ол кезде бір шағырдың астында екі ұйым болатын. Оның бірі біздің телестудия болса, екіншісі теледидар орталығы болатын. Бұл екі ұйым және облыстық радио (ол кезде радио бөлек ғимаратта) бірігіп, облыстық теле-радио комитеті болып аталатын. Олардың жұмысы бір-бірімен өте тығыз байланысты

еді. Комитеттің қызметкерлері шығармашылық ұжым болып саналып, барлық теле-радио хабарларды даярлайтын да, телеорталықтың қызметкерлері техникалық жағымен айналысып, дайын хабарларды эфирге шығарумен шұғылданатын. Бізді барлық қажетті техникамен қамтамасыз ететін. Отырған ғимаратымыздың жөндеу жұмыстары да осы телеорталыққа қарайтын.

Бұл екі ұйымның арасында түсіністік болуы, тіл табыса еңбек етуі қажет. Мәселен, кешкі жаңалық үшін сюжет түсіруге төрт адам шығатынбыз. Оның ішінде редактор мен оператор телестудия қызметкері болса, жарық беруші мен машина жүргізуші телсорталықтың қызметкері болатын.

Сонау 1975 жыл. Күзге қарай телеорталықтың бұрынғы директоры кетіп, оның орнына жаңа адам келді. Көп ұзамай-ақ жаңалықтарды сөзіне бастадық. Отырған орнымызға жөндеу жүргізіліп, бұрын екінші қабатта болатын кіші студия астыңғы қабатқа түсірілді. Оның босаған орнына аға редак-

торлар жеке-жеке, редакторлар екі-екіден отыратын болды. Жаңадан біз бұрын көрмеген техника келе бастады. Осылардың барлығы телеорталықтың тыным тапнай зыр жүгірін жүретін жаңа директоры Виктор Яковлевич Куршиловтың еңбегі екенін түсіне бастадық.

Ол кезде біздің хабарларымыздың барлығы тек ақ-қара түсті болып қана шығатын. Бірде комитеттің төрағасы С.Путнев таңертеңгі ішездеме кезінде: «Жуырда түрлі-түсті хабарлар беруге көшетін боламыз», — деп жаңалық айтты. Мұндай жақсылық хабарға қуанып қалғанымызбен іштей сенімеіздік білдіргеніміз рас. Ойткені, бүкіл ескі аппаратағтарды ауыстырып, оның орнына жаңасын орнату, оны ретке келтіру кемінде бір жыл ішінде біте қоятын шаруа емес. Бірақ оған көп ұзамай-ақ көзіміз жетті. Екі-үш күннен соң хабарлар кінші студиядан, одан соң ИТС-тан (жылжымалы телевизия студиясы) беріле бастады. «Виктор Яковлевичтің ойлап тапмай-тыны жоқ» деп күлетінбіз ол кезде. Шын мәнінде ескі жабдықтарды алып тастап, енді жаңасын орнатпақ болған кезде ол уақытында жетпей қалады. Студиялардың іші қаңырап бос тұр. Енді не істеу керек? Директор хабарды жылжымалы студиядан беруді ұсынады. Бұл ұсыныс қабыл алыншып, бірінде аппаратағтар бөлмесі, екіншісінде студия орналасқан екі манинадан тұратын жылжымалы телестудия комитет ни-маратының артқы есігіне тірей келіп тоқтатылып, сол жерден хабар беру ұйымдастырылды. Көрермендер болса, енгеннен алаңсыз, сүйікті хабарларын рахаттана тамашалап жағты. Көп ұзамай сырттан келетін жабдықтар да жеткізіліп, шамалы уақыт ішінде орнатылып шықты. Хабарлар түрлі-түсті болып беріле бастады. Біз енді айтылған сөздің анық орындалатынына нық сене бастадық. Телеорталықтың директоры ескі жабдықтарды комитет төрағасының рұқсатымен ҚарМУ-ге орнатып беріп, оқу теледидары ретінде оның қызығын көп жыл студенттер көрді.

Содан бір күні тағы да: «Ергеннен бастап хабарлар алдын

ала бейне таспаға жазылып алынатын болады», - дегенді естідік. Тағы да рас болып шықты. Телеорталықтың инженерлерінің биіктігі екі метр, көлденеңі мен ені бір метрден болатын екі бейнемагнитофонды қай уақытта орнатып қойғандығын байқамай да қалыпшыз.

Осы сияқты жаңалықтар біздің телеорталықта жиі болып тұрды. ПТС арқылы хабарды уақытша бір-екі рет беруге болады. Ал осындай уақытша схемамен ай бойы күрделі хабарлар беру сол кезде ерлікпен тең болатын. Виктор Яковлевичтің осындай «жүрек жұтқандығын» сол кезде талай адам аңыз етіп айтып жүрді.

Бұрын Орталық (Мәскеудегі) пен Алматы телеарналарына облыс өміріндегі жаңалық хабарлары беріліп жүрді. Ол үшін арнайы кино пленкаға түсірілген сюжеттер ұшақтармен жіберілетін. Ол пленкаларды сол жақта біреу қарсы алатын. Бір жолы қарсы алатын адам уақытымен келмей қалып, сюжеттердің жоғалып кеткен жағдайлары да болды. Курилов болса, оның да жолын тапты. Енді «үйде отырып-ақ» сюжеттерді арнайы арналар арқылы жіберетін («перегон» деп атайды) аппараттар орнатып көзіміз ашылды.

Ол кездерде сюжеттердің барлығы жіңішке кино пленкаларға түсірілетін, олар арнайы химикатпен өңделетін, яғни арнайы машинаға салынып, қараңғы жерде «проявитель» мен «закрепительден» өтетін, одан соң кептірілетін. Бұған талай уақыт кететін. Ең қиыны үнемі болмаса да кейде химикаттың дұрыс болмауынан не басқадай әсерлерден түсіріп келген пленканың бүлініп қалуы да кездесіп жүрді. Алғыр директордың арқасында студия операторлары мұндай қиындықтан да құтылды. Қарағанды телестудиясы облыстар ішінде ең алғашқы болып қазіргі түсіріп жүрген жапондық бейнекамера сатып алды. Мұнда бәрі оп-оңай – оператор түсіріп келген сюжеті бар бейнетаспаны монтажға бере салады. Егер асығыс дүние болса, айналасы 10-15 минут ішінде сюжет дайын болып, эфирге бере бастайды.

Ол техникалық қызметкер болған соң комитеттің автомобиль шаруашылығына назар аударуды да ұмытқан жоқ. Бұрынғы машина ауласы тез арада өзгеріп шыға келді.

Телевизиялық техника қанша жаңартылғанымен де ол шығармашылық қызметкерлердің жоғары талабын орындап үлгермей жағатын. Эфирге тікелей шығу үшін қыруар қаржы жұмсалатындықтан «Электрон», «Кадр-3», «Кадр-3им» бейне магнитофондары орнатылды. Өздерінің ресурстарын сарқыпай жағып, бес жылдан кейін негізгі техникалық аппараттарды тағы өзгертуге тура келеді. Оны әуелде «Большая Москва», кейінірек «Нернектива» аппаратураларымен алмастырған еді. Осылардың барлығы да В.Куриловтың басшылығымен және тікелей араласуымен жүзеге асырылды. Бұл өз кезегінде одан үнемі ізденіс үстінде болуды, бүкілодақтық және республикалық телевидение және радиохабарларын тарату комитеттерінде болып жатқан жаңалықтарды үнемі біліп отыруды, Мәскеудегі бүкілодақтық теледидар институтында курстап өтіп, біліктілігін көтеруді талап етті.

Техникалық прогресс пен техникалық ойлау жүйесі бір орында тұрмайды, үнемі жетіліп, дамып отырады, алға қарай жылжи береді. Оның соңынан ілесіп жүре бермей, техникалық дамудың қақ ортасында болу қажет. Мұны Виктор Яковлевич өте жақсы түсінді. Тек түсініп қана қойған жоқ. Қарағанды телевизия студиясында тамаша жүзеге асыра білді. Үш рет ескірген телевизиялық жабдықтарды алып тастап, жаңасын табыспен, хабардың үзіліссіз беріліп тұруын қамтамасыз ете отырып орнатып шыққаны және өнертанқыштығы үшін Виктор Курилов КСРО Мемлекеттік теле-радио комитетінің Құрмет грамотасымен марапатталып, «КСРО Құрметті радисі» атағын алды. Ал ол басқарып отырған ұжым КСРО, ҚазКСР Мемлекеттік теле-радио комитетінің бірнеше мәрте Құрмет грамотасын алып, Алматыдағы Халық шаруашылығы жетістіктері көрмесіндегі Құрмет тақтасына аты жазылды, дипломдар мен ауыспалы Қызыл туларға ие болды.

Тағы бір айға кететін мәселе Виктор Яковлевич Куриловтың қазір «Қазақстан-Қарағанды» телекомпаниясының ауласында тұрған зәулім мұнараны сақтап қалып, қаланың әсем эстетикалық сәніне және архитектуралық ескерткішіне айналдыруы еді. Сонау 1958 жылы үлкен қажыр-қайратпен салынған бұл мұнараға ұзақ уақыт бойы техникалық күтім жасалмады десе де болады. Өйткені, хабар тарату орталығы мен радиорелейлік желінің басшылары жиі ауысты да, мұнараға көңіл аударуға ешкімнің мұршасы болған жоқ. Теміртауға шыға берісетегі жаңа мұнара салына бастағанда барлық хабар тарату аппараттарын соған көшіру туралы мәселе көтерілген болатын. Бірақ оған В.Курилов бұл мұнара облыстық телерадиокомпания үшін салынғанын, оның қала халқына қызмет жасауы керектігін айтып, қарсы тұрды. Облыстық радиотеле хабарлар тарату орталығының (ОРТТЦ) бұған көзін жеткізіп, ақыры мұнараны сақтап қалды. Одан соң оған жаңа текті антенна орнатуға рұқсат алды. Өмірі бояу тимеген телемұнара жыл сайын сырланатын болды.

- Адамның тағдыры қызық қой, - дейді әңгімелескен сәтте Виктор Яковлевич Курилов. - Сонау Ресейдің Воронеж облысындағы Семилуки қаласында дүниеге келдім. Балалық шағымда Қазақстанға, оның ішінде Қарағандыға келем деген үш ұйықтасам түсіме кірмеген еді.

Әкесі мен шешесі силикат кірпіштер шығаратын зауытта еңбек етеді. Жастық шағы соғыстан соңғы халық шаруашылығын өркендету жылдарына тап келген оның өз бетімен нан табуға деген құлшынысы арта түседі. Мектепте жүрген кезінің өзінде колхоз жұмысына араласуға тура келеді. Басқа балалар сияқты бұл да спортпен айналысады, денесін шынықтырады. Бірақ тың көтеру жылдары оның өміріне күрт бетбұрыс жасаған еді. Үй ішінің Алтай өлкесіне көшіп келуіне тура келеді де, оныншы сыныпты 1956 жылы ауыл мектебінде бітіреді. Білімге деген құштарлық жетелеп әкеліп Алматыдағы электротехникалық байланыс техникумына

түсіреді. Еңбек пен оқуды ұштастыра жүріп үш жылдың қалай өткенін де білмей қалады. Оған Түркістанға техникалық лауазымдағы қызмет атқаруға жолдама береді. Мұнда, одан соң Бетнақ далада әскер қатарында жүргенде де өзінің тәжірибесін жетілдіре береді. Сан алуан оқиғаларға толы өмірінің таңдаулы уақыттары жаңа телевидениелердің өмірге келуімен үнемі ұштасын жағады. Соған орай оның өз тағдырын телевидениемен ұштастыруға деген арманы 1964 жылы Балқаш телевизия орталығын жоспардан тыс іске қосу кезінде бұрынғыдан да өткірлене түседі. Техникалық лауазым телевидения теориясын бұрынғыдан да тереңірек білуді талап етті. Сондықтан, ол өндірістен қол үзбей жүріп Ташкент электротехникалық байланыс институтын радио байланысының инженері мамандығы бойынша бітіріп алды. Техника дегеніңізді меңгеріп үлгергенше оны тағы да жетілдіруге тура келеді. Соған орай шығармашылық және техникалық жұмыстардың нәтижесі рационализатор болуға міндет жүктейді. В.Курилов бөлек сондай жұмыстарды жүзеге асыру үшін жүзге жуық рационализаторлық, өнертанқыштық ұсыныстар жасаған екен. Уақыт техникалық аппараттарды кеңейтуге, телеарналар санын ұлғайтуға, соған орай эфирде жұмыс істейтін камералар санын көбейтуге ұсыныс жасайды. Сондай жұмыстардың барысында үш техникалық аппараттар болмесін жаңадан өз күштерімен монтаждауға тура келеді. Шамалы ғана уақыт ішінде жүзеге асырылған бұл жұмыс ұжым арасындағы мұның беделін көтеріп, техника саласының шын маманы екендігін дәлелден шықты. Сол үшін Құрмет грамотасын да, сыйлықтар да, алды, көп ұзамай «Еңбектегі ерлігі үшін» медалімен марапатталды.

Осындай алғырлықпен жұмыс істеп жатқан коммунист жігітке, студияның партия ұйымын басқаруды тапсырады. Көп ұзамай жігерлі жігітті Балқаш қалалық партия комитетінің идеология бөліміне қызметке шақырады. Бір нәрсенің екіншісіге себебі тиетіні бар ғой. Қарағанды облыстық партия

комитеті жаһындағы курста оқуы оның облыстық телеорталыққа директор болып келуіне себебі тиген болуы керек. Ол мұндай шақыруды қабыл алады. Сойтін, ол осында келеді.

Сонау бір ауыспалы қиын кездерді телекорпорациясы да басынап өткерді. Жоғары жақтан көмек үзілді. Сол кезде техниканы өздерінің тапқан-таянғандарына ала бастаған кездері болды. Ең алғаш рет өз ақшаларына сатылып алынған жапондық техника мерекелік шеруде пайдаланылады. Бұдан соң отандық және жапондық ғарышкерлердің ұшуын жарыққа шығарғандары үшін ұжымның тапқан ақшасына жапондық жабдықтар кешені сатылып алынады. Осы сияқты жұмыстарды Виктор Яковлевич Курилов құрметті демалысқа шыққанша ширек ғасыр жалықпай жалғастыра берді. Сол үшін де республикалық теле-радио корпорациясының Құрметті дипломымен марапатталды.

Ол жұмыстан қолы босаған сәтте шығармашылық жұмыстармен де айналысты. Қарағанды телестудиясының 40 жылдығына арнап шығарған «Варвара», одан соңғы «Василиса» атты кітаптары соның айғағы.

Куриловтың тағы бір машығы бар. Ол балықшылық пен аңшылық. Бұған қоса оның омарташылығын да ерекше атап өтуге болады. Ол табиғатты өте қатты ұнатады. Әсіресе, өсімдіктер әлемі туралы әңгімесі аса қызық. Ол кісі дәрілік шөптер мен олардың қасиеті туралы сағаттар бойы әңгімелеуге жалықпайды. Өзінің шағын омартасын жаз бойы өсімдіктердің ерекшеліктеріне байланысты бірнеше рет ауыстырады.

Өткен жылдың аяғында жетпістің «желкесіне мінген» Виктор Яковлевич Курилов әлі де тың. Қоғамдық жұмыстар орындаудан қалмайды. Соғыс және еңбек ардагерлері облыстық кеңесінде мәдениет, ұлттық және ескерткіштер мәселелері жөніндегі комиссияны басқарады. «Радио-Тексте» музыкалық хабарларларды даярлайды және жүргізеді.

Биыл Қарағанды телекомпаниясы өзінің 50 жылдығын атап өткелі отыр. Осы жартығасырлық мерекеге орай теле-

студияның еңбек торысына мол денсаулық, отбасына береке тілейміз.

ЕСКЕРТУ: Мақала 2008 жылы облыстық теле-радиокомпанияның 50 жылдығына орай жазылды.

КИНООПЕРАТОР МАРАТ

Облыстық телерадиокомпанияда Мараттың кино-телеоператор болып істегеніне отыз үш жылдың жүзі болған екен. Қарағанды қаласында туып-өскен Марат №49 орта мектепті бітірген соң мамандық таңдауда онша қиналған жоқ. Ойткені, ол кезде Мараттың әкесі Құдыш Сүлейменов өзіміздің облыстық «Орталық Қазақстан» газетінде жауапты хатшының орынбасары еді. Журналистік қызметтің оңайға түсе қой-

майтынын сол кезде әкесімен аралас-құралас жүретін қаламгерлердің аузынан сан рет естіген. Бірақ, жасынан алған беттен қайтпай өскен Марат облыстық телерадио хабарларын тарату жөніндегі комитетке келді.

Мектепті жаңа бітірген жаста қандай мамандық болсын. Оған кинооператордың аспетенті қызметі ұсынылды. Болашақ мамандығына берік байлам жасауы осыдан басталды. Ол келесі жылы С.М.Киров атындағы Қазақтың Мемлекеттік университетінің журналистика факультетіне

барып түсті. Қызығы мол студенттік албырт шақтың асау арнасы өз толқынына іліп әкетті де, бес жылдың қалай өткенін аңғармай да қалды. Кімнің қайда баруы, қандай жерде қызмет істеуі керектігі туралы мәселе көтерілген шақта Марат көп ойланып тұрған жоқ, бірден өзі туып-өскен Қарағандыны таңдады.

Бұл кез Қарағанды облыстық телерадиокомитетінің нағыз

дәуірлеп тұрған шағы болатын. Жоғары білімді жас маман «Телефильм» студиясына кинооператор болып қабылданды. Білім мен тәжірибені ұптастыра білген Марагты кейіннен осы студияның директоры етіп тағайындады. Сол жылдары облысқа кеңінен танылған майталман журналистер А.Восейков, Т.Жүсіпов, В.Розенберг; кинооператорлар Ю.Лелюх, Н.Митин сияқты телевизиялық киноның тарландарымен қадамын бірге басқан еді. Бүкіл одаққа мәлім болып, Мәскеу телевизиялық каналы арқылы көрсетілген Социалистік Еңбек Ерлері мейрамы туралы А.Дәрібаев, механикатор И.Иванов туралы «Я варю сталь», «Повесть о хлеборобе» және «Дороги хвагит всем», «Четвертая высота» сияқты айтулы телефильмдерді Мараг сол жылдары пленкаға түсірген болатын. Сценарийін жоғарыда аталған журналистер жазған бұл деректі фильмдер Бүкілодақтық телевизиялық кинофестивальдерге бірнеше дүркін қатысып, кезінде дипломдар мен бағалы жүлделерді иемденді.

Кинооператордың сенімді серігі қолындағы камера. Оны әрқашан көздің қарашығындай сақтау керектігі үнемі еске салынып отырады. Сондықтан да бұл оның санасына әбден сіңіп қалған болса керек. Сондай бір оқиғаны Мараг әлі күнге ұмытпайды.

Жаңаарқа ауданына қарай іссапармен келе жатады. Алдында ғана жылымық болып, жолдың беті жіңісеген екен, артынан күн суығып, коктайғақ болады. Бір жерге келгенде машина тайғанап барып, жолдың жиегіне қисайып тұрып қалады.

- Сонда елдің бәрі жанталасып ұстағышқа жармасып жатқанда мен зақым келмесін деп камерамды құшақтап алыппын, – деп еске алады Мараг.

Кинооператордың болсын, телеоператордың болсын басты міндеті – редактор мен режиссердің алға қойған мақсатын ашып беру. Егер бейнескөрініс мазмұнға сай болса, онда телехабар ойдағыдай болып шығады. Сондықтан да тележурналиспен, режиссермен және оның ассистентімен тіл табыса еңбек ету басты шарт. Жаратылысында мінезі жұмсақ және

кәсіби журналист Марат мұны жақсы түсінеді. Ол өзінің ойын ортаға сала отырып, хабардың мазмұнын ашуға, оның көрермендерге ұнамды болуына барынша үлес қосады.

Студия ішінде телекамералармен жұмыс істей білу де үлкен өнер. Оны да жақсы меңгерген Марат бір кезде студияда бас оператор да болды. Бірақ соған қарамастан ол 1988-1989 жылдары Мәскеудегі операторлар даярлайтын жоғары курста оқып, білімін жетілдіріп келді. Содан да бөлек қандай іске де жанын салатын ол студияда жұмыс істегенде жарық түсіретін әрбір шамның қалай тұруына дейін баса назар аударады. Ойткені, хабарға хатысушы әр адамның өзіндік бет-бейнесін аша білу керек. Әрбір кейіпкерді дұрыс көрсету үшін де жарықтың дұрыс берілуі аса қажет. Сонда ғана адамның ажары айқындала түседі. Көпшіліктің назарына ұсынылатын дүние болғандықтан ол әрқашан жан-жақты ойластыруды талап етеді. Соған орай телеоператордың жігі көзіне ілікпей қалатын нәрселер аз. Соның барлығы дайын сценарий бойынша режиссермен ақылдаса жұмыс істеудің арқасы.

Біреудің байқауы, біреудің байқамауы мүмкін, өзіміздің Қарағандыдан берілетін хабарларды былай қойғанда, астаналық «Ақшам» мен Алматының «Хабар» бағдарламаларының өзінде көмірлі қаламыз бен біздің облыстан түсірілген бейнекөріністердің бетінде «Операторы М.Сүлейменов» деген жазу жиі жазылады. Мұның өзі Мараттың сәбқорлығын байқатса керек.

Студияға телеоператор болып қадам басқан шағында өзіне ұстаздық еткен ағайынды Виктор мен Владимир Холодковтардың есімін ол әрқашан құрметпен атайды. Қазір өзі кейінгі жастарға тәлімгерлік ете бастады. Кинооператорлық қызметте 3-4 жылды артқа тастаған Қайрат Әлиев пен Жазылбек Бәкіжановқа да ақыл-кеңес беруден жалықпайды. Ал, кинооператорлық жолды жаңа бастап, үлкен өнерге снді қадам басқан Бекзат Нұрмағамбетовке камераны қалай ұстап, қалай түсіру керектігін де үйреткен осы Марат.

- Маратым әкесінің арманын жүзеге асырды, - деп мақтан тұтады бұл күнде қарт анасы Газиза.

Шын мәнінде Марат Сүлейменовтің Қарағанды телерадиокомпаниясында үлкен тұлға екендігін атап айту ләзім. «Жақсының жақсылығын айт - нұры тасысын» деген сөз тегін емес.

Мараттың өзімен тілдескенімізде ол кино және телеоператорлық мамандықты меңгергеніне өкінбейтіндігін, қайта мақтан тұтағындығын жасырған жоқ.

Омірде есте қаларлық бір сәт болады ғой, сол қандай сәт екендігін білгім келді. Ол көп ойланған жоқ:

- Дүниежүзі қазақтарының Алматыда өткен тұңғыш Құрылтайына қағысып, сол сәтті бейнетаспаға түсіру бақытына ие болғанымды ешқашан ұмытпаймын, - деп мақтанып сөзімен сөйледі.

Несі бар, мақтануға тұрарлық-ақ жай ғой. Ойткені, мұндай думанды сәтті көріп, ортасында жүруге кез келген журналист пен кинооператор бара алған жоқ.

Бүгінде Марат Сүлейменов ердің жасы елуге толып отыр. Оны мерейтойымен шын жүректен құттықтап, бір кезде өзінің әкесі Құдекең еңбек еткен «Орталық Қазақстан» газетінің ұжымы оған шығармашылық еңбектің шыңына шыға беруіне игі тілек білдіреді.

ЕСКЕРТУ: Бұл мақала 2000 жылы Марат 50 жасқа келгенінде жазылған еді. Бүгінде ол «Қазақстан - Қарағанды» телекомпаниясының ардагері, өз ісінің майталман шебері, облыс әкімінің «Алтын сұңқар» сыйлығының иегері.

БАЛАЛАРЫ – БАҚЫТЫ

Қолымда қазір 85 жастың төріне қадам басқан ақ жаулықты Жазкен әже Кәпенқызының «Бақытым – балаларым» атты кітабы. Бұл кітап 2003 жылы қарияның екееннің сенгіріне шыққанда дүниеге әкелген соңғы «перзенті».

Туындыны оқып отырып бұрып ұстаз болған зерделі жанның өзінің ғана емес, бүкіл әулеттің гұмырына терең бойлап, ісіне құлдық ұрасың.

Ол кісі Көмекей әулие­нің «...бәрінен де сөз бастау қиын» дегенін айтып алады

да, соңғы нүктесіне дейін іркелмей тартады. Мұраттың ішінде Мырзамбеттен тарайтын ұрпақтан туған. Әжміздің өз сөзіне қарағанда ол кісі заманның нағыз бұзылған шағында дүниеге келіпті. Жасынан отыз екінің ойранын, қырық бірдің қырғынын, басқа да нәубеттерді басынан өткізеді. Әкесінің Аркен, Құсайын, Құрмаш, Дәулен, Мұхитпен деген туыстарын күштеп колхоздастыру кезінде жер аударып жібергені еміс-еміс есінде қалыпты. Мұны естіген әкесі жатып қалады да, сол кездегі Амангелді атындағы колхозда тұратын ұл-

кен қызы, он үш жасында ұзатылған Жібек бұларды көшірін алады. Тура келген ажалға не істесін, бір жылдан соң әкесі дүниеден озады. Жездесі Мансұр ферма меңгерушісі екен, енесін сиыр фермасына сауыншы етіп орналастырады. Содан көп ұзамай ағайын-туыс ақылдаса келіп, әменгерлік жолмен әкесінің інісі Аркенге қосады.

Сол аптық жылының бір жақсылығы ауылда мектеп ашылып, кінкене Жазкен мектеп табалдырығын аттайды.

Содан мектепті бітірген қуанышы да аталмай қалады. Өйткені бұл нағыз соғыстың қызған шағы 1942 жыл болатын.

Сол жылы мектеп бітірген ұлдар түгелдей соғысқа аттанады, қыздар ФЗО-ға жіберіледі. Ал мектепті үздік бітірген Жазкенді мектепке мұғалім етіп қалдырады. Ол бастауыш сыныпқа сабақ береді және оқушылармен бірге колхоздың өмірі бітін болмайтын жұмысына да қат-қабат араласып кетеді. Сол жылдары бойжеткен былай деп жырлаған екен:

«Кәмеке және Мұқан ағатайлар,
Бөлек-ті орындарың ...
Дара тойлар,
Дайын жүр елді тойға шақыруға,
Арттағы Зина менен Орынтайлар.

Жазкен Көпешқызы

Картинасы 2001

Сан сәлем Қазит, Қаныш, Жалғабайға,
Әбікен, Нұрбек, Жүніс, Елубайға!!!
Аман-сау оралыңдар орғамызға,
Құдайым, көп тілеуін қабыл ал да!

Қар жаусын, жаңбыр жаусын ашылады,
Ал соғыс қайтпн, қалай басылады?
Аман қап азаматтар енді қаппан,
Елі мен жарына кеп қосылады!?»

Зерделі жас соғыс жылдарында Қарағандының екі жылдық мұғалімдер институтына сырттай келіп түседі де, кейіннен күндізгі бөлімге ауысады. Осында оқын жүргенде жерлестер кешінде болашақ жұбайы, бұрыннан білетін боға тірсек бозбалаларға мүлде үкесемейтін, байсалды, соғыстан жаралы болып оралған, омырауы орденге толы Бахриден Мелиягтовпен танысады. Таныстықғың аяғы отау бөлумен ұнғасады.

Содан Бахридін ағамызбен жарты ғасырға жуық отасқан кезде ол кісінің партия тапсырмасымен қызметке жіберген жерлеріне соңынан ерін жүре берген екен. Талай қызметтер де атқарған. Қосағынан сегіз ұрпақ көтерген екен. Соның үшеуін жерге беріпті. Қалған төрт ұл мен бір қыздан тараған немерелер мен алты шөбере бұл күнде әжелерін біраз уақыт көрмесе сағынын отырады.

Ұлының үлкені Еркін небәрі төрт мүшелінде дүниеден өткен. Артында жары Рәшида Бейсембекқызы бар. Ол қазір Еркіннің көрмей кеткен немерелерін бағып, өзі әже болып отыр. Құрметті демалыста. Қасиетті айда туған Рамазан заңгер. Ақмола облысында тұрады, Ақкөл ауданының прокуроры. Жолдасы Шолпан Ақкөл зауытында жетекші экономист. Атасы мен әжесінің бауырында өскен ұлы Кәрім мен оның зайыбы Роза Шахтинскіде автомобиль шаруашылығымен айналысады, кәсіпкерлер. Жалғыз қызы болған соң өзі бақты, тұрмысы бапты болсын деп атын Бақыт қойған қызы да заңгер. Жодасы Бейбіт Әлібеков судья. Кенжелері Әбдікәрім (Әкбар)

мен оның жолдасы Роза екеуі де қаржыгер-экономист. Бірі қалалық қаржы бөлімін басқарса, екіншісі әлеуметтік салада қызмет атқарады.

Осы балаларынан туған немерелерінің ішінде кәсіпкер де, әділет басқармасында істейтіні де, прокуратурада істейтіні де, ішкі істер органдарында істейтіні де, жоғары оқу орынында (ҚарМУ-де) сабақ беретіні де, мемлекеттік қызметтердегілері де бар.

Ал шөберелеріне келетін болсақ, олардың ішінде республикалық «Дарын» мектебінде оқитыны да бар мектеп оқушылары болса, кішкенеелері балалар бақпасына барады.

- Ұрпақтарым ата-тегің, өз әке-шешелерің, біздің өмірімізді өздеріне онеге тұтып, жақсы-жаманын бірдей біліп өссе, достарымыз бен аралас-кұралас адамдарды, олардың қадір тұтқан құндылықтарын білсе, негізінен жаман болмайды деп ойлаймын. Өркенді елдің өскіндері осылай тәрбие алуға тиіс. Ондай жасқа тек біздің әулетіміз ғана емес, бүкіл еліміз мұқтаж. «Мен бесіңді түзе» дегенді осылай түсінемін, дейді әлі де қолынан қаламы түсе қоймаған сексен бес жастағы кейуана.

Кеше ғана бүкіл өрен-жараны жиналып, мерейтойын атап өткен, шөбере сүйін отырған, бұл күнде Шахтинск қаласында тұратын қарияның артындағы ұрпағына берер кеңесі, келер күшпен күтер үміті әлі де мол. Блайым солай болсын дейік.

СУРЕТТЕРДЕ: қарт әже Жазкен Кәпенқызы және ол кісінің «Бақытым – балаларым» атты кітабы.

2008 ж.

Қаламгерлер қалжыңы

ӘБЖЕКЕҢНІҢ ӘЗІЛДЕРІ

Жазушы Әбжан Омарбаев облыстық «Орталық Қазақстан» газетінің көп жыл Қарқаралы ауданындағы меншікті тілшісі болып қызмет атқарды. Марқұмның уығтты әжуаға толы сын-сықақ әңімелері кезінде баспасөз бетінде жиі жарияланатын. Сонымен бірге ол кісінің өзінің де алаңғасарлығы бар, ақкөңіл адам еді. Әбжекең туралы Балқаш қаласында тұрған Кәукербек Сүйімбеков ақсақал мынадай әңгімелер айтып берген.

«Қалпағым екеп гөй»

Әбжекең Балқашта да көп жыл тұрды. Қалалық «Балқаш жұмысшысы» газетінде істеді. Қарқаралыға көшер алдында қалалық радиода қызметтес болдық. Ақкөңіл ағамыздың үйінде сол кезде жиі болушы едім.

Бір күні түскі асқа келдік. Жаздың күні. Есік ашық тұр. Жеңгеміз үшеуіміз әңгімелесіп шай ішіп отырғанбыз. Кенет

Әбжекең есікке қарады да, айтып отырған сөзін кілт тоқтатып:

- Әй, кір, - деді.

Жеңгеміз екеуіміз де есікке қарадық, ешкім көрінбейді.

- Кір дедім ғой, мен саған, - деп Әбжекең дауысын кішкене қаттырақ шығарды.

Ешкім кірген жоқ.

- Ей, кіресің бе, жоқ па?! - деп айқай салған Әбжекең орнынан атып тұрды да, есікке жетін барды. Содан соң өзі аңырап тұрып қалды да:

- Е, өзімнің қалпағым екен ғой, - деп есіктің тұтқасында ілулі тұрған қалпақты босағадағы орындықтың үстіне тастай салып, орнына келіп отырды.

Жеңгей екеуіміз күлкіге кенелдік те қалдық. Сөйтсек, Әбжекең үйге кірерде қалпағын есіктің тұтқасына іле салыпты. Енді соны есіктен сығалап тұрған біреудің қалпағы екен деп қалған ғой.

«Қыздырынын отырмын»

Бір күні Әбжекең жұмысқа келмей қалды. «Сірә, ауырып қалған шығар» деп ойлап, қайтар жолда үйіне соқтым. Үйге кірсем - тор алдындағы есікке қарсы қойылған үстел басында Әбжекең бірдеңе жазып отыр. Үй салқындау екен. Соған қарамастан ағамыздың үстінде жалғыз мәйке ғана. Бұл түріне таң қалып, амандықтан соң:

- Үй салқын ғой, жеңіл отырғаныңыз қалай? - деп сұрадым.

- Е, кешеден бері арқамда бір шапшау қалдым, бүгін дәрігер шақырып едім, дәрі жазып берін: «Ыстық басыңыз» деді, - деп Әбжекең қаламын үстелге қойды.

- Онда неге қымтанып, емделмейсіз?

- Дәрісін ішкем. Міне, енді арқама ыстық су басып, қыздырынын отырмын, - деді Әбжекең бір қырындап,

арқасындағы ыстық су құйылған рәзеңке торсықшаны көрсетін.

Мойнында байлаулы тұрған шуда жіпті кірген бетте-ақ байқағанмын. «Мына кісі мойнына тұмар тағып алғанба?» деп ойламын да қойғанмын. Сойтсем, сол жіпке рөзеңке торсықшаны байлап, арқасына салбыратып қойыпты ғой. Ол кісінің мына Қожанасыр қылығына ішегім түйілгенше күлдім.

- Әбжеке-ау, жылы киініп алып, ыстық басып жағпайсыз ба? деймін.

- Қарағым-ау, өлгенше күліп не болды саған?! Шаншу қалды екен деп оқ тигендей қалай серейіп жатпақпын, - деп ренжісін Әбжекең.

«Орнына салып отырмын»

Әбжекең біздің Балқанғағы үйде қонаққа отырған. Бір кезде оның сол қолын артына жиі апарып, орнынан қозғалақтап, қипақтап кеткенін байқадым. Басында жай қозғалып отырған шығар деп ойлағанмын. Енді бір қарағанымда тағы сөйтіп отыр. Содан соң «Мына кісінің астына бірдене батып отырған шығар» деген оймен:

- Әбжекең, ыңғайсыз отырған жоқсыз ба? - деп сұрадым.

- Жоқ, - деді ол кісі жұлып алғандай. - Ыңғайсыз емес. Тек «геморрой» деген бір пәлем бар. Сол арақ ішкенде шығып кете береді. Соны орнына сала алмай әуре болып отырмын...

Стол басындағы барлығымыз тым-тырыс болып, не дерімізді білмей қалдық..

«Қонағыңның бәрі шыжың ба?»

Бірде Әбжекеңді Қарқаралыға жаңада ғана көшіп келген прокурордың үйі қонаққа шықырыпты. Әбжекең келіп, төрге жайғасады. Қараса – диванынан бастап орындықтарына

дейін су жаңа, әлі сыртындағы қаптан қойған салафаны да алыпбаған ғой.

Соған қарап отырған Әбжекең бір кезде прокурорға:

- Немене, бүгінгі шақырған қонақтарыңның бәрі шыжың ба, күлненке қаптан қойыңсың, - деген екен.

Сасқалақтан қалған прокурор не дерін білмей қалыпты да, артынан барлық салафанын сыдыртып алғызып тастапты.

«Аузымнан қағышып»

Қарқаралы қаласында тұрған марқұм Сүңғат Нығметжанов ағамыз айтқан әңгіме.

Әбжекең біздің үйге жиі соғып, шай ішіп кетіп жүретін. Бір күні түе кезінде келе қалды. Қананы әңгіменің әдегімен шай үстінде қалжыңдан отырды да, «жүз грамм» ішіп алған соң:

- Япыр-ай, деп таңдайып қағып, таңданып қалды.

Не айтар екен деп бікеміз екеуіміз аузына қарап отырмыз.

- Япыр-ай, осы заман не болып барады? деді Әбжекең әлден уақытта кішкене ток самауырдың үстінде тұрған үлкен аққуманды көрсетіп. - Әйелі семіз, ері арық, құманы – үлкен, самауыры кішкелтей...

Мына тенеу бікеміз екеуімізді меңзегені ғой. Мен оған мәз болып күліп жатырмын. Бұрқан-талқан болған бікем үстел үстіндегінің бәрін жинап әкетті.

Сол кезде Әбжекең:

- Ой-бу, қарап отырмай аузымнан қағынған екем ғой, - деп сапын соғып өкінді де қалды.

Содан көпке дейін Әбжекең біздің үйге келмей жүрді...

ҚАЛЕКЕҢНІҢ ҚАЛЖЫҢДАРЫ

Журналист Қали Садықов «Советтік Қарағанды» (кейіннен «Орталық Қазақстан») газетінде көп жыл қызмет істеген адам еді. Сол кісінің артына тастан кеткен сөздері журналистер арасында жиі айтылады.

«Өзімдей іш»

Қалекеннің жиі айтылатын «оснеттерінің» бірі мынадай:

«Жігіттер арақ інсең өзімдей іш,
Көзіне бастықтардың көрінбей іш.
Осы жұрт бұл Қалиды «кедей» дейді,
Інімде екі «Волга», төрт «Москвич».

«Қанша ішу керек»

Қалекеннің арақты қанша ішу керектігін білмейтін сары уыз жастарға айтқан мынадай «кеңестері» де бар:

«Бір жарты бір адамға - оқ,
Екі адамға - көп.
Үш адамға - доп,
Төрт адамға - бок,
Бес адамға - жоқ».

Мақацмен кездескенде

Бір күні ақын Мақсұт Байсейітов күндегі әдетімен таңартенгілік парктен серуендеп шығып келе жатқанда Қалекенге кездесіп қалыпты. Сонда Мақаң:

- Ей, карт б.,
Қайдан жүрсің шапқылап? – деп
сұрайды.

Сонда Қалекен табан аузында:

- Қалғаң тесік болса да,
Бір жарғыны тап бірақ, деген
екен.

Сойтсе, түнімен қонақта болған
Қалекеннің «басы сырқырын» келе
жатты.

Қораптағы жазу

Қалекен өзінен көп кіші болса
да журналист Қағазбек Сәденовпен
қалжыңдасып ойнай береді екен. Бір
күні Қалекен таңертеңгілік Қағазе-
кеннің кабинетіне кіреді. Кірсе еш-
кім жоқ, үстелдің үстінде жатқан бір
қорап «Бөкс» темекісін көреді де,
оның сыртына:

«Бокетыр» олең жаздым қақпағы-
на.

Бір талын бере ме деп тақпағыма»,
– деп жазады да, шығып кетеді.

Кабинетіне қайта оралғанда темекінің сыртындағы жазу-
ды көрген Қағазекен:

«Бере берсем шылымым шақ келе ме,

Қалидың әрбір жазған шатпағына», – деп жалғастырыпты.

Ақ бәтеңкенің әлегі

Ол кезде редакция Ленин даңғылының бойында екен. Жұ-
мыстан шыққан Қалекен мен Қағазекен көшемен келе жата-

ды. Кенет жандарынап бір тон сары бас қыз өте шыққанда Қағазкеңнің аяғындағы тіс жуатын үлгімен әшпак егін тазалап қойған кенеп бәтеңкесіне балшық шапырап кетеді. Сонда тиісерге қара таба алмай келе жатқан Қалекен:

«- Батыстың сұлулары қаптап кетті,
Қағаздың бәтеңкесін таптап кетті», дейді.

Сонда Қағазкең:

«- Қалидың олецінде ұйқас жоқ » деп,
Сұлулар саған к... саптап кетті», деп жауап беріпті.

Сурет туралы

Бірде Қалекен «Лениншіл жас» газетінің бетіне шыққан әдемі жас келіншектің суретіне қарап отырады да:

«Қара көз қайназдаған қарашығы,

Қара шаш ақ жүзіне жарасады», - деп газеттің шетіндегі ақ жеріне жазып қояды.

Қағазкең мұны көрісімен іле-шала:

«Газеттегі суретті көре салып,

Есінен көрі Қали адасады», - деп жалғастырып жіберген екен.

Баға

Енді бірде редакциядағы жас жігіттердің бірі кішкентайлы болып, соның шілдеханасында отырғанда ортасындағы жасы үлкен Қалекен былай деп баға беріпті:

Жас бастықтай сөзге ергіш болма,

Құрекендей өзгергіш болма,

Құрдасымдай қорқақ болма,

Сартаубайдай шорқақ болма,

Шэймердендей ептеші болма,

Кэртайдай өкпеші болма,

Құрмандай арам болма,

Құлтайдай сараң болма,
Мұхамбеттей баатыр бол,
Хайридендей бақұл бол,
Аллоһу-әкбар...- дегіті.

Отырған жүрт қыран күлкіге кенеледі.

Осындағы аты аталған редакция қызметкерлерінің мінез-демесіне ешкім де дау айта алмай, Қалекеннің тапқырлығына дән риза болыпты.

АҚТОҒАЙДЫҢ АҚ ЖЕҢІСІ

«Төре тұқымы тік тұрады»

Ағыбай батырдың Ақадыр ауданында өткен 190 жылдық торқалы тойында ақын Жеңіс Қашқынов ағамыз өлең оқи бастағанда залда отырған белгілі сәулеткер Шота Уәлиханов орнынан тік тұрыпты.

- Шоке, отырып та тыңдауға болады ғой, - дегендерге:

- Қазақтың хас ақыны өлең оқығанда, төре тұқымы тік тұрып тыңдайды, - деген екен.

«Ақындардың серісі»

Ықылас күйінің мерейлі мерекесін өткізуге Жаңаарқа ауданына баруға бір топ ақын-жазушы вокзалға жиналыпты. Бір кезде қастарына Жеңіс Қашқынов келгенде:

- Ақтоғайдың Жеңісі,

Өлең-жырдың кеніші, - деп Таракты Ақселеу тақпақтай жөнеледі. Сонда Гафу Қайырбеков:

- Адал жүрек, дархан жан,

Ақындардың серісі, деп ілін әкетінгі.

«Түсіп кете жаздады-ау...»

Ақтоғайда Алаш көсемдері Әлихан Бөкейханов, Әлімхан Ермеков, Жақып Ақбаевқа орнатылған есекерткінің ашылу салтанатынан кейінгі отырыста ақын Жеңіс Қашқыновтың бұрынғы дос-жолдастары «ащы судан» інуге отініп жасанды.

Жекең бас тартып:

- Мен қажымын, деп қалтасындағы тәсбиғын алып көрсетіпті.

Оған да болмай, қатарластары рюмканы қайта-қайта ұсын- нып, қинай берген соң Жеңіс ақын:

- Еске түсіп жас күнім,

Арақ ішкен мас күнім.

Рюмканы көргенде,

Түсіп кете жаздады-ау.

Қолымдағы тәсбиғым, деп отырғандарды ду күлдірінгі.

«...ТРЕЛЯЮ»

Облыстық баспаханада көп жыл бас инженер, кейін директор болған, қазір зейнеткер Марк Яковлевич Кириевскийді қарағандылықтар жақсы біледі.

Ол кісі кекеш адам. Кейде қарсы кездесіп қалып, сәлем берген кезде:

- 3-3-3... - деп тұрып қалады.

Оған қашанғы қарап тұрасың, аяндап әрі қарай кете берсең ғой, сол кезде арт жағыңнан:

- ...дравствуй, – деген дауыс естисің.

Сол Марк Яковлевич соғыс жылдарында баспахана бастығы болыпты. Ол кезде баспахана қызметкерлеріне тапанша береді екен. Бір күні Марк Яковлевич түнде жұмыстан

нығын, үйіне қайтып келе жатады. Оны подъезге жете бергенде қолында шышағы бар екі қарақшы тоқтатып, шешіндіріп алмақ болады. Сол кезде бұл тапаншасын суырып алады да:

- С-с-с... - дейді ғой, онсыз да кекен адам тұтығын.

Қанша айтқанмен жан тәтті, тапаншаны көрген соң ана скеуі тұра қашыпты. Марк Яковлевич болса төртінші қабақтағы үйіне келген соң киімін шешіп жатып:

- ...треляю! деген екен.

ЗАҚАЦШЫҢ АЙТҚАНДАРЫ

Белгілі журналист, филология ғылымдарының кандидаты, қазір Солтүстік Қазақстан мемлекеттік университетінің профессоры Зарқын Тайшыбай Қарағанды облыстық «Орталық Қазақстан» газетінде көп жыл еңбек етті. Сол Зақацшының ел арасында тараған көптеген әңгімелері бар.

Әкелі-балалы Зарқын мен Тоқтар ТАЙШЫБАЕВТАР

«Не деп ойлар екен?»

Бір жылы Қарағандыға гастрольдік сапармен келген «Отырар сазы» оркестрі Кеншілердің мәдениет сарайында шахтерлерге арнап концерт берді.

Бір кезде сахнаға қазақша кіншген 6-7 жастардағы кіншкентай ұл бала шығып, оркестрге дирижерлік етіп тұрған Нүргиса Тілендиевке гүл шоғын ұсынды. Нүрекең оған риза болып кетсе керек, баланы көтеріп алды да, шалбарын түсіріп, «мәмнәсінен» бір піскен қоя берді.

Ертеңіне осыны еске алып тұрып облыстық газетте істейтін Зарқын Тайшыбаев:

- Масқара болдық қой, дегені.

- Неге? – деп біз бәріміз шу ете қалдық.

- Енді ғой бүкіл басқа халық: «Қазақтар гүл берген адамның бәрінің борбайынан піскейтін шығар», деп ойламай ма?

«Ондатр шәнке»

Бірде мереке қарсаңында газеттің айқарма бетіне екі жолдық ұйқасы бар тақырып қажет болады. Мұны газетшілер тілінде «шапка» деп атайды. Сондай бір «шапка» таба алмай, біреу анадай ұйқас, біреу мынадай ұйқас іздеп жанталасып жатса, марқұм Шайхан Жандаев келіп:

- Қандай шапкеге таласып жатырсыңдар? – дейді ғой.

Оның тура мағынада сұрап тұрғанын біле қойған Зақаңның ойына бір құлық келе қалады да:

- Кәсіподақ комитеті арқылы бес-алты ондатр шапка алғыздық. Соны бөлген болатынбыз. Саған жетпей қалды, – дейді.

Сол кезде кәсіподақ комитетінің төрағасы Кәртай Ермекбаев ақсақал екен. Шәкең жүгіріп сол кісіге барады.

- Кәке, анау құлакшынның бірін маған неге бермегенсіздер?

Онығыз да бірдеңеге ренжіп отырған Кәкең:

- Қайдағы құлақшып? Не оттан отырысың? Кет, басымды қатырмай, - деп қуып жібереді.

Енді Шәкең редакторға кіреді.

- Құлақшыным тозып жүр еді, - деп Шәкең әңгімені алыстан бастайды.

Ол кездегі редактор Рамазан Сағымбеков марқұм түк түсіпбей қарап отырып қалады. Шәкең әңгіменің соңып «таран кеткен ондағр пәнікете» әкеліп тірейді ғой. Редакцияда болып жатқан оқиғадан хабарсыз қалғанына ренжіген Рақаң кәсіподақ комитетінің торағасын шақырады. Ол кісі де түк білмейді. Ақыры сұрай-сұрай келе әңгіменің ұшығы Зақаңнан шыққаны, бәрі қалжың екені белгілі болады ғой. Шәкең өзінің алданғанын сонда ғана біліп, ұялғанынан қызарақтан күле берінгі.

«Бұйра шап»

Бір күні қарт журналист Қағазбек Сәденов (ол кісі де марқұм) Зақаңа келіп, бір шаруасын айтады. Зақаң Қағазкеңе мұндай шаруамен облаткомда кімнің айналысатынын түсіндіре бастайды.

Сонда Қағазкең:

- Ол қандай кісі? - деп сұрайды.

Қағазкеңнің ол кісіні танымайтындығын біле қойған Зақаң:

- Ол бәлен кабинетте отыратын, қою бұйра шапты, бәлен деген кісі, - деп жөн сілтеп жібереді.

Қағазкең майысып қана жүретін, биязы адам. Әлгі айтқан кабинеттің есігін ешпен ашып қараса – кабинетте жалтыр бас бір адам отыр екен, есікті жып-жылдам жаба қояды. Қағазкең бір айналып келіп, есікті тағы да ашып қараса, әлгі тақырбас адамнан басқа ешкім жоқ. Ана кісінің «Кіріңіз» дегеніне де қарамастан есікті тағы да жаба қояды.

Содан коридорда өтіп бара жатқан бір кісі Қағазкеңді танып:

- Кімді күгін тұрсыз? деп сұрайды ғой.

Қағазкең өзінің күгін тұрған кісісінің аты-жөнін айтады. Анау есікті ашып қарайды да:

- Өзінде отыр ғой, неге кірмей тұрсыз? дейді таңданыспен.

Зақаңның «қою бұйра шап» деген қалжыңын сонда ғана түсінген Қағазкең санын бір-ақ соққан екен.

«Сөзін түсінбедім»

Зақаң газетте әдебиет және мәдениет бөлімінің меңгерушісі болып жүрген кезінде сол бөлімнің әдеби қызметкері, шымкенттік Гүлсім Оразалиевамен бір кабинетте отырды.

Бірде Гүлсім ауылымен телефон арқылы сөйлесіп жатқан кезде, Зақаң еркін сөйлесіп деген ниетпен кабинеттен шығып кетеді ғой. Оған кездесіп қалған манбюронның келіншектерінің бірі:

- Зақа, коридорда неге жүрсің? деп сұраса:

- Гүлсім ел жағымен сөйлесіп жатыр. Сөздерін түсінбеген соң шығып кеттім, депті.

«Медаль алдым»

Бірде қарт журналист Мәди Сәрсембаев редакцияға келіп, жаңадан алған медалін көрсетеді. Су жаңа медальға қызығып кеткен Зақаң сұрап алады да, омырауына тағып, столының басында шаныш отырады. Дәл сол кезде осы кабинетте отыратын тағы бір қызметкер кіріп келеді де, Зақаңның омырауындағы медальды көріп, көзі бақырайып тұрып қалады.

- Ей, мынаны қашан алғансың? – дейді амандық жоқ, саулық жоқ.

Ананың іштарлық жасап тұрғанын бірден байқаған Зақаң:

- Жаңа ғана алдым. Обкомнан келіп отырғаным осы, – дейді былш етпестен.

Мұны есгін отырған Мәкең мен Қағазкең (Қағазбек Сәдепов) екеуі тып-тынып отыра қалады.

Анау қайтадан шығып кетеді. Сол кезде барлығы ду күледі ғой. Көп ұзамай Зақаң «Есекең (редактордың бірінші орынбасары Есімбек Бәйтенов) шақырады» деген хабар келеді.

Әлінің ісі екенін біле қойған Зақаң медальды қаптасына салып алып, орынбасарға кіреді.

Ол кісі Зақаңа бастан-аяқ қарап шығады да, оны-мұны сұрап, қоя береді.

Артынан білсе, әлі жігіт редактор орнында болмаған соң жүгірін орынбасарға барып:

- Анау Тайшыбаевқа неге медаль бересіңдер? Ол не бітіріп еді соншама? Біздің еңбегімізді неге бағаламайсыңдар? – деген сияқты сөздер айтқан екен.

Ақырында Зақаңның әзілі осындай әңгіме тугызып, аяғы әзіл-күлкімен аяқталынты.

ТОҚТАРДЫҢ ӘҢГІМЕЛЕРІ

Бұл Тоқтар деп отырғанымыз Зарқын Тайшыбайдың кіші ұлы. Қазір ол да әкесі сияқты ел аузына ілігін, әр нәрсені айтып қалып жүр. Бұл әңгімелер оның 6-7 жасар кезінде айтқандары.

«Отыз теңгенің қайшысы»

Бірде Зақаң базардан қайшы сағып әкеліп, баласының шанын қыркып жатса, әлігі қайшы бір-екі рет шанын жұлып кетеді.

Сонда Тоқтар:

- Мынауыңыз неше теңгенің қайшысы? – деп сұрайды ғой.

Ойында ештеңе жоқ әкесі:

- Отыз теңгенің қайшысы, - деп жауап береді.

- Қап, – дейді сонда Тоқтар. - Жүз теңгенің қайшысын алғанда ғой, бүйтіп жұлмайтын еді.

«Салдыр-гүлдір сары «Москвич»

Бірде Зақаң баласымен екеуі такси ұстамақ болады. Бірақ қол көтергенімен, машиналар тоқтай қоймайды. Сонда Тоқтар тұрып:

- Пана, салдыр-гүлдір сары «Москвичті» ұстай салайықта, - дейді.

Баланың сөзін түсіне алмай:

- Е, неге? - дейді ғой.

Сонда Тоқтар тұрып:

- Иномарка қымбаттау алады, әрі тоқтай қоймайды дегенім ғой, - депті байсалды дауыспен.

«ОЛ КЕЗДЕ БІЛМЕДІК ҚОЙ»

Қарағанды педагогикалық институты университет болып құрылған жылы жазушы, атақты ғалым Зейнолла Қабдолов мемлекеттік емтихан комиссиясының төрағасы болып келді. Сол кезде ол студенттермен бірнеше кездесулер өткізген еді.

Сондай кездесулердің бірінде Зекеңді таныстырып тұрып, осында қазақ әдебиеті кафедрасында доцент болып істеп жүрген жазушы, ғалым ағамыз Омен Әзиев:

- Біз студент кезімізден танысыңыз. Бірақ ол кезде біз Зекеңнің мұндай үлкен ғалым болатындығын білгеніміз жоқ, - дегені.

Сонда студенттердің бірі:

- Білгенде не істер едіңіздер? - деп сұрай қойды.

Жиналған студенттер күліп жатыр.

- Білгенде не істейміз? Түк те істемейміз. Тек онда мен қазір: «Зекеңнің мұндай үлкен ғалым болатынын сол кезде біліп едім» деп айтып тұратын едім, - деп Әбекең сөз тауып кетті.

«ҚАЛДЫ ОРНЫНАН ТҮРА АЛМАЙ»

Ақын ағамыз Тұманбай Молдағалиевті Қарағанды телестудиясының хабарына арнайы шақырған болатынбыз.

Бұл суретке Т.Молдағалиев келгенде түскен едік. Бірінші қатарда: ақын-жазушылар (солдан оңға қарай) Сапарғали ЛҮМБЕКОВ, Еркеш ИБРАҒИМ, Тұманбай МОЛДАҒАЛИЕВ, Евгений БОКЕТОВ (ҚарМУ-дың ректоры), Жайық БЕКТҮРОВ, Әмен ӘЗИЕВ. Екінші қатарда: философ Құлмұхамбет ЕСБАЕВ, ақын-жазушылар Өтеп АХМЕТОВ, Қанат ЖОЙҚЫНБЕКОВ, Кәрім САУҒАБАЙ, облыстық телестудияның редакторы Дәния ОМАШЕВА, ақын Тілеуғазы БЕЙСЕМБЕКОВ, облыстық телестудия режиссерінің ассистенті Рахима ЫСҚАҚОВА, облыстық телестудияның редакторы Сүйіндік ЖАНЫСБАЙ. 1978 жыл.

Біздің шақыруымызды күн алған ағамызды «Қарағанды» қонақ үйіне жеке бөлмеге орналастырдық. Кетерде үстел жасап, шығарып салғанбыз. Кеу-кеулеп отырып біраз жерге барып қалсақ керек, бір ағамыз диванға «кисайып» қалды. Содан шығар ауызда жасым кінші маған сөз тиген еді. Сонда мен:

- Келгеннен соң ақын аға Тұманбай,
Дастарқанды жасадық біз мынандай.
Сый-сыяпат мол болғаны соншалық,
Кейбіреулер қалды орнынан тұра алмай, деген едім.

- Бұл өзі сықақшы, деген Еркен Ибраһим ағамыз күліп жіберді.

- Сықақшылардың жүйкесі жұқа болады, - деді Тұман ағамыз не жақтырғаны, не жақтырмай айтқаны белгісіз.

ПЕРІНІҢ АЙТҚАНЫ

Баяғыда қазіргі Шет ауданына қарасты Бұғылы-Тағылы жерін мекендеген сөзге шешен, бір тентек кісі болыпты. Оны жұрт мінезіне, қылығына қарай «Пері» деп атап кеткен екен.

Сол тентек жігіт елге сыймаған соң біраз жыл басқа жақта жүріп, жасы ұлғайған шағында ғана оралыпты. Сонда да ел не болса соны Періден көреді екен. Содан ақындығы бар ол былай депті:

- Бидайды жұмсарғатын келі дейді,
Жылқының басын қосқан желі дейді.
Ешкімге тарыдай да қиянатым жоқ,
Қойға қасқыр шапса да: «Пері!» – дейді.

Бұғылы басы биік желдетеді,

Жайлаудан жайсыз болса, ел кетеді.
Біраз жыл басқа жақта салдым сайран,
Ағайын, ортаңда өлсем нең кетеді?

ҚАШЕКЕҢНІҢ ҚАҒЫТНАЛАРЫ

Біздің ауылда Қанап Әдепбаев деген ағамыз бар. Ол кісі сөзге шешен, ауызы дуалы, жанынан суырып өлең шығара салатын әдегі бар адам. Сондай өлеңдерін ауылға барғанда өз аузынан сан рет естігенім бар. Сіздер де тыңдаңыздар.

- Бір кезде совхоздың қырылған малы үшін қой жинайтын әдет болды ғой. Мен елден қой жинаймын да, 40 килоға квиванция жазып беремін. Елдің берген қойын алып кетуге мүмкіндік болмайды да, күзге қарай келемін. Ол кезде қойын қимай қалады да, орнына 20 кило ғана салмақ басатын тоқғы-торым бірдеңесін бере салады. Содан мал басы түгел болғанымен салмақтан мойныма ет мінеді. Сонда ауылкеңес төрағасы Көген Бекмолдин: «Еттің салмағы неге толмай қалды?» – деп сұрағанда айтқаным:

«Үсақтан салмағы кемі болды,
Көбісі қызыл ауыздың жемі болды.
Ауылдағы кейбір қу,
Қой орнына қозы беріп,
Көжектің ғана теңі болды.
Ешкі орнына лақ берді,

Оның өзін жылап берді,
Осепан берген жаман лақ,
Баз алдында құлап өлді».

* * *

- Бір жылдары «Ақшп» совхозында салт жүріп жұмыс істедім. Сонда жергілікті жігіттердің біреуі «үйге жүр» демейді. Кешке жақын тым-тырыс кетіп қалады. Сонда ертеңіне ел жиналып отырған жерде:

«Жігіттер осы ма еді мезет деген,
Дүние азаматқа кезек деген,
Кей жігіт шай беруге жарамай жүр,
Жағдайын жолаушының сезед деген,
Алда-жалда бір үйге бара калсаң,
Қатыны «Отын жоқ» деп безектеген, – деп бір ұялтқаным бар.

* * *

- Бір кезде автодүкенде сағушы болып жүргенімде Етіпбай Жампейісов деген нағашым ауданда қойма менгерушісі болды. Обалы қанша, қолында барды беріп тұрды. Соны көре алмаған біреулер: «Сен Қанапшап жылқы, спыр алып жүрсің», – деп, менен түк аямаса да, сөз қылығы. Оларға нағашым: «Спыр емес, бұқа алып жүрмін», – дейді ғой. Содан кездескен сайын: «Бұқаң қайда?» - деп соңымнан қалмай қойды. Сол кезде мен:

«Ой, Еге,
Соңыма түстің неге?!
Сол мүйізі құрғырдан
Қажымап па едің, жармаға жеге-жеге,
Мүйізі карағайдай бұқадан,
Ертең мен де мұқалам.
Тайынша, торпак, ешкі, лақ,
Ала бермейсің де жұқалап», – дегенімде: «Мұның айтарлық-ақ болды», – деп күліп жіберді нағашым.

* * *

- Ақтоғайдың аудандық газетінде істеген Рымбек Мәмбетов деген күрдасым бар. Қалжыңдап ойнай береміз. Өзі аққоңыл, адал жігіт. Соған бір күні былай дедім:

«Рымбек жапың сірі, темір ме едің?

Неше жыл газет қана кеміргенің.

Томшып тостағандай қарның шығың.

Балшып басқалардай семірмедің.

Бір жерге ертелі-кеш кіріп-шыққан,

Өзіңсің осындағы өмір діңі...»

Сонда ол айтқан сөзіме риза болып құшақтай алды.

* * *

- Ақтоғайда Рымбек Жүнісов аудандық партия комитетінің бірінші хатшысы болып тұрған кезінде бір жолдастарым: «Осыған бір өлең шығаршың», — деп болмады. «Қойыңдар, қасқа сныр мен кок биенің жалына жармасып жүрер. Кереті не?» — деген едім, олар қолқалай берді. Сонда мен оларға:

«Әкесі мұның әлгі Жүніс деген,

Кісі емес естуімше дым істеген.

Қарадан Рымбеті хан боп шықты,

Әнеки, Алла оңтарған жұмыс деген», — деп едім, олар сөзіме риза болып қалды.

* * *

- Өзіміздің ініміз Қуаныш Изақов біздің бөлімшеге басқарушы болып келді. Содан жазғытұрымға қарай шөбім таусылып, не істерімді білмей отыр едім, ойыма бір шумақтар оралды да:

«Қойшыбек неше жыл ел ұстаған,

Халықты маңындағы қыспаған.

Изекең аштық жылы жалғыз қалып,

Басына Ақбұлақтың қыстаған.

Сұраушыны кім бар еді жақтырған,
Балаларын бір кемпірге бақтырған.
Сәлем сағап, Қуаныш, бауырым,
Малының жемі таусылған бір автордан», — деп хат жазып,
беріп жіберсем, ізінше бір машина шон әкелің қорама токті
де тастады.

ЕСКЕРТУ: Қапекен ағамыздың бұл айтқандарын 1998 жылы ауылға барғанымда репортерге жазып алған болатынмын. Кейін ол кісінің балалары айтқандары мен жазғандарын жинақтап, бір кітап етіп шығарды. Қазір Қапекен бақилық болған.

МАЗМҮНІ

Бірінші бөлім **ҚАРАҒАНДЫ ҒАЛЫМДАРЫ**

«Дұрыс бағытпен жүріп келеміз»	4
Ғылымның қия жолында	11
Артында қалған ізі бар	18
Ұлықты істердің үйтқысы	26
Аңкылдаған ақжүрек ағамыз	32
Халқы қадірлеген Қабекен	36
«Бейнесі көкейімде көлденеңден»	43
Жаны жайсаң еді	48
«Ғылым өндіріспен ұнғаса ғана өмірмен»	52
Асқар асуларда	56
«Жолбарысты» жайратқан жауынгер	62
Халық денсаулығының қамқоры	66
Ақгештек	70
Шетел тілінің шебері	74
Найымды парасағ иесі	79
Қияна қанағ байлаған	85
Ақсораң алыстан көрінеді	90
«Өмірге тәрбиелеу қажет».....	94
Тағдырының тартулары	107
Мейірбике мамандығының дүкені	113
Арманына жеткен адам	117
Жайсаң азамат	125
Қадірі артқан Хайрекен	130
Қоңілі көлдей еді	134
Өмір өрнектері	138
Еңбек десе ерінбеген	144
«Маған жаңа күш бергендей»	147
Батыр мектебінің Бағдәулеті	152

Екінші бөлім
ҚАРАҒАНДЫ ҚАЛАМҒЕРЛЕРІ

Қасиетті кара шаңырақ	156
Рухы мықты Рахаң	163
Бағнасөздің баһадүрі	167
Саялы бәйтерек еді	173
Бәріміз құрметтеген Рекең	180
Арқаның ақ Жеңісін ұмытпайық	184
Дәуіріміздің Дәуітәлісі еді	189
Жол бастаған ағалар	193
Сарыарқаның сары қызы	201
Ескірмеген естеліктер	206
Бір ауылдан түлен ұшқан	213
Теледидардың еңбек торысы	216
Кінооператор Марап	224
Балалары бақыты	228

Қаламгерлер қалжыңы

Обжекеннің әзілдері	232
Қалекеннің қалжыңдары	236
Ақтоғайдың ақ Жеңісі	239
Зақанның айтқандары	241
Токтардың әңгімелері	245
Қанекеннің қағытпалары	249

Сүйіндік ЖАНЫСБАЙ

Азаматым – ардағым

Бауға 24.05.2013 ж. қол қойылды.

Ішімі 60x84 1/16.

Қаріп түрі Times New Roman. Қағазы офсеттік.

Көлемі 16 баспа табақ. Тапсырыс №229 .

Таралымы 500 дана.

«Арқо» ЖШС баспасы.

Қарағанды қаласы, Сәтбаев көшесі, 15 үй.

«Арқо» ЖШС баспаханасында басылды

Сүйіндік Жұмабайұлы ЖАНЫСБАЙ

Қазақстан Жазушылар одағы мен Қазақстан Журналистер одағының мүшесі. Қазақстанның Мәдениет қайраткері, Қазақстанның Құрметті журналисі. Облыс әкімі «Алтын сұңқар» сыйлығының иегері.

Он алты кітабы жарық көрген. Олардың ішінде милиция өмірінен жазылған «Өкініш» және орыс тілінде «Взятка» кітаптарын, әзіл-сықақ «Адамша кел» әңгімелер жинағын, «Ауылымды аңсадым» өлеңдер жинағын, облыстың экологиялық мәселелеріне арналған «Сарыарқаның самалы» кітабын, «Кездесу» әңгімелері мен повестерін, «Ақабайдың ала қабы» сын-сықақ, әзіл-оспақ кітабын, орыс тілінен аударған «Алтай ертегілері» кітабын атауға болады.

